

U i T

N O R G G A
Á R K T A L A Š
U N I V E R S I T E H T A

Kultuvrra ja girjjálašvuoda instituhtta

“Váikkuheapmi – hástaleapmi – ovdáneapmi”

Vuoi dan Kárenina ja Mu ártegis eallin váldopersovnnaid ovdáneapmi sosiála oktavuodain

—

Máret Káre-Elle Partapuoli

Sámi girjjálašvuoda masterdutkanmuš SAM-3910 - skábmamánnu 2014

Álgosátni

Čállinproseassa lea iešheanálaš bargu, muhto duogážis leat mánggat geat leamaš erenoamáš doarjjan ja veahkkin čállináigodagas. Háliidan erenoamážit giitit mu bagadalli, Lill Tove Fredriksena, buriid rávvagiid ja mávssolaš fágaságastallamiid ovddas. Buriin mielain leat rávven, veahkehan ja jedđen mu, go lean dárbbášán háleštanguoimmi. Háliidan maiddáí giitit iežan lagamuččaid geat leat áimmahuššan Ráste, mu unna bártnáža, go eatnis leat leamaš guhkes skuvlabeaivvit.

Váimmolaš giitosat maiddáí Rástii ja Markusii geat leaba gierdevaččat dorjon mu.

Loahpahan iežan masteroahppu UiT- Norgga árttalaš universitehtas, áhkkon sániiguin:

“Guosis leat guokte vieru, boahtit ja mannat”.

Sisdoallu

1.	FÁDDÁ.....	3
1.1	Dutkančuolbma.....	3
1.2	Materiála válljen, ráddjen ja ovdanbuktin	4
2.	GEAHCÁSTEAPMI SÁMI MÁNÁIDGIRJJÁLAŠVUOĐA ÁLGUI	6
3.	METODALAŠ GEADGEJUOLGI JA DUTKANPOSIŠUVNNA REFLEKŠUVDNA	10
3.1	Konteksta girjjálašvuođa analysas.....	10
3.2	Teakstaanalyhtalaš guorahallan	12
3.2.1	Muitaleaddji	12
3.2.2	Persovnnat	13
3.2.3	Biras	15
4.	TEOREHTALAŠ VUOĐDU	17
4.1	Etnokritihkka	17
4.2	Sámi bajásgeassin.....	20
4.3	Normalitehta	23
4.4	Humor.....	24
4.4.1	Skealbma	25
4.5	Karneválisma	26
5.	VUOI DAN KÁRENINA	29
5.1	Muitaleaddji.....	29
5.2	Persovdnagallerija	31
5.2.1	Kollektiiva váldopersovdna.....	34
5.2.2	Kollektiiva váldopersovnna typologiseren.....	36
5.2.3	Kárenina – muitalusa katalysáhtor	37
5.2.4	Oarbbesvuohta.....	39
5.2.5	Giellageavaheapmi	42
5.2.6	Humoristtalaš elemeanttat	43
5.2.7	Mággá-áhkku.....	45
5.3	Katalysáhtora váikkuhus kollektiiva váldopersovnna ovdáneapmái.....	47
5.3.1	Morála ja neavvun.....	49
5.3.2	Ekologalaš jurddašeapmi.....	50
5.3.3	Jávohisvuohta.....	51
5.4	Fápmorollaid čielggadeapmi	53
5.4.1	Ollesolbmuid fápmu	54
5.4.2	Fápmorollaid iskkadeapmi	55
5.4.3	Fápmoposišuvnnaid molsun.....	56

5.4.4	Kollektiiva váldopersovna váikkuhus	57
5.5	Čeahkkáigeassu	59
6.	MU ÁRTEGIS EALLIN	60
6.1	Muitaleaddji	61
6.2	Persovdnagalleriija	63
6.3	Váldopersovdna – Niillas Juhán Heandarát	65
6.3.1	Earálágan gánda	66
6.3.2	Árgi	67
6.3.3	Skealbma	69
6.3.4	Váldopersovna typologiseren	71
6.4	Biras	71
6.4.1	Sámi servodaga vuordámušat	72
6.5	Oabbá – muitalusa katalysáhtor	74
6.5.1	Giellageavaheapmi	74
6.5.2	Gorutlaš dovdomearkkat	76
6.6	Váldopersovna ovdáneapmi	78
6.6.1	Humor	79
6.7	Fápmorollaid čielggadeapmi	81
6.7.1	Humor váikkuhangaskaoapmin	82
6.7.2	Fápmorollaid vuosttildeapmi	83
6.8	Čeahkkáigeassu	86
7.	LOAHPAHEAPMI	87
	GÁLDUT	91

1. FÁDDÁ

Dutkamušastan čiekŋudan sámi mánáidgirjjálašvuoda gelddolaš ja imašlaš máilbmái. Go smiehttagohten masterbarggu čállosa fáttá, de ii lean bealistan váttis välljet. Lean mánnán liikon máinnasmáilbmái buokčalit, ja dán háve ges ollesolmmožin ja guorahallin, ođđa čalmmiiguin. Lean bajásšaddan mitalusaiguin ja máidnasiiguin, sihke njálmmálaš ja girjjálaš hámiin. Nu leat ge mus buorit ja rikkis máinnas- ja mitaluamivásáhusat mainna muittašan iluin mánnávuoda. Muittán earret eará mo eadnán lávii láidestit mu nagirvárrái mitalusaiguin. Son máinnastii munnje, logai čállojuvvon mánáidgirjjiid sámegillii, ja eará háve ges jorgalii dárogielat mánáidgirjjiid go nohkkuime sámegielat girjjiin. Oainnán iežan oassin sámi mánáidgirjjálašvuoda historjjás. Ii fal dan dáfus ahte lean čállán girjjiid dahje buvttadan juoidá. Muhto lean 1980-logu sámegielaháli mánná, guldaleaddji ja lohkki. Giitosat buot áŋgiris mánáidgirječáliide buori ja dehálaš barggu ovddas, go láchce midjiide, sámemánáide, girjjálašvuoda iežamet gillii. Girjjit mánáide leat diehttalas oassi oarjemáilmmi servodagas, muhto nu ii leat sámi servodagas, vaikko maiddái min servodagas lassánit girjjit dađistaga. Sámi mánáidgirjjálašvuoda ovdáneamis lea dehálaš ahte leat čállit, lohkkit ja guldaleaddjit. Dán oktavuodas lea maiddái dehálaš ahte sámi girjjálašvuoda dutkan- ja fágabiras nanne ja ovddida dutkama mii guoská mánáidgirjjálašvuoda suorgái, vai dát oassi girjjálašvuodas guorahallojuvvo, árvoštallojuvvo ja suokkardallojuvvo. Dát leat mu jurdagat ja inspirašuvdna fáttá ja čuolmma välljemii.

1.1 Dutkančuolbma

Dutkamušas guorahalan váldopersovnnaid guovtti sámi mánáidgirjjálašvuoda dujiin. Persovna guorahallama ulbmil lea geahčadit persovnnaid iešvuodaid, ja dasto maiddái mo ja makkár ovdáneapmi persovnnain leat. Maria Nikolajeva (2006:34) oaivvilda ahte viiddis šáŋŋerperspektiivvas lea mánáidgirjjálašvuodta ovddidanromána, go mánáidgirjjiin lea álo vuodđun mo váldopersovdna ovdána vigihisvuodas, iešráđálaš ja jierbmábut olmmožin. Girjedujiid maid guorahalan, leat Rauna Paadar-Leivo mánáidgirji *Vuoi dan Kárenina* (2000) ja Ristin Sokki mánáidgirji *Mu ártegis eallin* (2007).

Dutkančuolmma juogán golmma váldooassái; váldopersovna-, váikkuheadđji- ja ovdáneami guorahallamii. Persovdnaguorahallamis suokkardalan makkár sosiála oktavuodas leat persovnnaid gaskkas. Sosiála oktavuodta lea viiddis doaba, maid oainnán dárbbaslažžan ráddjet viissis eavttuide. Guorahallamis geavahan sosiála oktavuodaid go čilgen sosiála

ortnegiid, nugo bearaš-, soga-, gáimmiid- ja ustitoktavuođaid, ja maiddái sosiála oktavuodaid servodaga autoritehtaid olis. Sosiála oktavuodaid árvvoštalan váikkuheaddji ja ovdáneami guorahallamis. Váldopersovvna ovdáneamis guorahalan loahpalaččat mo fápmoposišuvnnat mitalusa birrasis hástaluvvojit sosiála oktavuodain.

Guorahallamis lavttán teavstta ja konteavstta, go guorahalan teakstaelemeantaid konteavsttalaš vuoduin. Nu leat sihke teakstaanalyhtalaš reaidut ja kultuvrralaš konteaksta oassin metodalaš lahkoneamis. Teakstaanalyhtalaš reaidun geavahan Rolf Gaasland girjji *Fortellerens hemmligheter* (1999) ja Maria Nikolajeva girjji *Barnbokens byggklossar* (2004). Teakstaanalyhtalaš guorahallamii geavahan earret eará teoriijaid mat sámi perspektiivvas gieđahallet dehálaš osiid teakstadujiid árvvoštallamis, nugo bajásgeassima, birgejumi ja humor- ja skelbmošanárbevieru. Sámi teoriijaid lassin lavttán maiddái eará teoriijaid mat gieđahallet teakstalahkoneami, sosiála oktavuodaid doaimma ja humorgeavahusa. Ovdamearkan lea etnokritihka jurddašeapmi, normalitehta, karneválateoriija ja oarjemáilmmálaš humoráddejupmi. Teorehtalaš hivvodahkii geavahan iežan kultuvrralaš máhtu ja áddejumi sihke teavstta lohkamii ja dulkomii. Čielggadan sihke iežan metodalaš ja teorehtalaš vuolggasaji goalmát ja njealját kapihttalas.

1.2 Materiála válljen, ráddjen ja ovdanbuktin

Guorahallamis lea materiálahcan leamaš dehálaš, ja maiddái gelddolaš oassi. Vuolggasadjin lei oheat girjjiid main leat čielga sosiála oktavuodát, nugo oktavuodta gaskal mánáid ja ollesolbmuid. Sosiála oktavuodát ledje maiddái eaktun go háliidin guorahallat váldopersovvna ovdáneami ja fápmoposišuvnnaid. *Vuoi dan Kárenina* ja *Mu ártegis eallin* girjedujiin leat mánggat sullasašvuodát hámi dáfus. Vuosttažettiin lea guktuin váikkuheaddji mitalusas, guhte váikkuha ja jođiha sihke váldopersovvna ovdáneami ja maiddái mitalusa juona. Guktui girjjiin vuhttojit maiddái čielga fápmoposišuvnnat sihke sosiála- ja servodatdásis, mat hástaluvvojit ja rasttilduvvojit iešguđetge vugiin. Mearkkašahtti lea maiddái ahte fiktiivva persovnnain leat sullasaš váikkuhangaskaoamit, nugo njálmmálaš muitaleapmi, giellastoahkan ja humorgeavaheapmi. Dát sullasašvuodát hábmejit rámma materiálii, ja leat láidsteaddjin teorehtalaš- ja teakstaanalyhtalaš guorahallamii.

Vuoi dan Kárenina lea Rauna Paadar-Leivo mánáidgirjjálašvuoda duodji mii ilmmat girjin 2000:s. *Vuoi dan Kárenina* mitalusa vuodul ráhkaduvvui mánáid-tv ráidu mii čájehuvvui NRK Sámi Radio mánáid-tv:s 1990-logus, ja ilmmat easka maŋnelis girjin. Mitalus lea

mánáid birra guđet oahpásmuvvet imašlaš ja amas nieiddain gean namma lea Kárenina. Stoagadettiin sii searválagaid hábmejit alcceseaset deaivvadanbáikki, ja vásihit doppe mánggaid hástalusaid.

Paadar-Leivo lea čállán moanaid mánáidgirjiid, ja gohčoduvvo ge vuosttamuzžan mánáidgirječállin. Son lea čállán mánáidgirjiid nugo, *Mo giđđa boahťa Sápmái* (1988), *Luobbalvári stallu* (1989), *Hálssatanjeakki noaidi* (1990), *Skábmanieida* (1992) ja *Joknaneiddaš* (1996). Girjedujiiguin son hábme ođđamállet muitalusaid main leat čanasteamit sámi árbevirolaš máidnasiidda ja myhtaide. Gaski (1998:63) namuha earret eará Paadar-Leivo vuosttaš mánáidgirji heivehuvvon dán mállii.

Mu ártegis eallin girjeduodji lea okta dain vuoitočállosiin mat vuite davviriikkalaš čállingilvvus “Ođđa mánáidgirjijt fearagillii, ruonáeatnamagillii ja sámegillii”. Gilvvu oktavuodas jorgaluvvui maiddái girjeduodji fearasullo-, ruonáeatnama-, dáro- ja dánskagillii. Girji lea 2011:s deaddiluvvon ođđasit davvisámegillii, ja maiddái jorgaluvvon julev- ja máttasámegillii. Guorahallamis geavahan mun vuosttaš deaddileami materiálan. *Mu ártegis eallin* lea Niillas Juhán Heandaraga muitalus imašlaš ja ártegis eallinvásáhusaidis birra. Niillas Juhán Heandarát ballá bohccuin ja sáhpániin. Ballu lea stuorra noadđin sutnje, muhto go oabbá riegáda de rievdá su eallin oalát. *Mu ártegis eallin* lea Sokki vuosttaš mánáidgirji. Sokki lea ovdalaččas čállán diktagirji ja maiddái almmuhan oahpponeavvuid. Son almmuhii 1996:s diktagirji *Bonán bonán soga suonaid/ Jeg tvinner tvinner slektas sener*, mainna evttohuvvui Davviriikkaid ráđi girjjálašvuoda bálkkašupmái 1998:s.

Sámi mánáidgirjjálašvuhta lea nuorra girjjálašvuhta. Guorahallama girjeduojit gokčaba áigodagaid dáfus ođđaset buvttademiid. *Vuoi dan Kárenina* lei álggos čállojuvvon ja hábmejuvvon tv-ráidun, ja easkka maŋnelis ilmmai girjin. Vaikko muitalusa girjehámis leat oasit mat spiehkastit neaktinhámis, de lea muitalusa rámma sullasaš guktuid hámiin. Nu sáhtta ge dadjat ahte materiála lea sihke 1990- ja 2000-logu buvttá. Čuovvovaš oasis čielggadan oanehaččat sámi mánáidgirjjálašvuoda historjjá vuodu. Sámi mánáidgirjjálašvuoda teorehtalaš suorggis lea unnán čállojuvvon, ja dan oktavuodas oainnán dárbblašlažžan geahčadit makkár vuodđu girjjálašvuodas lea, ja mainna ulbmiliin álggahedje čállima. Guorahallamii leat vuodđodieđut ávkkálaččat ádden dihtii mas girjjálašvuhta bohciida ja makkár váikkuhusat leat otná girjjálašvuoda hápmái ja fáddáválljemii. Hápmi ja fáttát leat maiddái oassin das mo muitalusa persovnnat doibmet ja govviduvvojit.

2. GEAHČASTEAPMI SÁMI MÁNÁIDGIRJJÁLAŠVUOĐA ÁLGUI

Njálmmálaš árbevierru lea, ja lea leamaš dehálaš oassi sápmelaččaid eallimis. Dát girjás ja eallilan sátnedáidda-árbevierru lea sámi girjjálašvuođa ruohtas. Álgoálbmogiid oaidnu lea ahte mitalusat čilgejit geat mii leat. Nu oahpista ge máinnasteapmi sámiid iežaset historjái, kultuvrii, árvvuide, norpmaide ja beaivválaš birgejumi dieđuide. Dasa lassin lea vel máinnasteamis guoimmuhanfunkšuvdna. Sámi mánáidgirjjálašvuohta lea nuorra girjjálašvuohta mii riegádii 1970-logus. Njálmmálaš árbevierru lei maiddái sámi mánáidgirjjálašvuođa vuodđu go girječállit čálligohte mánáide (Kuokkanen 2009:60 ja Hirvonen 1999:75).

Girječállit váillahedje eatnigielat girjjiid sámi mánáide, go ieža ledje smávvamánáváhnemat. Earret eará čilge Marry A. Somby (1978) mo son eadneolmmožin fuomášii ahte eai gávdnon mánáidgirjjit čállojuvvon sámegillii. Nu son čálligođii ge. Čállit dán áigodagas oidne maiddái dárbbu čálligohtit girjjiid sámi mánáide sávaldagain seailuhit ja nannet sámegiela ja kultuvrra. Nu sii dovde ge persovnnalaš ovddasvástádusa bargat gielain ja giellaovddidemiin (Hirvonen 1999:83). Kirste Paltto čilge neahttasiiddustis ná: “Mun čállen sámegillii [...] , go mun in háliidan ahte sámegiella jávká dán máilmmis. Mun háliidin maiddái geavahit mitalusaid ja máidnasiid maid ledjen gullan mánnán iežan čállimis” (Paltto 2014¹).

Kerttu Vuolab (1995) deattuha čállosisttis man dehálaš lea mánáin duhkoraddat, háleštit, lohkat ja čállit iežas eatnigillii vai ovddidit máná giellačehppodaga ja oahpistit máná árbevirolaš giellariggodahkii.² Dán áigodaga girječállit leat mánnávuodaset rájes bajásšaddan rikkis njálmmálaš árbevieruin, gos máinnasteapmi ja muitaleapmi leamaš guovddázis sihke guoimmuheapmin ja bajásgeassimis.³ Sii oidne dárbbu čálihit máidnasiid ja mitalusaid maiguin ledje bajásšaddan girjjálašvuođa hápmái, ja dát lea ge otná mánáidgirjjiid vuolgga. Vuolab čilge dán proseassa buriid sániiguin:

¹ Neahttasiidu ii gávdno šat. Mus lea čáluš bábirhámis maid lean čálihan neahttasiiddus 22.01.2014is. URL-čujuhus: www.kirstepaltto.org/biografiija/

² Vuolab mánáidgirjjis *Ánde ja Risten jagi fárus* (1990) leat sisteseahkažat mat rávvejit ollesolbmuid mo geavahit su girjji, seammás go das leat rávvagat mo sáhttá mánáin gielalaččat bargat ja ovddidit giela. Sihke giella ja árbevirolaš máhtu fievrreapmi leat girjji guovddázis.

³ Čállingiella lei stuorimus hástalus (eanáš) sámi girječállide. Historjjálaš váikkuhusaid geažil eai oahppan sii čállit sámegillii skuvllas. Nu lohkahte ge dán buolvva čállit sámegiela kurssain oahppan dihtii čállit. Sin nanu bealli lei njálmmálaš árbevierru, árvvut, dieđa ja máhtu maid ledje oahppan ruovttus. Dát oasis šadde ge nu lunddolaččat sin buvttadeamis (Gaski 1997:208).

Olmmoš lea máinnastemiin ja háleštemiin sirdán ođđa bulvii hutkáivuodas ja vásihusaidis bokte čoggon viisodagaidis. Eatnigiella lea olmmošvuoda áiti, gos dieđu sirdima duodjebiergasat ja eallimis ceavzima rávvagat leat rájus (1995:24).

Vaikko árbevirolaš máidnasat ja mitalusat ledje vuolggasadjin girjjálašvuoda čállimii, de lea goittot dehálaš heivehit mitalusa otná fáttáide maid mánát dovdet, vai geasuhivčče otná lohkkiiid. Nu leat ge fáttát viidánan juohkebeaivválaš dáhpáhusaide. Ovdamearkan lea Inger Haldis Halvari mánáidgirji *Lámek* (1988⁴), mii guoskkaha máná sáhkkiivuoda máná riegádeapmái ja biologalaš gažaldagaide (Hirvonen 2003 ja Gaski 1991: 38-39).

1970-lohku lea maiddái mángga dáfus ođđa álgu sámi- ja álgoálbmogiid kultuvrralaš ja politihkalaš morráneamis. Dát dagahii earret eará ahte álgoálbmotjietna nanusmuvai sihke báikkálaččat ja máilmmiviidosáččat. Politihkalaš morráneapmi mielddisbuvttii ahte olmmošvuoigatvuodagažaldagat, álgoálbmotvuoigatvuodát ja álgoálbmotgažaldagat nanusmuvve. Politihkalaš vuoigŋa báinnii maiddái girjjálašvuoda, nugo ovdamearkka dihtii sámi girjjálašvuhtii mii dalle ealáskii mánggain šlájain. 1970-logus almmustahte vuosttaš sámi nissongirječállit čállosiidiset. Dát dáhpáhuvai oktanaga muđui máilmmi marginála olmmošjoavkkuid lihkademiin. Hirvonen (1999) lea nákkosbarggustis juohkán nissongirječálliid iešguđetge namahusaide; máttaráhkut, áhkut (r.1900-1940), eatnit (r. 1940-1960) ja nieiddat (1960-). Nissonat leat juhkkuojuvvon dáid namahusaide agi vuodul ja makkár fáttát sis leat girjjálašvuodabuvttadeamis. Mánáidgirjjálašvuolta riegádii etniid buolvvas, vaikko áhkut maid čálle mánáidgirjiid, de dat eai ilbman ovdal maŋŋil etniid buvttademiid. Sivvan dasa lei go áhkut čálligohte easka eallilan olmmožin, dan botta go eatnit ledje nuorra smávvamánáváhnemat álgočállináigodagas. Maiddái otná beaivve leat nissonat stuorimus sohka buolvvajoavkkus geat čállet mánáidgirjiid (Hirvonen 1999:73 ja 81-82). Hirvonen (1995:51) čállá ahte dát lea lunddolaš, go nissonat leat lunddolaččat lagat máná beaivválaš eallimis.

Vuosttaš sámi mánáidgirji lei Marry A. Somby girji *Ámmul ja alit oarbmaelli*, mii ilmmai 1976:s.⁵ Somby (1978) deattuha golbma dehálaš vuolggasaji iežas čállimii, namalassii čatnat mitalusa sámi mánáid árgabeaivválaš vásáhusaide, vuostálastit servodatrievdademiid mat

⁴ Davvi Girji lágádus lea almmuhan girji ođđasit jagis 1991.

⁵ Somby (1978:114) čállá ahte lei okta mánáidgirji mii lei ilbman ovdalis, maid sámi mánát ledje čállán ja illustreren. Somby ii dattetge namut girji tihtela dahje makkár gillii lea čállojuvvon, muhto deattuha ahte eai gávdnon originála sámegeielat mánáidgirjiid dan áiggis go čálligođii eadneolmmožin.

uhkidedje sámiid eallinvuogi ja njálmmálaš árbevierut ledje inspirašuvdnan ja vuodđun teakstaduodjái. *Ámmul ja alit oarbmaelli* muitalus vuodđu lea oahpes árbevirolaš mitalus, mii gullá sámi árbevieruide ja mytologiijii. Vuosttaš sámi mánáidgirji ovttahtá ge nu sámi árbevieru dalá guovddáš áššiide go ilmmat girjin, ja mii maiddái lea hámi ja sisdoalu dáfus relevánta otná mánáide. Dás gieđahallojuvvojit áššit maid sámemánat dovdet árgabeaivvi dilálašvuodain, seammás leat maiddái áigejuovdilis servodatáššit mitalusas. Earret eará govviduvvo gufihttarmáilbmi višuvnnalaš máilbmin, dego ideálagovva sámi máilbmái. Luondu lea čába ja ráfálaš, ii ge leat nuoskkiduvvon biillain ja fabrihkain. “Dieggár guocca rák’kanusat! Ja aitu læ ái’bmo nu buttis dábbe. Din il’bmi dat gal læ ál’gán šad’ dat bačča” (Somby 1976:22). Seammás ii leat gufihttarmáilbmi amas, go doppe gullo sámegiella rádios, doppe leat sámi borramušat, sohkanamahusat, gávttit ja nu ain viidáset.

Ámmul ja alit oarbmaelli vuosttaš siiddus lea čielga čujuhus lohkkiiide, go mitalus álggahuvvo cealkagiin: “Sámi mánáide”. Dát lea čielga symbolihkka sámi mánáidgirjjálašvuoda álgu, ja daidda gullevaš vuodđojurdagiidda, doaivagiidda ja višuvnaide mat sámečállin ledje. *Ámmul ja alit oarbmaelli* lea ge leamaš láidsteaddjin otná mánáidgirjjálašvuhtii, ja sáhtá ge gohčodit girjii sámi klassihkkárin, go dan rájes lea mánáid ja nuoraidgirjjálašvuodta leamaš oassi sámi kultuvrras.

Sámi mánáidgirjjálašvuoda historjái gullá maiddái Hans Aslak Guttorm, gean sáhtá gohčodit mánáidgirjjálašvuoda áhččin. Son lea okta dain álgoálgiin geat čálligohte mánáide 1930 -1940 jagiin, vaikko eanáš su čállosiin eai ilbman ovdal mealgat maŋnelis. Oahpaheaddji ámmáhis čálligođii teavsttaid oahpahusa várás. Oahpaheaddjivirggistis áŋgirušai Guttorm earret eará sámegiela seailuheamis, ii ge lean dan dáfus oskkáldas skuvlaláhkii mii hilggui sámegiela. Earret eará debuterii son teavsttaidiguin Tuomo Itkosen girjii *Samikiel Apis* (1934). Guttorm lei áŋgiris ja produktiiva čáli, ja sus ledje mánggat teavsttat maid geavahii oahpahasastis. Oassi su teavsttain mánáide ilbme girjin easkka 1996:s *Šuvvi jahki* nammasaš girjii. Lea ge lunddolaš gažadit leat go su teavsttat gullevaččat mánáidgirjjálašvuhtii dahje oahppogirjjesuorgái. Oaivvildan ahte su teavsttaid sáhtá lohkat goappátge doaimmain. Nu ledje ge Guttorma oahpočállosat maiddái álgun mánáidgirjjálašvuoda gelddolaš sistesehkki (Hirvonen 2003 & Guttorm 2007:63).

Intertekstualitehta lea teakstadiologa mii lea dábalaš mánáidgirjjálašvuodas, ja čujuha ge mánáidgirjjálašvuoda hápmái ja lundui. Intertekstualitehta vuhtto sámi mánáidgirjjálašvuoda fáddáválljemis, go mitalusain leat árbevirolaš máidnasat ja mitalusat vuodđun.

Mánáidgirjjálašvuohta lea maiddáí hámi dáfus eambo kánonaláš go ollesolbmuid girjjálašvuohta. Árbevirolaš máinnasminstarat geardduhuvvojit dávjá, ja nu heivehuvvo ge mánáidgirjjálašvuohta máná dárbbuide ja vásáhusaide, go sihke hámit ja minstarat leat oahppásat. Ovdamearkan lea golmmageardásašláhka, mii dagaha muitalusa ollislažžan ja gelddolažžan. Earret eará geavahuvvo golmmageardásašláhka *Ámmul ja alit oarbmaelli* girjjis, go vuon'áhkku hástala *Ámmula*. Lohkki ádde ahte goalmmát geardde go *Ámmul* gullá beaškasa, de geavvá juoga erenoamáš. Dán vugiin lea lohkan produktiivva intertekstualitehta doaibma, go lohkki čatná odđa teavstta teavsttaide maid lea lohkan. Nu lea ge teakstadiologa gulahallan gaskal árbevirolaš muitalusaid ja odđa konteavstta, mii váikkuha mo mii áddet teavstta. Ovdalaš vásáhusain heiveha ja hábme lohkki muitalusa iežas referánsaid bokte (Slettan 2010:23).

Vuoi dan Kárenina ja *Mu ártegis eallin* leat odđa mánáidgirjjálašvuođa buvttadeamit. Rauna Paadar-Leivo (r.1942) ja Ristin Sokki (r.1954) leaba Hirvonen (1999) juhkosa mielde gullevaččat etniid jovkui. Paadar-Leivo ja Sokki čuovvuba dujiideaskka bokte árbevirolaš muitalanvugiid ja vieruid, nugo lea etniidbuolvva vuolggasadji čállimii. Mearkkašahti lea goittot ge ahte girjedujiin ihtet maiddáí odđa hástaleaddji ja geasuheaddji bealit. Humorgeavaheapmi lea guovddázis guktui girjjiin. Fiktiivva persovnnat geavahit earret eará humora sihke čalmmustahttit, cuiggodit ja rasttildit almmolašvuođa, mii maiddáí muhtin osiin lea čadnon sámi vieruide čielga sámi birra. Nu leat ge árbevirolaš muitalanvuohki ja vierut oassin muitalusa juonas ja persovnnaid doaimmas, seammás go humoristtalaš árbevirolaš muitalanvugiin hástalit ges sámi servodaga norpmaid ja mearrádusaid. Sara Margrethe Oskal (2014:23) čállá ahte lea dehálaš ahte mii álgoálbmogat ieža ráhkadit humoristtalaš muitalusaid iežamet eavttuid vuodul, vai mii eat šatta oaffarin oarjemáilmmi stereotypifiseremiidda. Nu leat ge girjeduojit láidesteadjijn čalmmustahttit odđa beliid sámi mánáidgirjjálašvuodas.

3. METODALAŠ GEADGEJUOLGI JA DUTKANPOSIŠUVNNA REFLEKŠUVDNA

Persovdnaguorahallama vuodđojurdda lea gávnnaht makkár ontologalaš stáhtus muitalusaid persovnnain leat. Ontologalaš stáhtusiin oaivvilduvvo mo lohkki oaidná ja ádde persovnnaid. Leat go albma olbmot geain leat jáhkehahtti psykologalaš iešvuodát, vai leat go persovnnat teavsttalaš konstrukšuvnnat? Rolf Gaasland (1999:96) čállá ahte guorahallamis ferte guorahalli govvidit fikšuvdnapersovnnaid sihke olmmožin ja teakstan. Logadettiin govvida lohkki persovnnaid albma olmmožin, muhto lea goittot ge muittus ahte persovnnat leat dušše sátn- ja cealkkikonstrukšuvnnat. Maria Nikolajeva (2004:87) deattuha ahte lea dehálaš atnit muittus ahte fikšuvdnapersovnnat eai leat ealli olbmot, go sis ii leat friddja dáhttu, ja nu eai čuovo álo logihkalaš psykologalaš minstariid. Dán oasis čielggadan guorahallama metodalaš vuolggasaji, nugo konteavstta ja teakstaanalyhtalaš beliid geavahusa.

3.1 Konteaksta girjjálašvuoda analysas

Metodalaččat geavahan lassin analyhtalaš reaidduide iežan sámi kulturmáhtu- ja áddejumi materiálaid lohkamis ja teakstakonstrukšuvnnaid dulkomis. Kulturmáhtuinan deattuhan giellaáddejumi, gulahallama olbmuid gaskkas ja servodaga doaimma. Giella lea dehálaš reaidu áddejupmái. Giellaáddejumiin lea vejolaš čiekŋudit teavsttalaš siskkáldasbeliide, mii rahpá viidábut vejolašvuoda dulkot persovnnaid iešvuodaid, láhttemiid ja sosiála oktavuodaid. Maiddái hállanvuogit, nugo dialogat dahje hearvás dadjaleamit, bajásgeassinvuogit ja olbmuid sosiála stáhtusat leat oasis maid deattuhan kulturmáhtu geavahemiin. Oahpes áššiid vuohttimin olahat kulturkonteavsttalaš lahkoneapmiin viidábut teakstaáddejumi, mii maiddái láchčá vejolašvuoda dulkot vuđoleappot iešguđetge teakstaosiid. Nu geavahan kulturmáhtton sihke lohkamii, dulkomii ja čálalaš gálduid ohcamii ja geavahussii. Lill Tove Fredriksen (2012) čilge mo sáhtta geavahit konteavstta ja kulturáddejumi gáldun girjjálašvuoda guorahallamis. Son čilge ahte kontekstii gullet sihke sámi kultuvra, historjá ja kulturmáhttu- ja áddejupmi. Konteavsttalaš lahkoneapmi lea ávkkálaš gáldun, erenoamážit go girjedujiin vuhttojit čielga sámi symbola- ja biraselemeanttat, mat dagahit konteavsttalaš lahkoneapmi šattolaš gáldun.

Álgoálbmogiid kultuvrrat, árvvut ja máhtut leat vuolggasadjin álgoálbmot dutkiid ságastallamis hukset iežaset lahkoneapmiid ja metodaidd. Linda T. Smith deattuha dekoloniseren-miela dutkama oktavuodas, go oaidná álgoálbmotmetodologiija oassin

akademalaš dekoloniserenproseassas. Son oaivvilda ahte álgoálbmogiid jurddašanvuohkái ja máilmmigovvii ferte láhččojuvvot sadii akademiijas, ii ge dainna oaivvilduvvo ahte galgá hilgut oarjemáilmmi máhtu (Smith 1999: 39, vrd. Fredriksen 2012). Gaski (1997:210) deattuha maiddái kultur- ja konteakstaáddejumi dutkanproseassas, ja mo dat doaibmá ávkkálažžan teakstaáddejumi dáfus. Ovdamearkan son namuha kulturduogáža, sámi giellamáhtu ja máhtu girjjiid metodaidda birra dehálažžan. Kultur- ja konteakstaáddejumi rahpá maiddái vejolašvuoda áddet teavstta kultuvrra siskkáldas kodaid. *Vuoi dan Kárenina* ja *Mu ártegis eallin* teakstadijiin lea humor ja ironiija dehálaš oassi sihke muitaleami hámis ja fiktiivva persovnnaid doaimmain. Humoristtalaš elemeanttain lea dávjá duppalkommunikašuvdna vuodus. Duppalkommunikašuvnna áddejupmái lea kultuvrra siskkáldas kodaid áddejupmi mearrideaddji man olu lohkki ádde teavstta ironiijas. Oskal (2014:57) čállá maiddái konteavstta ávkkálažžan áddemis suohtasiid, ja mo son dego olggobeale olmmoš vásihii ahte ii fáhten juohke ášši go guldalii Ohcejoga guovllu máinnasteddjiid.

Gaski (1997:212) oaivvilda ahte sámi girjjálašvuoda dutkamis ferte laktit stáđásmuvvan girjjálašvuoda metodologiija sámi kultuvrralaš ja gielalaš teakstalahkonanvugiin. Graham Hingangaroa Smith gohčoda su dutkama lahkonaanvuogi eklektálaš metodologiijan. “I used an eclectic methodology, that is, I drew methodological insight from many streams (Kovach 2009:88). G. Smith metodologalaš čilgehus lea sullasaš Gaski čilgehusain, ja nu rahpá ge dákkár metodologalaš lahkonaanvuohki vejolašvuoda geavahit álgoálbmogiid lahkonaanvugiid lassin oarjemáilmmi metodologalaš lahkonaanvugiide. Guorahallamis čuovvulan Gaski ja G. Smith jurddašemi metodologalaš lahkonaanvuohkin. Dáinna bargovugiin oainnán iežan dutkama mánggabealagin, go vieččan metodologalaš coavcci mángga sajis, seammás go iežan kultuvrralaš duogáš geavahuvvo gáldun teakstadiji lohkamii, áddejupmái ja dulkomii.

3.2 Teakstaanalyhtalaš guorahallan

Teakstaanalyhtalaš guorahallama vuodđun leat golbma vuolggasaji teakstalahkoneapmái. Vuosttažettiin ádden ja dulkon teavstta dainna áddejumiin maid oaččun logadettiin teakstadoji. Nubbi prinsihppa lea guorahallat iešgudetge teakstaosiid main sáhttá dulkot dieđuid persovnnaid birra, nugo siskkáldas ja olgguldas iešvuodaid. Dasto loahpalaččat dulkon daid ovttaskas teakstaosiid ollislaš teavsttain, mii laktása mu teakstalohkama vásáhusaide ja konteavsttalaš áddejupmái (Gravir ja Imenes 1995:45). Guorahallamis geavahan mitalanvuogi, persovnnaid ja birrasa diehtogáldun go guorahalan persovnnaid iešvuodaid, ovdáneami ja sosiála oktavuodaid.

3.2.1 Mitalleaddji

Guorahallamis geahčadan makkár mitalleaddji lea mitalusain, makkár posišuvdna das lea ja mo dat doaibmá diehtoaddin. Mánáidgirjjálašvuodas geavahuvvo dávjjimusat vuosttašpersovdna- dahje goalmátpersovdna-mitalleaddji. Vuosttašpersovdna-mitalleaddji lea “mun”-hámis, ja gohčoduvvo persovnnalaš mitalleaddjin go oassálastá mitalusain. Dáinna mitalanvugiin leat persovnnalaš dieđut, jurdagat ja dovddut vuodđun persovnna govvideapmái. Goalmátpersovdna-mitalleaddji lea ges čiegus dahje namahis jietna, mii mitala fiktiivva persovnnaid birra “son”-hámis (Nikolajeva 2004: 147).

Mitalleaddji posišuvdna lea mearrideaddji diehtohivvodahkii, dan ektui maid ja man olu mitalleaddji diehtá ja mitala. Gaasland (1999:96) čállá ahte prinsihpalaččat lea goalmátpersovdna-mitalleaddji buotdiehti, muhto sáhttá maiddái doalahit dieđuid čihkosis. Nikolajeva (2004:149) juohká goalmátpersovnna-mitalleaddji doaimma njealji oassái diehtohivvodaga vuodul. Goalmátpersovdna-mitalleaddji sáhttá doaibmat buotdiehtin, ráddjejuvvon buotdiehtin, objektiivvan ja introspektiivan. Buotdiehti-mitalleaddji diehtá maid juohkehaš smiehttá. Son čuovvu mitalusa persovnnaid lagašvuodain, ja su didolašvuodain diehtá lohkki mii dáhpáhuvvá juohke oktavuodas. Ráddjejuvvon-buotdiehti didolašvuodta lea muhtin muddui ráddjejuvvon, muhto dat dattetge diehtá eambo go mitalusa persovnnat. Ovdamearkan sáhttá ráddjejuvvon- buotdiehti válljet čuovvut dušše muhtin guovddáš persovnnaid. Objektiivva-mitalleaddji oaidná ja gullá maid persovnnat dahket ja dajet, muhto ii dattetge dovdda persovnnaid jurdagiid. Introspektiiva-mitalleaddji diehtá ja čuovvu dušše ovttá olbmo daguid ja jurdagiid. Vuosttašpersovdna-mitalleddjiin leat subjektiivva govvideamit ovdamunnin, mat maiddái dagahit mitalusa ealasin. Hehttehus vuosttašpersovdna-mitalleddjiin leat dasto maiddái su subjektiivvalaš govvideamit, mat leat

ráddjejuvvon su oidnui. Dát dagaha ahte eará persovnnaid jurdagat, dovddut ja vásáhusat leat váilevaččat, ii ge vuosttašpersovdna-muitaleaddji leat seamma lunddolaš posišuvnnas diehtit mitalusa persovnnaid birra nugo goalmátpersovdna-muitaleaddji lea.

Go geavahan namuhuvvon diehtogálduid, de lea maiddá dehálaš ja ávkkálaš árvvoštallat diehtogálduid luohttevašvuoda. Diehtogálduid luohttevašvuoda árvvoštallamis gažaduvvo mitalaleaddji autoritehta, mainna oaivvilduvvo makkár luohttevašvuodta lohkkis lea su dieđuide. Gaasland (1999:96) deattuha ahte eandalit vuosttašpersovdna-muitaleaddji luohttevašvuoda lea dehálaš árvvoštallat, go sus lea lunddolaččat gáržžibut oaidnu subjektii govvidemiid dáfus. Nikolajeva (2004:154) čállá ahte persovnnalaš mitalaleaddji definerejuvvo eahpeluohttevažžan, go mitalaleaddjis lea dušše subjektii vvalaš oaidnu dáhpáhusaide ja eará persovnnaide mitalusas. Vuosttašpersovdna-mitalaleaddji luohttevašvuoda sáhtá dárkkistan dihtii juohkit guovtti oassái, namalassii konsonánta- ja dissonánta-iešmuitaleapmái. Konsonant-iešmuitaleapmi lea go mitalaleaddji ja doaibmi persovdna gaskkas ii leat earru, nugo dissonant-iešmuitaleamis lea. Jos mitalaleaddji ja doaibmi persovdna doaibmaba oktan, de leat mitalaleaddji dieđut luohtheahtti (Nikolajeva 2004:156).

3.2.2 Persovnnat

Mánáidgirjjálašvuodas leat olmmošlaš oktavuodát dehálaččat, ja nu leat ge oalgepersovnnat lassin váldopersovnnain lunddolaš oassi mitalusain. Mánáidgirjjálašvuoda váldoulbmil lea earret eará sosialiseret lohkki iešguđetge sosiála oktavuodaide mitalusaid bokte. Váldoulbmil čujuha maiddá persovdnavalljodahkii, ja nu maiddá persovnnaid minstariidda ja funkšuvnnaide. Persovdnavalljodagas válljen juohkit mitalusa persovnnaid dan ektui mo sii doibmet mitalusas, doahpagiidda *guovddášpersovnnat*, *siidofiguvrrat* ja *duogášfiguvrrat*. Guovddášpersovnnat leat sii guđet leat guovddážis mitalusas. Mitalussii lea veadjemeahttun ovdánit jos sii eai oassálaste dáhpáhusráiddus. Guovddášpersovdna jovkui gullet váldopersovnnat ja katalysáhtorat. Katalysáhtorat leat oalgepersovnnat, muhto doaimma dáfus juogán sin guovddášpersovdna jovkui.⁶ Muđui válljen juohkit eará oalgepersovnnaid siidofiguvran dahje duogášfiguvran, maiddá dainna ulbmiliin ahte čalmmustahttit makkár mearkašupmi sis lea mitalusa diskursii. Siidofiguvrrat geavahuvvojit fuomášuhttit osiid sisdoalus, ja maiddá hábmen dihtii kontrástta mitalusa

⁶Gč dán barggus, kap. 5.2 ja 6.2

figuvrraide. Fápmorollaid doaibma árvvoštallojuvvo vuosttamuzžan siidofiguvrraid doaimma vuodul. Duogášfiguvrrat leat ges dakkár persovnnat geain ii leat mearkkašupmi mitalussii. Sin doaibma lea hábmet ollislaš gova birrasis, ja nu johtalit mitalusas dávjá hearvás govvidemiiguin (Nikolajeva 2004:99-101).

Persovdnaguorahallamis geahčadan makkár funkšuvnnat ja dovdomearkkat persovnnain leat. Dáinna vugiin ozan teakstadužiin siskkáldas- ja olgguldas iešvuodaid. Olgguldas iešvuodát čilgejit man lágan persovdna lea olggožis, nugo makkár hápmi sus lea. Siskkáldas iešvuodát čilgejit ges persovdna siskkáldas áššiid, nugo man láhkai son jurddaša, mo láhtte iešguđetge oktavuodain ja dilálašvuodain, ja maiddái makkár árvvut leat persovnnas. Dát addá munnje juogalágan áddejumi gii ja mo persovdna lea, su ovdáneami birra ja makkár oktavuodta sus lea earáide. Dán oktavuodas ferten sihke identifiseret ja bidjat iešvuodaid ortnegiidda, mii lea reaidun dulkot iešvuodaid mat hábmejit persovdnagovvideami. Nu gáibida ge persovdnaguorahallan áicevaš lohkama, hábmen dihtii persovdnagovvideami ollislašvuoda.

Go lean identifiseren persovnnaid iešvuodaid, de oainnán dárbbu ges geahčadit makkár vuodđu váldopersovnnain lea typologiserema bokte. Lea ávkkálaš čielggadit mo persovnnat doibmet mitalusas. Typologiseremis geavahan analyhtalaš doahpágiid nugo *duolba* ja *gorba* persovdna. Duolba persovnnas lea dávjá dušše okta iešvuodta mii lea čielggas persovdna doaibmamis, ii ge dán oktavuodas olus ovdán mitalusas. Duolba persovnnaid čielga iešvuodta sáhttá maiddái ovddastit stereotiippa govvideami, erenoamážit go iešvuodta lea áidna govvideapmi mii mitala juoga persovdna birra. Gorba persovnnas leat ges mánggalágan iešvuodát, main lea sihke posiitiiva ja negatiiva bealit. Dán oktavuodas oahpásmuvvá lohkki persovnnain, geas maiddái leat čielga olmmošlaš ovdáneapmi. Gaasland (1999:106) čállá ahte go guorahallá persovnnaid namuhuvvon doahpágiid vuodul, de lea ávkkálaš maiddái buohtastahttit persovnnaid muhtin kriteriijaid vuodul. Nu ferten ge árvvoštallat leat go váldopersovnnain *oktageardánis* vai *kompleksa* iešvuodát ja lea go sin doaibma *stáhtalaš* vai *dynámalaš*? Kompleksitehta mearriduvvo das galle iešvuoda dahje funkšuvnna persovnnas leat. Dasa lassin fertejit iešvuodát leat mánggabealagat. Jos persovdna ii ollašuite dáid gáibádusaid, de gohčoduvvo oktageardánis persovdnan. Nu lea ge kompleksitehta oassi gorba persovnnas, ja oktageardánisvuodta gullá ges duolba persovdna govvideapmái. Kompleksitehta-gáibádusa lassin lea maiddái dehálaš ahte persovdna iešvuodát rivdet dahje ahte ovdána olmmošlaččat, ovdal go ollásit ollašuhttá gorba persovdna gáibádusaid.

Dynámalašvuohta čujuha rievdadussii ja ovdáneapmái (Gaasland 1999: 103-104 ja 106-107, Nikolajeva 2004: 110).

Vuoi dan Kárenina ja *Mu ártegis eallin* mitalusain doibmet katalysáhtorat guovddáš rollas iešguđetge láhkai. Danin oainnán dárbblašlažžan suokkardit mainna vugiin katalysáhtorat lahkoniit ja váikkuhit váldopersovvna doaimma. *Vuoi dan Kárenina* mitalusa katalysáhtora váikkuheami guorahallamii leat duogáš dieđut, nugo olgguldas hápmi, iešvuodat, láhtten ja ruovttudilálašvuohta vuodđun su doibmii. *Mu ártegis eallin* mitalusa katalysáhtora doaimmas deattuhuvvojit ges su erenoamáš attáldagat váikkuheadđji mekanisman. Danin lea katalysáhtoriid guorahallamiin iešguđetge vuolggasadji.

Nu leat ge mitalusa persovvnat nubbi diehtogáldu guorahallamis, sihke guovddáš- ja siidofiguorra rollain. Persovvnaid jurdagat, dadjaleamit ja dagut mitalit mo persovvnat leat. Gaasland (1997:97) čállá ahte oalgepersovvnat sáhttet maiddái doaibmat diehtogáldun, go sii ges sáhttet govvidit mo sii oidnet nuppiid. Dattetge ferte atnit muittus ahte mitalleadđji posišuvdna lea mearrideaddji persovvnaid diehtogálduide.

3.2.3 Biras

Persovdnaguorahallamis lea lunddolaš geahčadit makkár biras lea mitalusas. Oainnán lunddolaš čanasteami gaskal persovvnaid ja birrasa, go persovvnat doibmet álo juogalágan birrasis. Biras sáhttá leat dehálaš diehtogáldu, go birasgovvideamit sáhttet leat ávkin dulkomii. Birasgovvideamit eai leat buot mitalusain ávkkálaš diehtogáldut, go sáhttet maiddái doaibmat dušše duogázin dáhpusaide (Nikolajeva 2004:71). Birrasa mearkkašupmi lea váldopersovdnaguorahallamiid oktavuodas iešguđetge lágan. *Mu ártegis eallin* mitalusas lea biras guovddáš ja dehálaš gáldu persovvnaid doibmii, ja fápmoposišuvvnaide mat vuhttojit sosiála oktavuodain. *Vuoi dan Kárenina* persovdnaguorahallamis in oainne birrasa nu guovddáš gáldun mitalusas. Geavahan dattetge birrasa diehtogáldun go guorahalan mánáid oktavuoda Mággá-áhkuin. Mággá-áhku persovvna lea veadjemeahtun guorahallat jos birasgovvidemiid garvá, go su doaibma lea čielgasit čadnon birrasii. Mearkkašahtti lea goittotge ahte biras livččii dehálaš gáldun *Vuoi dan Kárenina* mitalusas, jos guorahalašin mitalusa fáttá ja motiivva.

Geavahan birasgovvidemiid gáldun go dulkon persovvnaid doaimma, ovdáneami ja sosiála oktavuodaid. Dán oktavuodas guorahalan earret eará makkár olbmot ellet birrasis, mo lea biras hábmejuvvon ja geat hábmejit mearrideaddji norpmaid ja árvvuid birrasis.

Guorahallamis oainnán persovnnaid ealli olmmožin, seammás go maiddái anán muittus ahte leat teakstakonstrukšuvnnat. Dán oktavuodas ferten diehtomielalaččat sihke logadettiin ja dulkodettiin árvvoštallat birrasa luohttevašvuoda. Birrasa diehtogáldut leat sullii seammá go persovnnaid diehtogáldut. Dieđut mitaluvvojit ja govviduvvojit sihke muitaleddjiin ja fikšuvnna persovnnain (Gaasland 1999: 98-99). Go oainnán persovnnaid mimehtalaččat⁷, de lea maiddái dárbu geahččat birrasa mimehtalaččat. Dainna oaivvildan ahte geavahan sámi servodaga norpmaid, árvvuid, oainnuid ja birgenlágiid oassin dulkot birasgovvidemiid. Nu lea ge lunddolaš geavahit iežan kulturmáhtu vuodđun birasguorahallamii, lassin teorehtalaš vuđđui.

Aimo Aikio (2010:56) čilge *Olmmošhan gal birge* girjjistis dutkosa mielbargiid oainnu mo olbmot ovdánit servodateallimis. Sámi bajásgeassimis lea sihke indiviidda ja kollektiivva ovdáneapmi vuodđun bajásgeassinvugiide. Dainna oaivvilduvvo ahte olmmoš ovdána servodatláhttun, indiviiddalaččat ja searvágaid sosiála oktavuodain. Čuovvulan Aikio jurddašeami guorahallamis, go oainnán ovttaskas olbmo oassin servodagas, ja servodaga oassin ovttaskas olbmo eallimis.

⁷ Ealli olmmožin

4. TEOREHTALAŠ VUOĐDU

4.1 Etnokritihkka

Etnokritihkka jurddašuvuohki lea teorehtalaš coakci maid geavahan vuođđun guorahallamis. Guorahallamis geavahan sihke teaksta- ja kultuvrralaš lahkoneami. Dán olis lea sihke metodalaš lahkonanvuohki- ja teorehtalaš coakci vuođđuduvvon konteavstta diđolašvuhtii. Dán oasis čielggadan etnokritihka vuođđojurdagiid ja lahkonanvuogi.

Arnold Krupat lea davvi-amerihká girjjálašvuoda dutki, guhte lea etnokritihka vuođđudeaddji. Krupata vuolggasadji lea davvi-amerihká indiánaid girjjálašvuoha. Gaski (1994) čállá ahte Krupatii lea dehálaš ja dárbbalaš čilget mo teorehtalaččat heive lahkonit eará kultuvrraid čállošiid, ja makkár eavttut leat vuođđun lahkoneapmái. Dán oktavuodas oaivvilduvvo mo teorehtalaččat čilget sámi teakstalahkoneami. Nu rahpá ge etnokritihkka vejolašvuodaid lohkat ja áddet teavstta álgoálbmogiid máhtu ja áddejumi vuođul.

Krupat (2008) čielggada čállošis *Nationalism, Indigenism, Cosmopolitanism: Three Critical Perspectives on Native American Literatures*, golbma vuogi mo lahkonit davvi-amerihkálaš girjjálašvuoda teavsttaid. Buot golbma lahkonanvuogi leat anti-koloniála kritihkat. Krupat deattuha ahte buot golbma lahkonanvuogiin leat sullasašvuodát ja oktavuodát guđet guoibmáseaset, ja dušše dan oktavuodas sáhtta oaidnit lahkonanvuogiid ollislašvuoda (Krupat 2008:361).

Suverenitehta lea našunalisma⁸ lahkonanvuogi guovddáš doaba. Sii geat ovddidit našunalisma lahkonanvuogi deattuhit iešmearrideami, go oidnet iežaset álbmoga iešmearrideaddjin historjjálaš duogážiin. Njálmmálaš árbevierru lea iešmearrideami historjjálaš gáldu. Našunalismma kritihkalaš posišuvdna lea čalmmustahttit sin suverenitehta, maid dahket earret eará go bidjet rájáid girjjálašvuoda kánoniid gaskii. Indigenist⁹ (dahje álgoálbmot) lahkonanvuogi vuođđogáldu lea eana. Eana čujuha guovllu máhttui ja árvvuide, mii lea vuođđun girjjálašvuoda lahkoneapmái ja áddejupmái. Dán oktavuodas deattuhuvvo ge álgoálbmogiid máhttu, nugo árbevirolaš máhttu ja báikegullelašvuoha. Indigenist lahkonanvuohki fáttmasta álgoálbmogiid máilmmiviidosáččat, dan botta go našunalismma

⁸ Krupata doahpaga “nationalism” lean heivehan sámegeillii. Našunalisma doaba geavahuvvo dán oktavuodas nugo Krupat geavaha doahpaga “nationalism” girjjálašvuoda lahkonanvuohkin.

⁹ Válljen doalahit doahpaga “indigenist” eangalagillii, vai earuhan Krupata geavahusa Gaski čilgehusain mo son oaidná etnokritihka álgoálbmotgirjjálašvuoda kritihkan. Čilgen Gaski oaivila mañnelis dán kapihttalas.

lahkonanvuohki fáttmasta dušše čearddaid dilálašvuodaid. Kosmopolihtalaš perspektiiva ovddasta máilmmihumanisma, go oaidná olbmuid máilmmiboargárin. Perspektiiva fáttmasta ge nu eará unnitčearddaid ja vealahuvvon álbmogiid girjjálašvuoda. Máilmmiperspektiivvain deattuhuvvojit sihke kultuvrraid deaivvadeapmi ja báikkálaš máhtu geavaheapmi.

Etnokritihkkár diehtá ahte suverenitehta, báikkálaš árvvut ja njálmálaš árbevierru leat Davvi-Amerihká álgoálbmot girjjálašvuoda vuodđu. Nu geavaha ge etnokritihkkár osiid sihke našunalisttalaš ja indigenist perspektiivvain vuodđun iežas lahknanvuohkái (Krupat 2008: 362-373).

Krupat (2008:371) čállá ahte kosmopolihtalaš perspektiiva lea seammá go etnokritihkka. Sámi girjjálašvuoda dutki Harald Gaski (1998:33) viiddida Krupata etnokritihkka-doahpaga go gohčoda lohkanvuogi sámi oktavuodas “álgoálbmotgirjjálašvuoda kritihkkan”, dan oktavuodas go gielalaš- ja kultuvrralaš oasis deattuhuvvojit girjjálašvuodas.

Krupat (2008:374) geavaha doahpaga *anti-imperial translation* go čilge kultursiskkáldas áddejumi teakstalahkoneamis. Gaski (1998:34) geavaha doahpaga čilgedettiin kultuvrralaš čanastemiid gaskal etnokritihka ja maŋge-kolonialismma. Davvi-Amerihká indiánat čállet dáidagiiddiset eanáš eaŋgalasgillii, muhto dattetge vuhtto teavsttaid fáttáin lagaš čanasteapmi historjjálaš dieđuide nugo gielalaš- ja kultuvrralaš assimileremii. Dáidagiinniset lea duppalkommunikašuvdna mainna siskkáldas áddejumiin olahit čearddalaš jovkui, seammás go eaŋgalasgielain olahit lohkiide geain ii leat čearddalaš duogáš. Nu ba ii leat anti-imperial translation-doahpaga dušše sáhká gielalaš jorgaleamis, muhto maiddái kultuvrralaš jorgaleamis, maid kultuvrralaš duogážiin olaha buoremusat.¹⁰ Guorahallamis lea anti-imperial translation- doaba oassi mu jurddašanvuodus, go doaba čilge bures dan siskkáldas áddejumi maid geavahan dulkomis teakstadujiid.

Namuhuvvon teakstalahkonanvuogit deattuhit suverenitehta, báikkálaš árvvuid ja njálmálaš árbevieru vuodđun Davvi-Amerihká indiánaid girjjálašvuodas. Sullasaš girjjálašvuoda vuodđu lea maiddái sámi mánáidgirjjálašvuoda buvttadeamis.¹¹ Girjjálašvuoda vuodđu speadjalastojuvvo dávjá teakstadujiid čállinteknikkalaš hámis, fáddáválljemis ja maiddái mo persovnnat doibmet mitalusas. Eanáš sámi girječállit čállet ain sámegillii. Muhtin sámi

¹⁰ Sámi girječállit Máret Anne Sara muitala mo son jorgalettiin girjeduojsis, *Ilmmiid gaskkas*, dárogillii árvvoštalai čilget muhtin dilálašvuodaid girjjis dárkileappot. Sara mearridii jorgalit girjjis nugo originála veršuvnnas govviduvvo, go su mielas láivudit liigečilgehusat teavstta ja dan ritmma. (Ávvir 09.09.14)

¹¹ Gč. dán barggus kap. 2

girječállit válljejit maiddá i jorgalit teakstadujiideaset eará majoritehta gielaide. Sámi girječállit, Kirsti Paltto (2014¹²), čilge iežas čállima ja gielalaš válljema ná: “Mun fuomášin man dehálaš ja buorre lei čállit iežas eatnigillii. Mun sáhten bidjat sániid buot siskkimus dovdduide maid muhtimin lea váttis buktit ovdan háladettiin”.

Paltto čilge mo son dáiddalaččat olaha iežas siskkimus dovdduide eatnigielainis.

Teakstadáiddalaš lohka hástalus lea olahit vuđolaš áddejumi, erenoamážit jos leat metaforalaš dahje symbolalaš govvideamit teavsttas mat čujuhit teavstta vuđolaš ipmárdussii. Teakstadujiid lohka sáhtta ge nu gáržžiduvvot jos lohka ii leat kultuvrralaš áddejumi. Gaski (1987) čilge dutkosis *Med ord skal tyvene fordrives*, teavstta siskkáldas áddejumi dološ sámi epihkalaš juoiggusteavsttaid olis. Ovdamearkan čilge Gaski, “Suola ja noaidi” luodi mearkkašumi. Sápmelaččain, geain lei giella- ja kulturamáhttu olahedje siskkáldas áddejumiin luodi duogáš dieđuide. Maiddá humora oktavuodas, nugo ironiija ja iešironiija geavahusain, lea kultursiskkáldas áddejumi dehálaš reaidun olahit ollislaš áddejumi. Nu heive ge *Anti-Imperial Translation* doaba bures sámi perspektiivvas gielalaš- ja kultuvrralaš siskkáldas áddejumi dáfus.

Gaski (1998:33) čállá artihkkalis mo son geavaha etnokritihka luohedajahusaid guorahallamis. Gaski deattuha ollis konteakstageavahusa etnokritihka lahkonanvuogis, nugo gielalaš, kultuvrralaš ja servodatbeliid áddejumi. Krupat (2008:371) čállá: “[...], the cosmopolitan critic will certainly try to set the text on its «own ground» while recognizing other relevant texts that are similiary and differently grounded”. Guorahallamis guorahalan teakstadujiid etnokritihkalaš lahkonanvugiin, go kulturamáhtuinan lavttán sihke sámi, álgoálbmot ja oarjemáilmmi relevánta teoriijaid lahkonanvuohká.

¹² URL: <http://www.kirstepaltto.org/biografiija>

4.2 Sámi bajásgeassin

Sámi bajásgeassimis lea lagaš ja lunddolaš čanasteapmi árbevirolaš eallinvuohká. Árbevirolaš eallinvuogit leat oassin árbevirolaš máhtus. Kuokkanen (2009:49) čállá ahte álgoálbmotdiehtu sisttisoallá earret eará vuoiŋŋalašvuoda, gaskavuodaid luondduin, máhtuid, vieruid, doaibmavugiid ja rávvagiid. Fredriksen (2012:42-43) váilla Kuokkanena čilgehusas máhttodimenšuvnna. Son čállá ahte Gaski čilgejumiin lea máhttu juoga maid oažžu vásáhusaidis bokte, dan botta go diehtu gullá analyhtalaš doibmii. Doahpágiid geavahus govviduvvo ná: “Máhtán láibut” ja “mun dieđán láibumis (juoidá)”. Dáinna čielggademiin oainnán dehálažžan laktit máhttu-doahpaga Kuokkanena čilgehussii, eandalit go Kuokkanen maiddái čilge giela ja báikkálaš sisdoalu oassin árbevirolaš diehtagis. Nu geavahan ge sámi bajásgeassima oktavuodas diehtomielalaččat árbevirolaš máhttu-doahpaga.

Asta Balto (1997) čállá dutkamušastis, *Sámi mánáidbajásgeassin nuppástuvvá*, ahte kultuvrralaš jurddamállet ja árvvut leat vuodđun mo sámi váhnemat bajásgeasset mánáideaset. Árvvut, doaibmavuogit ja norpmat leat dynámalaččat, go doibmet dan áiggis ja dilis mas olbmot ellet (Balto 1997:119-120). Álgoálbmot diehtu¹³ lea čadnon sosiála ortnegiidda, go olbmot sirdet sosiála oktavuodain árvvuid, doaibmavugiid ja norpmaid buolvvas bulvii (Kuokkanen 2009:49-50). Nu leat ge earret eará árgabeaivvedoaimmat ja njálmmálaš árbevierru árbevirolaš dieđu ja máhtu sirdima gaskaoapmi. Sámi bajásgeassin lea iešalddis viiddis fáddá, ja lean ge dan dáfus válljen ráddjet teorehtalaš vuodu relevánta dieđuide persovdnaguorahallamiid dáfus. Dán oasis oainnán árbevirolaš máhtu oassin sámi bajásgeassimis, go čielggadan bajásgeassima vuodđoulbmiliid, bajásgeassinvugiid ja sosiála ortnegiid doaimma.

Aimo Aikio (2010) guorahallá girjjistis, *Olmmošhan gal birge*, olbmo birgenlágiid sámi konteavsttas. Olbmo birgenláhki váikkuhuvvo bajásgeassimis, nugo makkár máhtolašvuolta ja didolašvuolta olbmos leat iešgudetge máhtuide, vieruide, dáidduide, rávvagiidda ja doaibmavugiide. Sámi bajásgeassimis lea vuodđoulbmil oahpahit mánáide buriid dábiid, norpmaid ja árvvuid, vai mánná ovdána máŋggabealat olmmožin. Máŋggabealatvuodain oaivvilduvvo ahte olmmoš ovdána ja hálddaša máŋggabealat čehppodaga. Aikio čilge maiddái sápmelaččaid jáhku olbmo ovdáneapmái ja vejolašvuodaide. Bajásgeassimiin sáhtii olmmoš ovddidit attáldagaidis ja iešvuodaidis. Dáinna vugiin šaddet láhttenuogit vierrun, ja iešlágit

¹³ Mun dulkon dan maid son čállá máhttun.

ges olmmošvuhtan. Dát duođašta man dehálaš oassi sosiála hárjehallamat leat olbmo ovdáneamis, ja man guovddáš rolla sosiála ortnegiin lea sámi bajásgeassima jurddašeamis (Aikio 2010: 27-31).

Balto (1997:75-81) deattuha sosiála ortnegiid mearkkašumi bajásgeassimis fuolkevuodain, fáttarvuodain ja nammaválljemiin. Sogas lea guovddáš rolla máná bajásgeassimis, ja doaibmá maiddá ovdagovvan mánáide. Fuolkkit nevvot, njulgejit ja árvoštallet mánáid daguid, seammás go maiddá bagadit, oahpahit ja čájehit beroštumiset mánái. Soga mánggabealat doaibma lea sihke dehálaš ja lunddolaš máná eallimis, ja ovddida maiddá sohka gullelašvuoda. Balto deattuha fuolkevuoda otná beaivve ain stuora árvun sámi bajásgeassimis, vaikko sohka funkšuvdna lea muhtin muddui rievdan. Earret eará lea oktavuoha buolvvaid gaska ain dehálaš, nugo gaskal áhkuid/ádjáid ja áhkubiid/áddjubiid. Buolvvaid oktavuoha lea vuohki mo čatnat dáláža ja doloža oktii, earret eará máinnastemiin ja barggadettiin oktasaš bargguid. Lassin váhnemiidda ja fulkkiide, leat maiddá ristváhnemat ja gáimmit oassin bajásgeassima sosiála ortnegiin. Ristváhnemat doibmet seammá eavttuid vuodul go sogat máná bajásgeassimis. Maiddá nammavierut leat allaárvosaččat Sámis. Váhnemat bidje dávjá mánái seammá nama go viissis olbmos, gáibmi šattai ge nu mánái *signifikánta nubbin*. Signifikánta nuppiin sávve máná rohtašuvvat sutnje. Ovdamearkan ledje buorit iešvuodát dahje attáldagat sávahahtti. Namma nanne ge nu earret eará sosiála oktavuodaid, seammás go namain čuvvot maiddá vuordámušat mánái (Balto 1997: 84-85). Sámi bajásgeassimis oidnet olbmo ovdáneami sihke indiviidda ja kollektiivva ovdáneapmin, mii čilge bures nanu sosiála ortnegiid dehálaš doaimma (Aikio 2010:56).

Olbmo mánggabealat ovdáneapmi, sihke indiviidda ja kollektiivva dásis, speadjalastá maiddá makkár oaidnu sámi kultuvrras lea mánávuhtii. Aikio (2010:40-41) čilge dábálažžan sámi vierus hállat olbmo ovdáneamis, ii ge máná ovdáneamis. Jurddašemiin bajiduvvojit mánát seamma árvosažžan go ollesolbmot. Dáinna ii oaivvilduvvo ahte sámemáná hálddaša eambo go eará čearddalaš mánát, muhto čujuha nanu ja vuđolaš humanisttalaš olmmošárvui. Sámi bajásgeassimis lea máná “friddja”, go eahpenjulges bajásgeassinvugiin ferte máná ieš árvoštallat rájaidis ja ovddasvástádusaidis. Sihke Balto (1997:44-46) ja Aikio (2010:41) deattuheaba eahpenjulges bajásgeassinvugiid, man vuodul ovddidedje máná iešheanalašvuoda ja iešdovddu.

Balto (1997:122-123) čállá ahte iešbirgejeaddji olmmoš lea vuodđoideála bajásgeassimis. Árbevirolaččat láchce ollesolbmot mánái oahppandilálašvuodaid, mainna besse

geahččaladdat, mearridit ja árvoštallat iežaset dilálašvuodaid, láhttemiid ja daguid. Balto deattuha maiddá ahte iešheanalašvuohta ii dárbbáš sisttisdoallat seamma mearkkašumi gándaide go nieddaide. Balto (1990:23) čállá artihkkalis, *Gutter og jenter i en samisk barnehage*, sohkabeale sosialisierema oalle árbevirolažžan sámi servodagas. Sámi servodagas vurdojuvvo ahte sohkabealit hálldašit iešguđetge doaimmaid, mat lunddolaččat leat oassi mánáid duhkoraddanvugiin. Duhkoraddamis deattuhuvvojit dávjá árbevirolaš barggut mat leat čadnon árbevirolaš sohkabeali bargguide.

Nárrideapmi lea sosiála leahkinvuohki mii dávjá geavahuvvo eahpenjulges bajásgeassimis. Sihke bajásgeassinuogit ja leahkinuogit leat vuodđuduvvon bajásgeassinulbmiliidda ja sosiála ortnegiid doibmii. Nárrideapmi lei vuohki mo oahpahit ja hárjehit máná sosiála oktavuodaide. Nárrideami bokte buoridii máná verbála máhtus, go hárjánii earuhit leikka ja duohtavuoda. Verbála máhtu hárjánemiin, hárjánii máná vástidit juonalaččat nárrideaddjái, ja nu hálldašišgođii sosiála oktavuodaid doaimma. Nárrideapmi lei maiddá vuohki mo iskat máná dovdduid ja luonddu. Dáinna vugiin lei nárrideamis mánggabealat funkšuvdna, go doaimmai sihke sosiála láidesteadjain, seammás go maiddá ovddidii máná verbálalaš hálldašeami (Balto 1997:95-99).

Sámi bajásgeassimis lei maiddá sávahahtti ahte máná hálldašii áicat ja árvoštallat dáhpáhusaid ja eará olbmuid láhttemiid. Áicilvuodain hárjehalai máná dulkot láhttema mearkkašumi, mii lei mávssolaš sosiála oktavuodain. Nu lea ge áicilvuodas ja árvoštallanmáhtus lagaš čanasteapmi, go árvoštallanmáhtuin árvoštallá áicama mearkkašumi dahje váikkuhusa. Oahppodilálašvuodain lámhce ollesolbmot mánái vejolašvuoda hutkat, áicat ja árvoštallat iežas daguid, ovdáneami ja bohtosiid. Ollesolbmot ledje oahppodilálašvuodain doarjjan mánáide, geažidemiiguin ja rávvagiiguin (Aikio 2010:33-41).

4.3 Normalitehta

Norpmat leat servodaga láidsteaddjit, mat muitalit mo ja man láhkai lea dohkálaš eallit ja láhttet servodagas. Aikio (2010:31) deattuha ahte bajásgeassimis lei dehálaš lámčit vejolašvuoda buori daguide. Olmmoš ferte ieš vásihit ja árvvoštallat daguidis, man vuodul vállje riehta mearrádusaid. Nu leat norpmat láidsteaddji dieđut, seammás go lea sihke indiviidida ja kollektiiva ovdáneami hárbhallan.

Nikolajeva geavaha doahpaga *ollesolbmuid normalitehta*, go čilge fápmorollaid mánáidgirjjálašvuodas. Ollesolbmuid njuolggadusat leat stivrrjeaddji servodagas gos mánát ellet. Nu sáhtta mánáidgirjjálašvuodta hástalit ja gažadit servodaga norpmaid, earret eará norbma rasttildemiin, dahje jos rihkkut njuolggadusaid ja vuordámušaid maid ollesolbmot hábmejtit. Ovdamearkan sáhtta mánáidgirjjálašvuodain hástalit norpmaid jorgalettiin dábálaš dilálašvuodaid eahpedábálažžan. Dáinna vugiin sáhttet fiktiivva persovnnaid hámit, láhttemat dahje gielalaš geavahusat spiehkastit dábálašvuodas hástalan dihtii norpmaid (Nikolajeva 2004:17 ja Svendsen 2001: 22-37).

Manjekoloniála-, álgoálbmot-, nisson- ja queergirjjálašvuodta leat suorggit main leat bohciidan teorijat mat suokkardallet ja rasttildit fápmoposišuvnnaid iešguđetge oktavuodain, nugo ovdamearkan etnalaš dahje sohkaabeale perspektiivvas. Servodat ja politihkalaš fámut leat dagahan ahte namuhuvvon suorggit leat fámoheamit iešguđet ge servodat- ja politihkalaš aspeavttas. Mánáidgirjjálašvuodta lea dássálagaid eará marginála girjjálašvuodaiguin, go lea čállojuvvon ollesolbmos nuorra lohkiide, dilálašvuodaid birra mat guoskkahit máná eallima. Dán oktavuodas sáhtta buohtastahttit sámi máná sámenissoniin, nu mo Vuokko Hirvonen čilge sámenissona leat golmmageardásaš marginála (1999:32). Sámemáná lea nugo sámenisu ge, golmmageardásaš marginála go lea sápmelaš, máná ja sámemáná. Nikolajeva (2004:16) oaivvilda ahte go čáli čállá sosiála jovkui geas ii leat fápmu, de váikkuha dát girjjálašvuoda tematihkii, hápmái ja ideologálaš sisdollui. Maiddái árbevirolaš máidnasiin ja muitalusain leat teavsttalaš fápmostruktuvrrat ja vuostálasvuodat iešguđet ge hámiin. Dávjá govviduvvojit vuostálasvuodat persovnnaid gaskkas, nugo sárgár guhte hástala vuostálasti. Dán lágan álkes fápmostruktuvrrat leat oahppásat ja áddehahtti nuorra lohkiide (Nikolajeva 2004: 53).

4.4 Humor

Birgit Hertzberg Johnsen (1997) čilge humor-doahpaga mearkkašumi viiddisin, go fátmasta mánggaid beliid boagusteami funkšuvnnas. Boagusteapmi, komihkka ja humor leat doahpagat mat sisdoalu dáfus sulastahttet, ja dan dáfus sáhtta leat váttis earuhit daid. Johnsen čállá ahte vaikko komihkas ja humoris ii leat jur seamma mearkkašupmi, de lea váttis sihke dutkiide ja muđuid olbmuid earuhit doahpágiid. Dán oktavuodas ii leat vel fuomášuvvon buorre čilgehus mii fátmasta humor-doahpaga viidodaga (Johnsen 1997:15 ja 22). Guorahallamis geavahan humor- ja ironiija-doahpágiid, mat doaibmet giehtalagaid. Humor doahpágiin oaivvilduvvo komihkalaš boagusteapmi, mas ironiija doaibmá nannet humoristtalaš beliid.

Johnsen (1997:15) čilge mo humoriin dávjá mitaluvvojit vuorddekeahes áššit, mat govviduvvojit mánggabealagin, earret eará elemeanttain mat spiehkastit dábálašvuodas ja deaivilis replihkkageavahusain. Mearkkašahti lea ahte vaikko humoriin hástaluvvojit ja rasttilduvvojit almmolaš norpmat, de doaibmá dattetge humor lobálašvuoda rájáid siskkobealde. Johnsen (1995:75) čállá ahte humoristtalaš mitalusat sáhttet fátmastit iešguđetge osiid olbmuid eallimis. Son namuha politihka, soađi, soahpatmeahttunvuoda, fáttáid mat guoskkahit olbmuid persovnnalaš eallima ja eksisteanssalaš gažaldagaid fáddán mat dávjá govviduvvojit humoristtalaččat. Dáid fáttáin hástaluvvojit dávjá autoritehtat ja servodatnorpmat, mii dagaha humora ja ironiija nanu váikkuhangaskaoapmin čalmmustahttit oaiviliid mat vuosttildit servodaga ráđđejeaddji oainnuid.

Christer Skoglund (1997:18) čállá ahte humor doaibmá golmma váldosuorggis, go čielggada humora vuodu ja rolla. Son juohká váldosurggiid suhttu-, gealddu- ja inkongruensteoriiji.¹⁴ Váldosurggiide gullet áššit mat leat čadnon mentálalaš ja gorutlaš dovdduide ja jurdagiidda. Suhtteoriija vuodul lea boagusteapmi dahku, mii lea čadnon suhttui ja bilkideapmái. Bilkideapmi čalmmustahtta sosiála- ja servodat-badjelgeahččama, go muhtin šaddá dan oktavuodas bogostahkan earáide. Boagusteapmi lea gealdoteoriija vuodul čadnon gorutlaš dahje servodatlaš geldui. Boagusteapmi lea ge nu friddjavuoda proseassa, mii lea vuohki mo giedahallat vuostálasvuodaid. Inkongruensateoriija oaidná ges humora gaskaoapmin rievdadit olbmo jurddašnmáalle, mii dáhpáhuvvá go olmmoš vásiha vuorddekeahes dilálašvuoda. Buot golbma teoriija čadnet ge nu humora oassin olbmo dovdduide ja jurdagiidda. Skoglunda

¹⁴ Skoglund (1997:18) geavaha doahpágiid aggressionsteori, spánningsteori ja överraskningsteori

čilgehus heive bures Johnsen a čilgehussii, ja das leat maiddái elemeanttat maid Mikhail Bakhtin (2003) deattuha iežas karnevalisma teorijjas, maid čilgen 4.5 kapihttalis.

4.4.1 Skealbma

Sara Margrethe Oskal (2014) guorahallá humorgeavahusa sámi servodagas, sihke luđiid ja muitalusaid bokte. Guorahallamis laktá son sámi skelbmošanárbevieru ođđaáigásaš lávdái, golmmain monologa čájálmasain. Oskal geavaha *skealbma* doahpaga go čilge iežas humordáidaga. Son vállje geavahit doahpaga dainna čilgejumiin ahte skealbma lea dakkáraš guhte fuobmá juoidá vai dilálašvuohtha šattašii hearvái, ja nu sáhtá botnjat ja jorahit dilálašvuodaid hearvás govvádusaiguin. Skealbma bohkoštahtá olbmuid earret eará váttis ja duodalaš áššiiguin, cuiggoda ja skuhčče servodaga norpmaid ja olbmuid geain lea fápmu. Skealmma leaikkastallamiin bealuštuvvojit servodaga rašimusat geain ii leat muđui fápmu servodagas (Oskal 2014:9).

Skealbma-sánis lea muhtin guovlluin negatiiva šuokŋa. Maiddái sátnegirjjiin čilgejuvvo skealbma sihke bahádahkkin ja vearredahkkin. Oskal deattuha ahte su geavahusas ii leat skealmmas negatiiva šuokŋa. Son čatná baicce skealbma-doahpaga leaikkastallamii, ja buohtastahtá dárogiela sániin *gjøgling* (Oskal 2014:9). Oskal jearrá maiddái girjjistis ahte gávdnojit go sámi skealmmat. Loahppasánistis duodašta Oskal ahte muitalusaid ja luđiid vuodul sáhtá aoidnit ahte sámi guovlluin leat leamaš olbmot geat skelbmošemiin leat cuiggodan olbmuid ja dáhpáhusaid (Oskal 2014:109). Guorahallamis geavahan mun diehtomielalaččat skealbma-doahpaga, ja nu čuovvulan Oskala čilgehusa ja geavahusa doahpagis.

Teakstačállimis geavahii Oskal earret eará sámi muitalusaid, myhtaid, sátnevádjasiid ja luđiid vuodđun skealbma-karakteraide. Maiddái muđui gávdnojit sámi árbevierus humor ja ironijageavahusat iešguđetge šlájain. Sámi bajásgeassimis ledje earret eará nárrideapmi ja fillen dakkár funkšuvnnas ahte mánná galggai oahppat hálddašit ja gierdat humoristtalaš beliid. Oskal deattuha maiddái humora dehálaš oassin juoiganárbevierus (Oskal 2014:30,68 ja 110).

Johnsen (1997:47) namuha gulahallama oassálastiiguin, nugo gehččiiguin dahje guldaleddjiiguin, eaktun boagusteapmái. Gulahallamiin sáhttet oassálastit árvvoštallat iežaset láhttema ja dilálašvuoda suohtasin. Oskal (2014: 41 ja 57) deattuha sámi njálmmálaš árbevierus konteavstta dehálažžan boagusteapmái. Árbevirolaččat muitaleaddji dahje juoigi

dovddai iežas guldaleddjiid máinnastettiin dahje juoiggadettiin. Sis lei oktasaš konteksta, go dovde sihke guovllu olbmuid, servodaga ja duovdagiid.¹⁵ Konteavsttain gulahallá máinnasteaddji dahje juoigi guldaleddjiiguin eará vugiin go maid amas boaittobealolbmuiguin, geat eai dovdda guovllu olbmuid láhttemiid. Oskal muitala earret eará mo son vásihii konteavstta dieđuid váilevašvuoda go deaivvadii Ohcejoga guovllu čeahpes máinnasteddjiiguin. Son čilge ahte konteavsttalaš váilevašvuolta dovdui go máinnasteaddjit máinnastedje guovllu olbmuid ja luonddu birra. Oskal (2014:109) deattuha ahte su sámi duogáš lea leamaš dáiddalaš eaktun čakŋat sámi kultuvrii humoristtalaš geahčastagaiguin.¹⁶

4.5 Karneválisma

Ruošša girjjálašvuodadiehtti Mikhail Bakhtin čállá dutkosisttis *François Rabelais og folkekulturen under middelalderen og renessansen* (2003[1965]) karnevála bohkoseami birra, mii lei dehálaš oassi Eurohpá gaskaáiggi ja renesaansa álbmotkultuvrras. Bakhtin deattuha earret eará bohkoseami mearkkašumi álbmoga friddjavuoda dovdui, servodagas gos stáhta ja girku ovddastedje ráđđejeaddji norpmaid ja hierarkiija. Gaskaáiggis ovdánii ja spiehkastii olbmuid boagusteapmi almmolaš ideologiiias ja girjjálašvuodas. Olbmuid boagusteapmi čujuhii eahpealmmolaš stáhtusiin radikála, njuolggočoalat ja friddjavuoda jurdagiidda ja dovdduide (Bakhtin 2003:43). Bohkoseapmi lei lunddolaš oassi karnevála riemuid oktavuodas, gos ráđđejeaddji norpmat šadde almmolaš bogostahkan.

Karnevála riemuid oktavuodas lei dábálaš ahte servodaga struktuvrrat ja almmolaš fápmoposišuvnnat masse fámuideaset áigeboddosaččat. Sis geas dábálaččat lei fápmu servodagas, molso posišuvnna singuin geain dábálaččat ii lean fápmu servodagas. Ovdamearkan namuha Bakhtin (2003:57) gonagasa bálvvá guhte “ruvdnejuvvui” gonagassan riemuid oktavuodas. Posišuvnnaid molsun lei gaskaboddosaš dahku, dassái go almmolaš fápmu lei fas ráđđejeaddji. Boagusteapmi lei maiddái friddjavuoda proseassa. Boagusteapmi lei olmmošlaš proseassa vuoitit balus, mii bohciidii servodaga almmolaš gildosiin ja gáržžidemiin (Bakhtin 2003:66 ja 68).

¹⁵ Gaski (1998:33) čilge maiddái ollis konteavstta dehálažžan luodi dulkomis.

¹⁶ Gč. dán barggus kap. 3.1 gos čilgen konteavstta dehálažžan áddet humoristtalaš elemeanttaid.

I latteren kjente middelaldermennesket spesielt sterkt *seieren over frykten*. Og den ble følt ikke bare som en seier over den mystiske frykten (frykten for Gud) og frykten for naturkreftene, tvert om, fremfor alt var dette seieren over den moralske frykten, som lenket, undertrykket og formørket menneskets bevissthet (Bakhtin 2003:68).

Bakhtin (2003:57 ja 68) deattuha maiddái guokte duohtavuoda boagusteami ja servodatposišuvnnaid oktavuodas. Son oaivvildii ahte bohkosemiin ja servodatposišuvnnaid molsumiin ovdánii odđa máilmmálaš duohtavuodta ja didolašvuodta, mii lei kontrástan almmolaš duohtavuhtii. Bakhtina teoriija vuodul leat sihke máilbmi ja servodatstruktuvrrat dynámalaččat.

Bakhtina jurdagiid heive geavahit mánáidgirjjálašvuoda teavsttain main leat karnevála elemeanttat. Karnevála elemeanttaid geavahus mánáidgirjjálašvuodas lea earret eará jos teakstadojjs leat dilálašvuodat mas áššit spiehkastit dábálašvuodas jorggu govvádusaiguin. Ovdamearkan sáhtta karnevála mitalus sisttisoallat roaves elemeanttaid, skatologálaš humora ja teáhter- dahje márkanelemeanttaid (Nikolajeva 2004:17). Nu leat ge karneválateoriijas čielga čanasteamit sihke Johnsen (1997), Skogslunda (1997) ja Oskala (2014) čilgehusaide.

Nikolajeva čilge ahte karneválateoriijain lea vejolaš čilget mánáidgirjjálašvuoda doaimma. Son geavaha doahpaga *subversiiva*, mii gažada fápmoposišuvnnaid mat eai leat dásásaččat. Bakhtina karnevála teoriija deattuha subversiiva jurddašeami, go servodaga struktuvrrat ja almmolaš fápmoposišuvnnaid rivdet gaskaboddosaččat riemuid oktavuodas.

Mánáidgirjjálašvuodas gažada ges subversiiva jurddašeami fápmoposišuvnnaid gaskal máná ja ollesolbmo. Mearkkašahtti mánáidgirjjálašvuoda hámiin, lea mo fiktiivá mánát ožžot fámu ja kivrodaga gaskaboddosaččat, viissis áigodahkii ja eavttuide, ollesolbmuid čállimiin.

Dábáleamos eaktu lea iešheanalašvuodta, mainna oaivvilduvvo ahte ollesolbmot eai leat birrasis suodjaleamen máná. Iešheanalašvuodain vásiha ja oahpásmuvvá máná máilmmiin, mii muđui ráddje máná doaimma. Nubbi eaktun leat eahpedábálaš dáhpusat maid máná vásiha go lea fápmoposišuvnna. Nu beassá ge máná oahpásmuvvat máilmmiin iežas eavttuid vuodul. Ulbmil fiktiivá máná friddjavuoda govvidemiin lea čalmmustahttit ahte ollesolbmuid norpmat ja njuolggadusat eai dárbbáš leat áidna vuogit mo eallit. Dán gohčoda Nikolajeva *subversiiva váikkuhusan*. Sámi mánáidgirjjálašvuoda oktavuodas sáhttet fiktiivá mánát čalmmustahttit ja gažadit earret eará sámi árvvuid sajádaga ja geavahusa sámi servodagas. Subversiiva váikkuhusa sáhtta maiddái čatnat sámi bajásgeassimii. Balto

(1997:119-120) čállá ahte árvvut eai leat bistevaččat, go govvidit dan áiggi ja dili mas olbmot ellet. Subversiiva váikkuhusain gažada ja hástala ge máná fápmoposišuvdna ođđa jurddašeami maddái sámi servodagas. Nu leat ge teakstadijiid karnevála elemeanttat gaskaoapmin ođđa didolašvuhtii. (Nikolajeva 2004:16-19 ja 2006:32-33). Bakhtin (2003:72) deattuha ahte bohkoseapmi lea uksa boahhteáigái ja ođđa jurddašeapmái, ja duodašta ge dán dáfus subversiivva váikkuheami.

5. VUOI DAN KÁRENINA

Vuoi dan Kárenina girjjis láidesta čálli álgosánistis lohkki persovdnagalleriijai, go geažida tihttelpersovna imašlašžan. Dát čállinteknihkka láidesta lohkki geallduin ja sáhkkiivuodain persovdnagalleriijai. Gii lea dat imašlaš ja ártegis nieiddaš, gean namma lea Kárenina? Čálli bilkida ironalaččat ollesolbmuid jurddašuvuogi, go juohke áššái galggašii leat čilgejupmi.

Manin juohke fearánii galggašii leat jierpmálaš čilgehus. Manin obanassiige čilget áššiid, mat eai heive rávesolbmuid jurddašuvuohkái. Jos mat vaikko Kárenina maidnu muitalivččii, de eahpitkeahttá dat dajašedje: -Állet duššiid hoavrris! Diekkár nieida ii gostige eará sajis leat go du miellagovahusas (Álgosátni).

Čálli álggaha álgosánis muhtin lágan dedikašuvnnain: “Dát máinnas lea muitalus mánáide”. Dáinna vugiin rahpá čálli máinnasmáilmmi uvssa nuorra lohkiide, mánáid jurddašeami vuodul. Seammás miedušta lohki Kárenina máilbmái, go čálli geažida Kárenina imašlašžan. Mearkkašahtti lea mo čálli ges nuppe dáfus hábme rájá gaskal mánáid ja ollesolbmuid, go muitala Kárenina spiehkastit ollesolbmuid jurddašuvuogis. Guorahallamis buokčalan Kárenina máilbmái, justa dainna ulbmiliin ahte gávdat čilgehusa áššiide maid čálli namuha ollesolbmuid dárkun. Vuosttažettiin čielggadan guorahallamis muitaleaddji jiena, mii lea dehálaš gáldu teavsttalaš áddejupmái. Dasto guorahalan muitalusa persovdnagalleriija, ja kategoriseren persovnnaid doaimmaid vuodul. Kategoriseren lea ávkkálaš reaidun go analyseren persovnnaid iešvuodaid ja váikkuhusa. Loahpalaččat guorahalan váldopersovna ovdáneami váikkuheaddji ja sosiála oktavuodaid doaimmaid olis.

5.1 Muitaleaddji

Muitalusa leat guokte muitaleaddji jiena, vuosttaš- ja goalmátpersovdna-muitaleaddji. Stuorámuš oasis doaibmá goalmátpersovdna-muitaleaddji, mas lea namahis jietna. Goalmátpersovdna-muitaleaddji lea ráddjejuvvon buotdiehtti, go su doaimmas lea diehtohivvodat muhtin muddui ráddjejuvvon. Ovdamearkan ráddjejuvvon diehtohivvodahkii, lea go lohkki ii oaččo dieđuid juohkehačča jurdagiid birra. Vaikko diđolašvuolta lea ráddjejuvvon, de vuhtto goittot ge ahte muitaleaddji diehtá eambo go muitalusa persovnnat. Vuosttašpersovdna-muitaleaddji muitala dáhpáhusaid vássánaiggis, ja gohčoduvvo dan olis retrospektiiva muitaleaddjin. Vuosttašpersovdna-muitaleaddji doaibmá Kárenina jienain, mii lea ovdamunnin lohkkái olahat dihtii Kárenina persovnnalaš dieđuide, nugo dovdduide ja jurdagiidda.

Muitaleaddji lagašvuolta ja didolašvuolta govviduvvo bures goalmátpersovvna muitaleamis. Mearkkašahtti lea muitaleaddji lagašvuolta daid oktavuodain go son kommentere muitalusá persovvnaid dahje dáhpáhusaid. Ovdamearkan lagašvuhtii lea go goalmátpersovvna-muitaleaddji čilge Kárenina biktasiid. “Su badjelis lea sisttis duddjojuvvon vuolpu, vai lešgo guhkes báidi. Lehtkos dal goabbá jo leš” (16). Kommentárain gaskkalduhtá muitaleaddji muitalusá rámma, muhto dattege ii headuš juona árvvoštallamiin. Muitaleaddji lagašvuolta muittuha njálmmálaš muitalanvuogi kommentáraidisguin. Lean vásihan njálmmálaš muitaleamis dábálažžan gaskkalduhttit muitalusá, jos muitaleaddjis lea dárbu čilget dahje árvvoštallat áššiid dahje dilálašvuodaid maid muitala. Nubbi ovdamearka muitaleaddji lagašvuhtii lea go goalmátpersovvna-muitaleaddji čilge Sami ja Juha láhttema, go Káre árvala ohecat amas nieidda. “Muhto Sami ii leat suinna ovttá mielas. Baicce dadjá čevaljájit, ahte ii geange nieidalimškki maŋis áiggo viehkagoahtit. Muhtin sivas Juha maid lea suinna seamma mielas” (13-14). Muitaleaddji lagašvuolta sáhtá dán láhkai leat diehtogáldun persovvnaguorahallamis. Lohkki oážžu dieđuid Sami luonddu birra, seammás go sáhtá dulkot Juha láhttema spiehkasteapmin dábálaš láhttenvuogis.

Gaasland (1999:25-26) čállá ahte lea dábálaš juohkit muitaleaddji jiena ovttá- dahje mánggaid muitaleddjiide. Muitaleaddji jienaid juohkimiin lea dehálaš gažadit mo jienat juhkkajuovvot. *Vuoi dan Kárenina* muitalusas lea vertikála juohkin, go goalmátpersovvna-muitaleaddji juohká sáni persovvnaide geat leat muitalusas. Vertikála juohkimiin lea Kárenina muitaleaddji posišuvvnas. “Kárenina máinnastišgoahtá: - Olgun lei hui čappa mánoheahpi. Čohkkájain eatniguoktáin áhčiin olggobeal’ stobu uvssa ovddas” (22). Muitaleaddjimolsumiin sáhtá lohkki buohtastahttit man luohthahtti ollislaš muitalus lea muitaleddjiid dieđuiguin, ja lea ge dan olis gelddolaš čállinteknihkka. Dáinna vugiin hábmeba guktot muitaleaddjit ollislaš rámma muitalusii. Guorahallamis lea vertikála juohkin mávssolaš, go buohtastahtán Kárenina muitalusaid su láhttemiin maid goalmátpersovvna-muitaleaddji govvida. Gaasland (1999:26) čilge ahte jos ovttá muitalusas leat máŋga muitalusá, de lea dárbu árvvoštallat makkár oktavuolta muitalusain lea. Ovdamearkan máinnasta Kárenina muitalusážiid, main lea čielga oktavuolta váldomuitalusain. Kárenina máinnasta mo soai gobmenieiddain deaivvadeaba. Son álggaha muitaleami vuosttašpersovvna-muitaleaddji jienain, mii gaskkalduvvá go goalmátpersovvna-muitaleaddji juohká sáni persovvnaide dialogain, dassái go Kárenina fas joatká muitalit.

Vulgen časkilit ja gorgnon loktii. Suolggaid rahpen uvssa ja guovlalin sisa. -Duodaid guovdu láhti čuožžu albma ealli gobmenieida, guhte geahččá munnje hui suohttasit gobmečalmmiidisguin. [...] – Go jo gearddi bohtet, de heivešiigo, jos vuoššastivččen káfe dál munnuide? – Munnjehan gal heive, mieđihan.¹⁷ –Hui-jui. Mo de geavai? Nina hálida diehtit gaskan máidnasa ja náđđu Káre báldii.¹⁸ - Gobmenieida vuoššagohtá káfe. Dan botta mun geahčadan birrasan¹⁹ (49-51).

Njuolggodadjamiin juohká goalmátpersovdna-muitaleaddji sátnevuoru mitalusa persovnaide. Dialogain doaibmá mitalaleaddji lagašvuodain, go čilge dilálašvuodaid dahje mo muhtin dadjala replihkas. Dialogain govviduvvojit maiddá persovnaid hállanvuogit, mat čujuhit persovnaid iešvuodaide. Guorahallamis geavahan hállanvuogi dehálaš gáldun, sihke go guorahalan váldopersovna ja váikkuheadji doaimma. Mitalus lea dialogaid gaskkustemiin eambo luohtehahttin, earret eará go lohkki dovda “lagašvuoda” mitalusa dáhpáhusaide. Muhto mitalaleaddji rolla váikkuhuvvo maiddá dialogaid geavaheamis. Dialogageavahemiin lea mitalaleaddji eanaš doaimmas, go lea dárbu refereret dahje govvidit dáhpáhusaid, persovnaid dahje birrasa (Gaasland 1999:44).

5.2 Persovdnagalleriija

Vuoi dan Kárenina mitalusas leat mánggat persovnnat geat doibmet iešgudetge vugiin. Váldopersovdna lea son guhte lea mitalusa guovddážis, geainna lohkki oahpásmuvvá mitalusa álggus dahje dan olis go lea namuhuvvon girjji tihttelis. *Vuoi dan Kárenina* mitalusas oahpásmuvvá lohkki njeljiin mánáin, ovdal go tihttelersovdna ihtá mitalussii. Nu bohciida ge jearaldat, gii lea mitalusa váldopersovdna?

Mitalusa njeallje máná leat Káre, Nina, Sami ja Juha. Sii leat mitalusa guovddáš doaimmas álggus gitta lohppii. Kárenina ihtá duos dás ain mitalussii, dađistaga eambo aktiivvalaččat. Dattetge son ii oassálastte ollislaččat mitalusas. Kárenina doaibmá dušše daid oktavuodain go lea searválagaid mánáiguin. Liigedieđut Kárenina doaimmas ihtet dušše daid oktavuodain go Káreninas lea mitalaleaddji jietna. Kárenina jienain oážžu lohkki persovnnalaš dieđuid lassin diđolašvuoda dáhpáhusaide maid Kárenina vásiha go ii leat searválagaid mánáiguin.

¹⁷ Vuosttašpersovdna-muitaleaddji

¹⁸ Goalmátpersovdna-muitaleaddji gaskkalduhtá vuosttašpersovna-muitaleaddji mitalusa.

¹⁹ Vuosttašpersovdna-muitaleaddji joatká.

Muitalusas leat mánát eanáš čoahkis, go searválagaid hábmejit joavkku. Dušše moatti oktavuodas earránit mánát váldojoavkkus. Mánát earránit váldojoavkkus go vulget čikŋabiktasiid molssodit ja go gándda guovttos eaba gille oheat amas nieidda. Earránemiin doibmet mánát dattetge sohkabeale joavkkuin, earret eará go nieidda guovttos ohcaba amas nieidda ja gándda guovttos hukseba barta. Sami vuolgá maiddá headis oheat Kárenina iehčanassii. Muitalusas ii muitaluvvo dađi eambo Sami mátkki birra, ovdal go fas máhccá váldojoavkku. Nanu joavkodoaimmain ii beasa lohkki čuovvut mánnájoavkku ovttaskas olbmuid iehčanassii, ja dan bokte vásihit persovnnaid sierra doaimma.

Guorahallamis guorahalan mánáid váldopersovdnan, go sii aktiivvalaččat oassálastet muitalusas. Seammás lea joavkodoaimma nu čielggas muitalusas, mii dagaha lunddolažžan guorahallat mánáid *kollektiiva váldopersovdnan*. Kollektiiva váldopersovnnain doibmet sin iešvuodát oktan persovdnan. Nikolajeva (2004:96) čállá ahte kollektiiva váldopersovdna lea dábalaš čállinteknikkalaš konstrukšuvdna mánáidgirjjálašvuodas. Mánnájoavkkus leat mánát iešguđet ge hámis, agis, sohkabealejoavkkus, ja juohkehaččas lea iežas láhttenvuohki. Guorahallamis namuhan dás rájes Káre, Nina, Sami ja Juha kollektiiva váldopersovdnan. Namuhan namaiguin go geahčadan ja čielggadan juohkehačča iešvuodaid ja láhttema. Dát njeallje máná ovdastit iešguđetge beliid ja iešvuodaid mainna searválagaid hábmejit kollektiiva váldopersovnna doaimma.

Nikolajeva (2004:94) čállá ahte tihttelersovdna lea son guhte jođiha muitalusa, jos ii leat váldopersovnna doaimmas. Jođiheaddjiposišuvnnas váikkuha tihttelersovdna sihke váldopersovnna ja muitalusa juona. Persovdnaguorahallamis gohčodit dán lágan váikkuhanmekanismma *katalysáhtorin*. Katalysáhtor lea váikkuhemiin muitalusa guovddázis, muhto ii dattetge leat váldopersovdna. Guorahallamis čiekŋudan Kárenina katalysáhtor-rollii. Oainnán dárbbalažžan guorahallat maiddá katalysáhtora iešvuodaid, ádden dihtii su váikkuheaddjimekanismma. Dáinna vugiin oaččun vuđoleappot ádejjumi sihke su doibmii, kollektiiva váldopersovnna ovdáneapmái ja maiddá mo son doaimmá sosiálalaš oktavuodain.

Vuoi dan Kárenina muitalusas leat maiddá eará persovnnat geat doibmet iešguđet ge vugiin. Persovdnagalleriija juogán persovnnaid doaimmaid vuodul. Guorahallamis guorahalan vuosttažettiin kollektiiva váldopersovnna, muhto lea dattetge dehálaš laktit eará persovnnaid guorahallamii go suokkardalan kollektiiva váldopersovnna ovdáneami ja mo son doaimmá sosiála oktavuodain. Lassin kollektiiva váldopersovnna ja katalysáhtora čiekŋudeapmái, oainnán maiddá ávkálažžan guorahallat Mággá-áhku doaimma. Mággá-áhku lea

siidofiguvera, gii lea dehálaš váldopersovvna ovdáneapmái. Son lea maiddá lunddolaš čanasteapmi kollektiiva váldopersovvna ja katalysáhtora ustivuhtii.

Muitalusas ii leat álki earuhit siido- ja duogášfiguvrraid, earret eará go persovvnat johtalit dahje dihttojit unna oasážiin váldomuitalusas. Ovdamearkan lea guolástanvákta, guhte doaibmá dušše muitalusas oanehaš botta. Dán dáfus oainnán ávkin buohtastahttit persovvnaid doaimma. Eaktun gohčoduvvot siidofiguveran lea ahte persovdna fuomášuhtá osiid sisdoalus, dahje hábme juogalágan kontrástta eará persovvnaide.

Káre, Nina, Sami ja Juha	Kollektiiva váldopersovdna	Guovddášpersovdna
Kárenina	Katalysáhtor	Oalgepersovdna geas lea guovddáš rolla
Mággá-áhkku, Kárenina váhnemat, Ivvár (hoavda), guolástanvákta, eará geaidnobargit, juhkkis albmá guovttos, gobmenieida, gobmeeadni ja -áhčči, gopmit geat baldalit geaidnobargiid	Siidofiguvera	Oalgepersovdna
Gobmemánát, gobmejuovlastállu	Duogášfiguvera	Oalgepersovdna

Mearkkašahtti muitalusain lea ahte eatnašat oalgepersovvnaid leat siidofiguverat, go sis lea juogalágan mearkkašupmi sisdollui. Ovdamearkan doibmet sihke geaidnobargit, juhkkis albmát ja guolástanvákta siidofiguveran, go sii váikkuhit earret eará kollektiiva váldopersovvna doibmii, ja katalysáhtora oktavuhtii. Kollektiiva váldopersovdna hástaluvo siidofiguverain, mii dagaha katalysáhtora ovdagovvan ja váikkuheaddjin. Siidofiguverat doibmet maiddá kontrástan eará persovvnaide. Earret eará leat geaidnobargit kontrástan máná jurddašepmái. Maiddá gobmenieidda eadni ja áhčči leaba kontrástan váhnendorvvolašvuhtii maid Kárenina váillaha váhnemiinnis. Gobmeeadni ja -áhčči govviduvvoba liekkusvuodain, go berošteaba

Káreninas: “Boađe duotnan čohkkedit, gobmedáloveamit bovde. [...] Gobmeeadni ja –áhčči mojuhallaba munnje liggosit” (52). Nu lea ge gobmenieidda ruoktu kontrástan Kárenina ruovttogovvideapmái.

5.2.1 Kollektiiva váldopersovdna

Muitalusas leat persovdnagovvideamit vuđolaččat govviduvvon. Nikolajeva (2004:96) namuha ahte čielga govvdusain lea álkibut nuorra lohkiide áddet sisdoalu. Juha lea guhkimus gánda guoktás. Sus leat alit čalmmit ja vuovttain ruoksá rukseslágan ivdni. Sami lea čáhppesvarat gánda, go sihke čalmmit ja vuovttat leat čáhppadat. Juha ja Sami leaba sullasaš agis. Káre lea alitčalmmit vilgesvarat nieida, ja Nina lea ges ruškesvarat. Sudnos lea guokte jagi ahkeerohus.

Nina ja Juha leaba láhttemis sihke siivui ja soabatlaččat. Soai leaba mángga dáfus nuppeláganat go sudno ustibat, Káre ja Sami, geat leaba álo njunnálaga. Nina ja Juha ánuheaba soabadeami go ain Káre ja Sami riiddáskeaba. Nina ja Juha siivos luondduin leat mánggat buorit bealit. Soai leaba dat guđet dohkkeheaba apmasiid dahje ovddasteaba mánnájoavkku. Nina lea vuosttaš mánnájoavkkus guhte dohkkeha Kárenina. Vaikko Nina dábálaččat lea árgi, de lea Kárenina dohkkeheapmi nanu bealli Ninas. Nina liikosteapmi spiehkasta eará mánáin, geat álggos vávjet ja amastit Kárenina. Juha čájeha maiddái nanu beliid, go ii dohkket Káre heajos láhttevugiid vaikko lea ge siivui ja soabatlaš.

Juha ovddasta mánnájoavkku roahkkatvuodainis ja viisodagainis, earret eará go mánát deivet ollesolbmuid. Ovddastemiin lea ge Juha lunddolaččat joavkku jodiheaddji. Juha govviduvvo roahkkadin go mánát gallestallet Mágga-áhku. Son čoalkala uksii, rabasta ja lávkesta ovddimužžan dálui. Gallestallama olis jodiha Juha ságastallama áhkuin, ja loahpaha maiddái ságastallama njálgáid giitalemiin. Káre ja Nina leaba gullan ahte Mágga-áhku lea noaidi, ja nu bohciida ge liigeballu áhkkui. Sami viggá áhku galledemiin čájehit roahkkatvuodas, go šiitá ságaid duohtan. Nuppe beales Káre fas ii mieđit áhkus ballat, go ii áiggoše leat heajut go Sami. Vaikko vel Sami ja Káre viggaba leat jálut, de čájehaba eará beliid go joavdaba áhku lusa. Mágga-áhku gallestallamis leaba sihke Káre ja Sami uju, eaba ge hála seamma roahkkatvuodain go Juha.

Juha ja Sami leaba roahkkadat iešguđetge sosiála oktavuodain. Juha lea roahkkat go mánát gulahallet ollesolbmuiguin, dan botta go Sami ges lea roahkkat go mánát leat iehčanassii. Juha doaibmá jodiheaddjin daid dilálašvuodain go mánát fertejit háleštit ollesolbmuiguin.

Ovdamearkan lea go geaidnobargi guovttos bohtiba mánáiguin háleštit. Juha jodiheaddji rolla deattuhuvvo go geaidnobargi dorvvasta Juhai, go Kárenina sáгат ja dagut leat giksin. “Almmái suhtá ain eanet ja láhttegoahtá dego nieida livččii báifáhkka šaddan čađačuovgin. Son hállagoahtá Kárenina badjel Juhai ja dadjá: - Dasa mii hukset finna geainnu” (30). Sami lea hilbat ja njuolgočoalat, go biehtala ohcamis amas nieidda gean nieidda guovttos árvaleaba ohcat. Sami gohčoda hilbes hállanvugiin amasnieidda nieidalimškin. Muitaleaddji imašta kommentárain Juha, guhte čuovvula Sami. Muitaleaddji dieđuin ádde lohki ahte Juha čuovvuleapmi spiehkasta dábálaš láhttenvuogis, seammás go nuppe dáfus govvida gándda guoktá nanu oktavuoda. Nanu oktavuoda govvidemiin lea Sami gándajoavkku jodiheaddji.

Káre ja Sami riidaleaba, hárdiba ja nárrideaba dávjá goappat guoimmiska. Sudnos lea maiddái mángga dáfus sullasaš luondu. Sudno oktavuodda govviduvvo go Káre sávašii leat uhcalottáš. Sami ges hárddestemiin sávašii leat fálli, vai beasašii borrat Káre. “- Gal du čáppa jurdagat vuot jierásmahtte mu nu issorasat, Káre cuvzagoahtá. – Don gal fas it ádde leaikka, go it veahášge. Inhan mun gal duođaid... Sami viggá sollet. – Du leikošeapmi gal lea váivvit vel go hárddildeapmi, Káre deattasta” (39-40). Káre maid ii máša hárddesteames gándda guoktá go lea liiba, vaikko ieš fal ii gierdda Sami leaikkastallamiid. Ovdamearkan lea go Kárenina čájeha nieidda guoktái gos gándda guoktá barta lea. Nieiddat njáhket bartta lusa, ja suorggahit gándda guoktá geat eaba leat vuohtán nieiddaid lahkoneami. Káre lea suorggahettiin jođán hárddestit gándda guoktá njoammelhiitamiin.

Vaikko Káre ii namuhuvvo jodiheaddjin, de son goittotge muhtin muddui hástala dán rolla. Káre lea boarráseamos nieida, ja láhte maiddái dan vuogi mielde. Ovdamearkan vástida Káre sudno Ninain ovddas, go Juha jearrá nieidda guoktás makkár áigumušat sudnos leat geassái. “Ean moai gal leat jurddašan vel nie guhkás” (8). Káre viggá maiddái váikkuhit gándda guoktá daguide, go árvala gándda guoktái molssodit ovdal go vulget duhkoraddat. Juha miedihá Káre árvalussii.

Káre, Sami ja Juha leat sullii seamma ahkásaččat. Nina lea nuorat, ja namuhuvvo leat moadde jagi nuorat Káres. Nieidda guoktá ahkeerohus vuhtto sudno láhttemis. Nina guhte lea nuoramus lea sihke árgi ja balus mánggaid dilálašvuodain. Káre doaibmá lunddolaččat doarjjan Ninai, guhte rávve, jedđe ja áimmahuššá ustibis. Ovdamearkan Nina láhttemii lea go mánát árvališgohtet gallestallat áhku. Nina ii leat mielas árvalussii, ja čájeha čielgasit vuosttildeami. Son dattetge čuovvula earáid, vaikko lea nu balus ahte measta ganjalda gallestaladettiin. Káre guhte lea boarráset, jedđe ustibis, vaikko ieš ge ii luohit áhkkui. Nubbi

ovdamearka Nina láhttemii, lea go son oakkodettiin dolkagohtá oaggumis. Nina váidala Kárii, guhte rávvesta ná: “- Easkkahan mii oaggugodiimet. Iihan guolli gal láve dalánaga dohppet, Káre rávvesta”²⁰ (42). Sullasaš ráva lea Káres maiddái go guolástanvákta jearaha oaggunlobi. Nina guhte lea árggimus snuddugohtá dán olis. Dalle leat fas Káre buorit rávvagat ávkin sollet Nina. Gándda guoktá buohtastahttimiin lea nieidda guoktá láhttemis eambo kontrásta go gánddaid láhttemis.

5.2.2 Kollektiiva váldopersovna typologiseren

Gaasland (1999:103-104) čállá ahte lea ávkkálaš identifiseret osiid mat hábmejít teakstastruktuvrralaš persovna, go guorahallá persovnaid iešvuodaid. Ovddit oasis čilgejin makkár olgguldas hámit ja persovnnalaš iešvuodát mánáin ledje. Go dál geahčadan geat sii leat ja mo sii doibmet, de lea dárbbášlaš laktit sin iešvuodaid. Kollektiivvalaš geahčastemiin guorahalan persovnaid iešvuodaid, láhttemiid, daguid ja ovdáneami oktan olmmožin. Dán oktavuodas geavahan doahpagiid duolba ja jorba persovnnat, čilgen dihtii makkár vuoddu kollektiiva váldopersovnnas lea.

Muitalusa njeallje máná leat sihke hámiin ja láhttemiin iešguđetge láganat, vaikko muhtin dilálašvuodain leat sullasaš bealit. Kollektiiva váldopersovna lea miellagiddevaš persovdnakonstrukšuvdna mánggalágan iešvuodaiguin ja láhttenvugiiguin. Searválagaid hábmejít mánát *kompleksa* persovna, earret eará go mánggalágan iešvuodát leat kominašuvnnas ja vuostálasvuodas. Ovdamearkan kombinašuvdnii lea go buohtastahtá mo mánát iešguđet ge láhkai leat roahkkadat. Káre ja Sami njálmmálaš čehppodat lea sudno nanu bealli, maid soai geavaheaba aktiivvalaččat nannet iežaska roahkkadis beali. Juha lea ges roahkkat go jođiha ságastallamiid ollesolbmuiguin. Nina lea árggimus, muhto su nanu bealli ja roahkkatvuolta ihtá go dohkkeha Kárenina ovdal go dat earát dohkkehit su. Muitalusas leat maiddái iešvuodát mat doibmet kontrásttas, nugo Nina ja Juha siivos luondu mii lea kontrástan Káre ja Sami hilbes lundui.

Nubbi kompleksitehta mearka lea go eaŋkilpersovna iešvuolta spiehkasta dábálaš láhttenvuogis. Ovdamearkan lea Juha guhte spiehkasta siivusvuodas, go vállje čuovvulit

²⁰ Asta Balto (1997:111) čilge girjjistis goalmátpersovna máinnašumi, mii lea dábálaš sámi bajásgeassimis. Maiddái guvttiidlohku lea muhtomin anus. Muittán mánnán go eadnán lávii máidnut sullii dán vuogi mielde: “Moai ribaheimme vissa buvssaide cissat”. Balto čállá ahte máinnašupmi lea eaŋkenjulgus bajásgeassinvuohki, mainna ollesolmmoš fuomášuhtá máná daguidis bokte, ii ge njuolgut cuiggot. “Easkkahan mii oaggugodiimet” cealkka čujuha dákkár máinnašupmái. Vaikko lea mánggaidlogu hámis, de lea das goittotge sullasaš ulbmil, namalassii čájehit mánnái fuomášumi, seammás go guldala máná váidaleami. Seammás máinnašumiin solle ja hástala máná ain geahččalit oaggut.

Sami. Maiddái Káre ja Sami láhttemiin leat spiehkasteamit vurdojuvvon láhttemis. Lohkki vuorddášii Káre ja Sami dábálaš láhttema ektui ahte soai leaba jálu go mánát vulget Mággá-áhku lusa. Káre ja Sami roahkkadis luondu rievdá árggesvuhtii, go leaba eahpedorvvolaš dilálašvuodas. Namuhuvvon ovdamearkkat čujuhit nanu kompleksitehtii, go persovnnaid doaimmain govviduvvojit vuđolaš ja mánggabealat iešvuodát.

Iešvuodaid laktimiin lea kollektiiva váldopersovdna kompleaksa, go lea siivui, buorredáhtolaš, roahkkat, jálus ja muhtin oktavuodain maiddái árgi. Kollektiiva váldopersovnnas lea maiddái njálmmálaš čehppodat, mii lea sihke nanu ja hástaleaddji bealli. Mánggabealatvuodain sulastahtá kollektiiva váldopersovdna ealli olmmošlaš govvideami. Čállinteknikkalaččat ollašuhtá kollektiiva váldopersovdna gáibádusaid mat leat jorba persovna eaktun. Gaasland (1999:106-107) čállá ahte jorba persovnnaid iešvuodát leat dávjá vuostálasvuodát, mat dagahit persovnnaid mánggabealagin. Guorahallamis oainnán maiddái kollektiiva váldopersovna dynámalažžan. Lassin kompleksitehtii rievdá ja ovdána kollektiiva váldopersovdna sihke iešvuodaid ja láhttema dáfus. Ovdáneapmi dáhpáhuvvá vissis áigodagas, vuorddekehtes vuogi mielde. Čuovvovaš kapihttalit guorahalan kollektiiva váldopersovna ovdáneami. Álggan guorahallat mo katalysáhtor doaibmá, ja loahpalaččat suokkardalan mo katalysáhtora doaibma váikkuha kollektiiva váldopersovna.

5.2.3 Kárenina – muitalusa katalysáhtor

Kárenina geasuha mánáid sáhkkiivuodain, amas ja imašlaš govvidemiin. Persovna imašlašvuolta dagaha maiddái muitalusa gelddolažžan. “Stobu duohken idista oidnosii amas nieida, guhte geahčada birrasis. Mánát eai dovdda boahtti ja viehkalit šilljui su doarridit, muhto nieida geargá livkkihít rohtui” (11). Čállinteknikka hukse vuordámušaid ja gealddu, go juoga vuorddekehtes govvideapmi váikkuha dáhpáhusráidui.

Káre ja Nina leaba ohcamin amas nieidda meahcis, go Kárenina idista nuppi háve muitalusas. Káre ja Nina náđđuba rohtui, go fuomášeaba amas nieidda. Kárenina hurada boadedettiin, ja orusta jur dasa gosa nieidda guovttos leaba náđđon. “Báifáhkka soai leaba gávnnahallan sullii iežaska ahkásaš niidii, guhte lea gárvodan oalle apmasit” (16). Ovdalaččas leat mánáid hámit vuđolaččat čilgejuvvon kontrástan Kárenina hápmái, mii spiehkasta dábálašvuodas.

Su badjelis lea sisttis duddjojuvvon vuolpu, vai lešgo guhkes báidi. Lehkos dal goabbá jo leš. Su juolggis leat sisttehat, main eai leat dađi eanet ruodjasat, go gámanjunit ge. Hui čáhppesvárat nieidda guhkes vuovttat heaŋgájit measta seakkáži ja su liiki lea áfáiduvvan áibbas ruškadin (16).

Káre ja Nina jearuheaba amas nieiddas nama. Amas nieida vástida nieidda guoktái ahte ferte välljet alccesis nama masa soai liikoba. Kárenina iktá namas easka maŋŋil go Káre ja Nina leaba muitalan iežaska namaid. Nammaválljemiin dulkon máŋggaid mearkkašumiid, mat čujuhit Kárenina hutkáivuhtii, seammás go dagus lea vuđolaš symbolalaš mearkkašupmi. Balto (1999:85) geavaha doahpaga *signifikánta nubbi* go čilge gáimmi välljema, mii lea vuodđun sámi bajásgeassima sosiála ortnegiidda. Kárenina vällje nama mii dahká su gáibmin, go dadjá iežas välljet nama masa nieidda guovttos liikoba. Sámis leat gáimmit allaárvosaččat, ja lea erenoamáš gudnin sutnje guhte oážžu gáimmi. Maŋŋelis guorahallamis suokkardalan makkár váikkuhus lea Kárenina nammaválljemis kollektiiva váldopersovna ovdáneapmái. Kárenina nammaválljemis leat guokte nama goalostuvvon oktan namman. Dulkon maiddái nammagoalosteami symbolalaš govvdussan joavkohábmemiidda mat leat muitalusas.

- Káre ja Nina johtaleaba fárrolaga.
- Juha ja Sami johtaleaba fárrolaga.
- Nina ja Juha váivašuvvaba Káre ja Sami láhttemiin.
- Káres ja Samis lea sullasaš luondu.
- Káre, Nina, Juha ja Sami hábmejtit ovttas váldopersovna.

Dáinna vugiin doibmet muitalusa mánát sihke unnit ja stuorit joavkun, mat oktan goalostuvvojtit kollektiiva váldopersovdnan. Persovnaid oktasaš doaimma govvida maiddái lagaš čanasteami ja oktavuoda mii lea kollektiiva váldopersovna ja katalysáhtora doaimmas. Lagaš čanastemiin ja nanu oktavuodain oainnán ávkkálažžan guorahallat katalysáhtora iešvuodaid ja daguid mat leat vuodđun kollektiiva váldopersovna ovdáneapmái.

5.2.4 Oarbbesvuohhta

Kárenina oktavuohhta váhnemiiddisguin hábme ja váikkuha su daguid, ja mo son doaibmá váikkuheaddjin muitalusas. Kárenina muitala mánáide mo su váhnemat dahkaba earrodearvuodaid ja gárgideaba ruovttus:

-Olgun lei hui čáppa mánoheahpi. Čohkkájain eatniguoktáin áhčiin olggobeal' stobu uvssa ovddas. Nástit čuvge almmis dego gollážat. Báifáhkka muhtin násti goaikkehii vulos eatnamii. Min geahčai šattai hirbmat hušša ja moivi. Eadni ja áhčči viehkagođiiga ovddosmañás. Skurbbaiga ja ozaiga buotlágan gálvvuid. Eadni lágidii niestelávkka. Soai cokkaiga olgobiktasiid badjelii ja uksanjálmis čurviiga, ahte dál gul vuolgiba. Mun dieđusge imaštallat, gosa sudnuide šattai nu issoras hoahppu fáhkkestaga. Eadni muitališgođii, go násti gahččá eatnamii ja cuovkana, de dakko báliid gávdnojit eatnamis eatnatvuhtii divrras geađggit ja golle- ja silbamoalut. Muhto dađi bahát eadni ii astan eanet čilget, dušše dahkalii dearvvuodaid das uksagaskkas: “Báze dearvan ráhkis mánážan! (22).

Mánáidgirjjálašvuodas lea lunddolaš ahte mánát gárgidit ruovttu dorvvolašvuodas, earret eará vásihan dihtii odđa beliid eallimis, ja dasto fas máhccet odđa viisodagain ruovttu dorvvolaš birrasii. Gárgidemiin sáhtta máná leat bisteveččat dahje ágeboddosaččat váhnenkeahtes birrasis (Nikolajeva 2004:57). *Vuoi dan Kárenina* muitalus spiehkasta dábálaš mánáidgirjjálašvuoda dáhpáhusráiddus, go váhnemat guođđiba mánáska iehčanassii ruoktot. Váhnen guoktá váilevašvuohhta čuoheá Kárenina dovduide, ii ge muitalusas čilgejuvvo duođi eambo máhccaba go fas ruoktot. Kárenina čilge duođalašvuodain oarbbesvuodas mánáide, mii lea kontrástan su muđui gehppes lundui. Son dattetge joraha duođalašvuoda suohtasin, go viggá dohkkehit váhnen guoktá mearrádusa. Ovdamearkan muitala Kárenina iežas čálistan reivve Amerihkkái go ohcalii váhnen guoktá. Leaikkastallamiin árvala Kárenina ahte Amerihkás soitet oahppan sámegeiela maññil go son sádestii reivve dohko. “Gal lei buorre, go eatniguovttos gárgideigga. Dies de oaidná! Álohii gánneha gárgidit. Das sáhtta leat stuorra ávkin masa nu. Dál leat Amerihkásge sámástišgohtán” (23). Kárenina daguin vuhtto čiekŋalis áibbašepmi váhnemiid dorvvolašvuhtii, vaikko viggá dohkkehit dilálašvuodas leaikkastallamiin. Ovdamearkan áibbašepmái lea go Kárenina geahčada joga botni: “- Kárenina! Maid don diesges guovllat? Káre jearralastá. Nieida vilppasta ja dávista: - Suokkardalan, leatgo deikke johkii goikon nástit. Boahtti doaige munnje veahkkin dutkat!” (44).

Kárenina oarbbesvuolta govviduvvo maiddá i go váhnen guovttos leaba ruovttus. Earret eará muitala Kárenina, muitaleaddji jienain, dáhpáhusa go deattuha iežas leat fas okto ruovttus. “Muhtimin čakčat šerres beaivvadahkan go mun vuot ledjen áibbas okto ruovttus” (49). Dán oktavuodas ii miedit Kárenina iežas váivašuvvat oarbbesvuodas. Son dattetge čájeha dovdduidis maŋnelis muitalusas , go muitala juovllaidbasiid birra. Kárenina lea ávvudeamen juovllaid gobmebearrašiin, go gaskkalduvvá jurdagiin máhccat ruoktot. Son dattetge fuomáša ruovttus ahte ii leat váillahuvvon. Gobmebearraša ávvudeapmi govviduvvo kontrástan su ruovttu dilálašvuhtii.

Seammás muitán, ahte eadni sáhtá mu ohcalit ja dahkagoađán dearvvuodaid: - Munnje lei stuorra illu beassat din gallestallat. Muhto dál ferten fas doamihit vulos ruoktot, amaset doppe geargat imaštallat, gosa lean fáhkkestaga jávkan. [...] Máhcan fas vulos. Ii oktage leat ruovttus fuomášan váillahit mu (52).

Sámi bajásgeassimis deattuhuvvojit ovttaskas olbmo vejolašvuodát ja olbmo dáhttu, mii lea vuodđun sihke olbmo daguide ja birgejupmái. Mánná galggai dovdat rájáidis, friddjavuodas ja ovddasvástádusas bajásgeasedettiin. Ollesolbmot lámbe dán oktavuodas mánnái dilálašvuodaid hárhallat áicat ja árvoštallat daguidis ja dilálašvuodaidis. Ulbmil lei ovddidit máná iešheanalašvuoda, hárhánit ovddasvástádussii ja nannet iešdovdu (Aikio 2010:31 ja 40-41). Kárenina ovddasta sihke máná friddjavuoda ja sorjjasmeahtunvuoda, go váhneamat eaba leat birrasis ráddjemin su daguid. Son nanne friddjavuodas giellageavahemiin ja láhttemiin. Giellageavaheapmi lea aktiivvalaš vuohki mo Kárenina deattuha sorjjasmeahtunvuoda ollesolbmo jurddašepmái. Son hállá mánáid bealis, máná jienain, mii maiddá deattuhuvvo girjji álgosánis go čáli dedikere muitalusa mánáide. Máná friddjavuoda ideála ihtá maiddá Káreninas, go muitala iežas leat huksen sierra gávpoga mánáide. Son miediha ságaid gielisin, muhto deattuha goittotge sávaldaga hukset mánáide sierra gávpoga. Gávpogis leat sihke mánáid eavttut ja ekologalaš jurddašepmi vuodđun birgejupmái ja doibmii.

Mun gal in ovttage gávpoga leat huksen, baicce hálidivččen hukset mánáide sierra gávpoga, dakkáračča, gos ii oččoši vuojit biillain, iige maŋgelágan mohtorfievrruiguin. Jurddašehket, man suohtas mis livččii njaŋgát guovdu gáhta ja geahčadit gomuvuhtii. Olbmot garvvášedje min ja dajašedje: - Diet mánát leat gusto dutkamin násttiid. Sin ii dál oaččo headuštít (20).

Máná friddjavuoda govvideamiin doaibmá gávpot mánáid eavttuiguin, gos ollesolbmot dohkkehit mánáid doaimmaid ja njuolggadusaid. Kárenina muitala ahte gávpogis besset mánát njaŋgát guovdu gáhta, mii lea nanu symbolihkka mánáid iešheanalašvuoda govvideapmái. Gomuvuoda várdámiin čujuha mánáid dáhttui hábmet ja váikkuhit boahhteáiggiset. Gávpotgovvideamiin nanne Kárenina mánáid jiena ja stáhtusa, go hábme miellagovvadásain servodaga gos mánáid eavttut ja njuolggadusat leat vuodđun. Vaikko gávpot ii hástal ollesolbmuid norpmaid, de dat sulastahtá karnevála riemuid servodatstruktuvrra máná jiena bajideamiin. Bakhtin čilge ahte karnevála riemuin rivde servodatstruktuvrrat go gonagasa bálvá ruvnejuvvui gonagassan, dan botta go gonagasa posišuvdna vuoliduvvui.

Kárenina lea dilálašvuodainis iešheanalaš, ja sáhtá ge nu dahkat maid háliida. Dattetge son ohcala norpmaid ja njuolggadusaid. Kárenina šlundu go sus ii leat geas jearašii ijastanlobi, go mánát suokkardallet ijastit barttas. “- Mobat don leat dál nu jávoheapme? Káre imaštallagoahtá. – Na mun in sáhte jearrat lobi, son geasiha goidadit. – Manin? – Mus ii guhtege leat ruovttus, geas lobi jearašin. Jos ii oktage leat geas jearrá, de mobat dalle sáhtá lobi oažžut” (37). Vaikko Kárenina váilla ollesolbmuid mearrideaddji norpmaid, de son maiddái viggá hilgut ja vuosttildit daid. Ovdamearkan lea go Sami árvala earáide čalgadit gápmagiid, amaset láhtterátnu duolvat. “- Manin? Láhtteránuhan gal sáhtá duollet dalle savdnjilit ja vaikko jogas doidilastit, jos duolvvaš” (27). Nu Kárenina hástala ge dakkár norpmaid maid mánát árvideames leat gullan ruovttus.

Kárenina ihtá barttas muhtin beaivve go mánát ollejit. Son muitala mo son eahkedis hutkkai tiimmu sirddestit ovddos, go sus lei nu mielahis hállu vuolgit bartii. Tiimmu sirdimiin boadášii idit johtileappot. Sami ja Juha eaba mieđa Kárenina jurdagiidda. “- Iihan idit gal boade dađe árabut, vaikke olmmoš mo sirddášii diimmu, Sami divusta. – De boahá, otna dat goittotge bodii. Muđui gal in livčče geargan juo moadde diimmu vuorddašit din dáppe, Kárenina nággesta” (40). Tiimmu sirdimiin lea Kárenina norbmarasttildeaddji. Buohkat dihtet ahte tiimmu ii leat vejolaš sirddestit beaivvis beaivái nugo juohkehažžii heivešii.

Humoristtalaš vugiin čujuha ge Kárenina dahku dábalaš norpma didolašvuhtii. Svensen (2001:37) čállá ahte vaikko muitalus lea norbmarasttildeaddji, de ii váikku dat birrasa šaddat norbmakeahtes birasin. Norbmarasttildeapmi nanne baicce didolašvuoda norpmaid birra, ja nu lea ge rasttildemiiguin láidesteadjin lohkiide.

5.2.5 Giellageavaheapmi

Káreninas lea erenoamáš gielalaš attáldat, go sátneriggodagain ja hutkáivuodain máinnasta kollektiiva váldopersovdnii, seammás go maiddái hástala muitalusa persovnnaid gielalaš attáldagaidisguin. Eallás fantasijain máinnasta son fearániid maid lea vásihan. Njálmmálaš čehppodat lea sámi árbevierus allaárvosaš čehppodat, mainna sáhtii láidestit nuppi máinnasmáilbmái ja ođđa fearániidda. Kárenina muittuha máŋgga dáfus sámi árbevirolaš muitaleaddji, sihke mo son hábme muitalusaid, geavaha goruda muitalettiin ja geasuha guldaleddjiid máinnastemiin. Oskal (2014:56) govvida árbevirolaš muitaleaddji muitalandáiddu ná: “Ovttatmanos fuomášan ahte son liiko muitalit, son váldá min fuomášumi, ja bissu dan fuomášumis dan botta go muitala. [...] Son geavaha jiena, son geavaha lihkestagaid, son geavaha iežas rupmaša go čájáhallá karakteraid ja son geavaha lanja ja guovlluid” (56). Kárenina eallás muitaleapmi geasuha kollektiiva váldopersovnna fuomášumi, mii govvida su nanu muitalandáiddu. Ovdamearkan lea go Kárenina máinnasta gobmemáidnasiid. Máinnastanboddu gaskkalduvvá go máinnasteaddji ja guldaleaddjit hállagohtet, dassái go fas máinnasteaddji joatká máidnasiinnis. Mánát ánuhišgohtet Kárenina joatkit muitalit go gaskkalduvvet hállamiin: “- Vuoi, muital vel dange fearána! buohkat ánuhastet ovttá njálbmái” (51). Kárenina máinnasteapmi čuoheá maiddái guldaleddjiid dovdduide. Ovdamearkan ganjaldisgohtá Nina go Kárenina muitala mo váhnen guovttos guđiiga su.

Kárenina sátnestoahkan sulastahtá muhtin muddui Oskala (2014) skealbma doahpaga, go son geavaha humoristtalaš sátneválljema láhttema vuodđun. Kárenina duhkoraddá sihke jienaign ja sániign, mat dasto ožžot hearvás mearkašumi. Ovdamearkan lea go gándda guovttos deaivaba Kárenina. Kárenina muitala iežas leat huksenmeašttir Veahčir, ja gopmirdastá vel gándda guoktái. Huksenmeašttir Veahčir gohčostatnamain stoahká son loahpariimmain. Sátnestoahkamiin bonjada son ságastallamiid hearvás vugiin. Nubbi hearvás ovdamearka giellastoahkamiid lea go Kárenina dearvvaha gobmenieidda. Son rávká gobmeniiddii buori beavvi, ja gobmenieida vástida ges gopmelatti. Dákkár giellaváikkuhangaskaoamit dagahit muitalusa humoristtalažžan, geasuheaddjin ja ealasin. Kárenina muitalanvuogis lea maiddái lihkeapmi dehálaš váikkuhangaskaoapmin deattuhit juoidá muitalusas dahje liiggastallamiin dahkat dilálašvuoda hearvádin. Ovdamearkan son gopmirdastá gándda guoktái, ádestallá návddi ja meahcceskuolffi ja velleda gávvtut bálgái go čájeha kollektiiva váldopersovdnii mo mánáid gávpogis gehččet gomuvuhtii.

Nárrideami heive maiddá laktit skealbma doahpágiid. Balto (1997:97) čilge nárrideami sosiálalaš hárjehallamin, man bokte mánná oahppá hálddašit hárdima, leikošeami ja skelbmošeami. Nárrideami ulbmil lei sihke oahpahit mánáide suddjet siskkimus dovdduid, seammás go ovddidit mánáid gielalaš dáiddu. Kárenina geavaha nárrideami go gielalaččat iská mánáid luonddu, ja go son sosiálalaččat stivrre mánáid giellageavahemiin. Ovdamearka go Kárenina iská Káre luonddu:

- Kárenina, leatgo don deaivan oaidnit guokte gándda? – Já, vai guokte gándda. Árvit maid? Mun jáhkán, ahte lean oaidnán ankke duhát gándda. – Juo, juo! Dál lea goittotge sáhka guovtti gánddas; namalassii Juhas ja Samis. – Juha ja Sami? Dohkkejithan gal datge namat. Viimmat Káre dolká birrajorba ságaide. – **Puh!** Manin don ovtto bonjat buot mu sániid ja sehket visot mu jurdagiid? – Nubat mun dagan. Vuoi atte ándagassii, Kárenina átnu (18).

Muitalusas hástaluuvvoba sihke Káre ja Sami dávjá Kárenina nárridemiin, árvideames danne go sudnos lea sullasaš vitmes luondu. Sami vuollána hilbošemiin, vaikko vikkašii sániidisguin jorahit Kárenina. “Sami áicá, ahte ohpit son vuoittáhalai. Dáinna nieiddain son gal gusto ii birge, vaikko suinna mo hilbošivččii dahje nárrestivččii su” (27). Kárenina lea mánná guhte hálddaša nárriduvvot, seammás go maiddá hálddaša nárrideaddji rolla. Su njálmmálaš dáidu heive bures katalysáhtora doibmii, go nárridemiin hástala mánáid luonddu ja dovdduid. Nu lávke ge Kárenina ollesolbmuid bajásgeassinvugiide ovddidan dihtii kollektiiva váldopersovvna.

5.2.6 Humoristtalaš elemeanttat

Kárenina giellageavaheamis ja láhttemis leat sihke humoristtalaš ja duhkoraddi elemeanttat. Geahppamielat luondduin čilge son nieidda guoktái fearána go lei vahku čaibman ovttat láhkai, dassái go gávdnasat goike. Duodalašvuodain ávžžuha son nieidda guoktá heaitit čaibmamis amas geavvat nugo sutnje. Dát govvida bures Kárenina luonddu, namalassii leaikkastallamis duodalašvuhtii leaikkastallamiin. Mánát eahpidit Kárenina muitalusaid duohtan, muhto dohkkehit goittotge su ságaid reaškasiin. Máná luondduin ii dárbbas álo leat čilgehus juohke áššái, nugo geažiduvvo álgošánis.

Kárenina hábme muitalusaidis, dadjanvugiidis ja giellastohkosiiddis hutkáivuodain ja hearvás miellagovvádušsai. Su rehálašvuohka eahpiduvvo nammaválljema olis, go Káre ja Nina eaba jáhke su ságaid duohtan. Kárenina bealušta ságaidis duohtan hearvás čilgejumiin.

- In mun láve fillet! Muhtimin gal sáhtán vajáldahttit buot. Oainnat mu muiitu láve hilbošit ja gárgidit bealljeráigge goas nu. Dan mielas lea suohtas čohkohallat mu bealljemáddagis ja geahčadit, mii oidno olgomáilmmis. Go dat dolká geahčadit, de čakjala fas ruovttoluotta mu oaivvi sisa (17).

Muitu doaibmá muhtin muddui olmmošlaš govvidemiiguin, go lohkki govvida miellagovvadásain unna olbmoža guhte čohkká bealljemáddagis. Nubbi sullasaš govvideapmi lea go guolástanvákta jearrá mánáin oaggunlobi. Kárenina hilboša guolástanvávttain ja govvida lobi láhttema ná:

- Oainnat mis lei gal vel ikte áimmuin dat loassi, namalassii lohpi. Hei ártet, go datge gal sáhtta leat nie jeagoheapme ja nággár. Fasttat dienu heivehii gárgidit. [...] – Jurddaš! Dat lei gálbbardan sáddos issorasat, amamet mii vuohttit. Kárenina viehká skirvehallá ja čájeha guolástanfáktii, man láhkai lohpi vuhttui mohkkasaddan sáddos (46-47).

Muittu ja lobi miellagovvadásaiiguin hábme lohkki guokte unna mállet figuvrra mat Kárenina muitalemiin ealáskeaba.²¹ Perry Nodelman (1997:23) čállá ahte unnamállet olbmot dahje figuvrrat sáhttet metaforalaččat govvidit olbmo luonddu. Nodelmana čilgejumiin gažadan makkár metaforalaš govvideapmi lea muittus ja lobis Kárenina persovnnalašvuhtii? Muittu ja lobi iešvuodát sulastahttet máŋgga dáfus Kárenina persovnnalaš beliid. Kárenina lea muittu ja lobi govvadásaiiguin sihke jurddašeaddji, ja dakkár lágan olmmoš guhte duostá čuoččuhit oaiviliiddis, ii ge váikkuhuvvo earái oainnuin guoradettiin bálgáidis.

²¹ Oarjemáilmmi mánáidgirjjálašvuodas leat unnamállet figuvrrat dahje persovnnat dábálaš persovdnahámit (Nodelman 1997:23). Ovdamearkan lea H.C Andersena máinnas *Tommelise* ja Alf Prøysena máinnas *Teskje-kjerringa*.

5.2.7 Mággá-áhku

Mággá-áhku lea ollesolmmoš geasa mánát dorvvastit váttis dilálašvuodain. Dán oasis guorahalan Mággá-áhku persovvna, go oainnán su doaimma dehálažžan váldopersovvna ovdáneapmái. Mággá-áhku persovvna lea lagaš čanasteapmi birrasii, ja geavahan ge nu birrasa oassin čielggadit mánáid oktavuoda áhkuin. Vuosttaš háve go Mággá-áhku namuhuvvo, lea go Káre ja Nina muitaleaba gándda guoktái márkanságaid. Soai leaba gullan ahte Mággá-áhku, guhte orru dearbmeravdda hirsastobožis, lea noaidi.

Kollektiiva váldopersovvna doaibmá guovtti birrasis, namalassii márkan- ja meahcebirrasis. Muitalusa álggus govviduvvo oanehaččat márkanguovlu gos mánát orrot. Meahci birrasii gullá mánáid barta ja Mággá-áhku stohpu. Mánáide bohciida hirbmat sáhka das go eai dieđe jáhkket go noiddiide, seammás go maiddái ballet sága duohtan. Mánát vulget sáhkkii vuodain gallestallat áhku. Vuosttaš deaivvadeapmi áhkuin govviduvvo ná: “Uvdnaguoras huhtá uhca áhkoš rukses liidnii oaivvis” (11).

Muitalusas govviduvvo čielga rádjá gaskal márkan- ja meahcebirrasa, earret eará go buohtastahtá mo Mággá-áhku doaibmá muitalusas. Nieidda guovttos leaba gullan márkanis ahte Mággá-áhku lea noaidi. Mánáin lea stereotiippalaš oaidnu noaidái. Sii govvidit noaidi oktageardánis govvádusain, čáhpesvaragin ja balddonassan, guhte máhtá einnostallat. Káre ádestallá noaidi vázzima steavžumiin. Mánát hirpmástuvvet go fuomášit ahte áhku niehku ii heive vuordámušaide. Káre mieđiha Ninai, guhte lea balus, ahte áhku ii leat olgguldas hámis dego noaideáhku. Mánáin leat maiddái vuordámušat ahte áhku dálle lea sihke moivvas ja balddihahti. Maiddái dán oktavuodas duođastuvvo ahte áhku dálle ii leat nugo ledje vuordán. “Visti lea hui čorgat. Mággá-áhku lea lebben láhttái čappa láhtteránu iige gostige oidno makkárgie giehpa ruitu duoldamin, nugo noaidemáidnasiin lea beaggán” (11). Mánáid stereotiippalaš govvidemiiguin ovddasta Mággá-áhku juoga maid márkanbirrasis amastit. Maiddái Kárenina spiehkasta dábbalašvuodas imašlaš gárvvuiguin. Dán vuodul leaba sihke Mággá-áhku ja Kárenina apmasat márkanbirrasis, muhto lunddolaš oassin meahcebirrasis.

Balto (1997:78) čállá ahte oktavuodas fulkkiiguin, ja erenoamážit áhkuiguin ja ádjáiguin lea sihke mávssolaš ja sávahahti sámi bajásgeassimis. Oktavuodas bearraša vuorasolbmiguin lea vuohki mo ovttastahtit dáláža ja doloža, ja nu fievrridit máhtuid ja dieđuid buolvvas bulvii máinnasteami ja barggadettiin árgabeaivválaš bargguid. Mággá-áhku ovddasta áhku-rolla muitalusas. Son lea siivui, duođalaš ja jierbmái. Sámi eallimis ja servodagas lea eallilan

olbmuin alla stáhtus. Lean mánnán oahppan ahte galgá čájehit buorredáhtolašvuoda ja gudnevuollegašvuoda boarráset olbmuide. Nikolajeva (2004:102) geavaha doahpaga *váhnenlonuhus*, go čilge ollesolbmuid geat doibmet váhnemiid sadjásažžan mánáidgirjjálašvuodas. Váhnenlonuhus sáhtta doaibmat vaikko mánás leat váhnemat muitalusas. Nikolajeva čállá ahte oarjemáilmmi modearna mánáidgirjjiin leat dávjá váhnemat govviduvvon váttisvuohtan. Áhkut ja ádját leat erenoamáš dehálaš daid dilálašvuodain go váhnemat eai leat birrasis, ja sáhttet ge nu doaibmat váhnenlonuhussan mánáidgirjjálašvuodas (Nikolajeva 2004-102-103). Sihke Kárenina ja kollektiiva váldopersovdna doaibmaba birrasis váhnemiid haga. Kollektiiva váldopersovdna váhnemat namuhuvvojit dušše go mánát hállet idjalobi jearramis. Mággá-áhkku šaddá ge nu lunddolaš váhnenlonuhussan muitalusas. Su máhttu ja duostilvuolta čujuha eallilan olbmo viisodahkii, ja nu lea ge Mággá-áhkku hui mihtilmas sámi áhkku-rollii.

Barta lea mánáid friddjasadji, gos duhkoraddan, ja muđui eará doaimmat leat mánáid miela ja dárbbuid mielde. Mánáid idjalobi suokkardallan čujuha sin posišuvdnii. Vaikko vel váhnemat leat gáidosis, de ii leat friddjasadji oalát biras gos ollesolbmo mearrádusat ja njuolggadusat leat gáidosis. Mággá-áhkku gullá meahcebirrasii, ja lea ge nu lunddolaš oassi mánáid friddjasajis. Vaikko Mággá-áhkku gullá meahcebirrasii, de son dattetge ii ráddje mánáid sosiála váikkuhemiin nugo eará ollesolbmot vigget. Mánáid oktavuolta Mággá-áhkkuin čatná doloža ja dáláža oktii, go sii searvágaid rahčet meahcesuodjalemiin. Ovttaráđálaččat sii hutket čovdosiid, ja áhku eallilan viisodagat leat ávkin ja dorvun mánáide. Nu láchá ge áhkku, lassin katalysáhtoriin, mánáide vejolašvuoda áicat, iskat ja árvvoštallat sosiála rájáiid friddjasaji eavttuid vuodul. Barta ja meahcci leaba friddjasajit, ja nu lea ge meahcesuodjaleapmi oassi seailluhit ja ovddidit máná jiena ja iešheanalašvuoda.

5.3 Katalysáhtora váikkuhus kollektiiva váldopersovvna ovdáneapmái

Kárenina lea máŋgga dáfus sámi bajásgeassima ideála, das makkár olmmoš son lea ja mo son birgehallá eallimis. Son lea vitmes, iešjurddašeddji olmmoš guhte bures birge giellamáhtuinis ja maddái luonddu čehppodagainis. Muitalusas govviduvvo Kárenina stádisin ja laššisin, ja su máŋggabealatvuodát leat geasuheaddjit go mánát oahpásmuvvet Káreninain. Mánát eahpidit máŋgii Kárenina ságaid duohtan, muhto dattetge dohkkehit su hutkáivuoda. Mánát dorvvastit maddái lunddolaččat Káreninai go deavidit váttis dilálašvuodaid. “Vurdot dassáži, go Kárenina boahtá. Son gal várra fuomáša ráđi, árvalastá Nina, guhte jáhkká nannosit ođđa skihpára hutkáivuhtii” (34). Vártnuhis dilis vuolgá Sami ohcat Kárenina, go geaidnobargit bargagohtet meahcis. Mánáide bohciida ođđa doaivva go Kárenina ja Sami ihtiba bartii. Sin luohttevašvuolta Káreninai govviduvvo ná: “Oktanaga mánáid mielain orru bartage šearasmuvvamin, dego beaivváš báitigoadášii go Káreninaguovttos Samiin njavččiheaba sisa” (55).

Kárenina lea luohttevašvuodain ráđđejeaddji posišuvnnas, go son sihke neavvu, rávve ja maddái oassálastá mánáiguin iešguđetge hástaleaddji dilálašvuodain. Su posišuvdna heive bures teakstaanalyhtalaš katalysáhtor-rollii. Son jođiha muitalusa mas ieš aktiivvalaččat oassálastá, seammás go váikkuha kollektiiva váldopersovvna ovdáneapmái. Dán oasis čielggadan Kárenina oktavuoda kollektiiva váldopersovdnii.

Kárenina persovdna lea imašlaš sihke hámis ja mo son ihtá muitalussii. Mánát jearahit áhkus diehtá go son gii amas nieida lea guhte fáhkka livkkihii báhtui. Áhkku ii loga iežas oaidnán amas nieidda. Jearadettiin amas niidii ságaid láhttešgoahtá áhkku ipmašit: “ – Vuoi, vuoi! Mo dálges? Bahá dat einnosta. De bohtet fasttahat, roggat ja bilidit buot min guohtuneatnamiid. Gollu... maid ipmašiid dainna golluin? Áhkku dunttarda baksamiid gaskka” (13). Lea čielggas ahte amas nieida ja áhkku dovddadeaba man nu oktavuodas. Áhkku duodašta loahpalaččat muitalusas ahte soai Káreninain leaba dovddadan máŋggaid jagiid. Áhku hoahkamiin geažiduvvo ahte amas nieida lea ihtán man nu siva geažil.

Álgošanis maid geažiduvvo áhku ja Kárenina oktavuolta. “Dieđusge boares olbmot dakkárat go Mágga-áhku dovdet gal Kárenina. Muhto sii eai viša hállat su birra, amaset navdot boares hoavrin”. Cealkámušain bohciida gažaldat gaskal otná ja ovddeš jurddašanmálla. Gullá go Kárenina figuvra dološ jurddašanmálli, mii otná váhnemiidda lea amas? Balto (1997:77) čállá ahte sámi bajásgeassin lea muhtin muddui rievdan ođđa jurddašanmálliide, ja bajásgeassinmetodaide. Rievdadusat leat mielddisbuktán earret eará ahte sosiála ortnegat eai

leat nu aktiiva bajásgeassimis nugo ovdal. Balto čállá ahte nuorat buolvva váhnemiin lea alddiineaset eambo stivrejupmi bajásgeassimis. Váhnemiid stivrejupmi váikkuha diehttelasat maiddái máhttosirdimii, mii dávjá lei oassi sosiála ortnegiid doaimmas. Mágga-áhkku guhte diehtá Kárenina birra, ii dattetge mieđit dovdama, amas navdot boares hoavrin. Áhku ballu navdot hoavrin govvida dehálaš oasi mii gažaduvvo mitalusas, namalassii lea go sámi bajásgeassin gáidan dološ árbevirolaš máhtuin ja dieđuin? Leat go dološ dieđut mávssolaččat ja ávkkálaččat otná jurddašeapmái ja birgejupmái? Mánáid stereotiippalaš jurddašeapmi, ja mo sii amastit Kárenina, čujuha árbevirolaš máhtu váilevašvuhtii ja jurddašanmálle rievdadusaide.

Kárenina ja Mágga-áhkku ovdasteaba árbevirolaš jurddašanmálle ja birgejumi, sihke sudno jurddašemiin ja láhttemiin. Kristine Nystad (2007:148) čállá ahte skuvla lea dehálaš fáktor formálalaš sosialiseremis. Nu sáhttet ge ruovttu árvvut ja beroštumit leat vuostálasvuodain skuvlla árvvuiguin ja beroštumiiguin. Balto (1997:78) čállá ahte boarráset informánta moaitá dálá skuvlavuogádaga, mii ii gaskkus árbevirolaš dieđuid eallima ja eallingearddi, elliid ja luonddu birra. Mitalus álggahuvvo skuvla loahpahemiin, go mánáin álgá geasseluopmu: “Skuvlamánáin lea aiddo álgán geasseluopmu. [...] Skuvla báhcá maŋábeallai ja dan šillju jaskkoda” (7). Luomu leat mánát maiddái sorjjasmeahttumat skuvlavuogádagas, mii dábálaččat lea oahppodilálašvuoda biras. Luopmu lea nu váikkuhangaskaoapmi láidestit mánáid árbevirolaš máhttui. Kárenina ja áhkku oahpisteaba mánáid árbevirolaš máilbmái ja jurddašeapmái, mii lea vuodđun meahci birrasii. Meahcci lea friddjabáiki, gos ođđaáigi ja dološáigi deaivvadeaba ja ovttastahttojuvvoba.

Geavahan doahpigiid áicilvuohta ja árvvoštallanmáhttu, maid Aikio (2010) geavaha, go čilgen kollektiiva váldopersovna ja katalysáhtora oktavuoda. Áicilvuohta lei dehálaš ja ávkkálaš máhttu sihke ealáhusas, meahci vádjoleamis ja sosiála oktavuodain. Ovdamearkan lea dehálaš leat áicil go jođašat meahcis, vai guorat rivttes bálgáid ruoktot máhcadettiin. Sosiála oktavuodain lea ges dehálaš máhttit áicat olbmuidgaskasaš dáhpáhusaid, nugo olbmuid láhtten- dahje hállanvugiid. Áicamii gullá maiddái árvvoštallan. Árvvoštallanmáhttu lea ávkkálaš vai lea máhttu dulkot ja áddet áššiid mearkkašumiid dahje váikkuhusaid buorebut (Aikio 2010:33-37). Girjjis lea mánáin jámma oktavuoha Káreninain, guhte duos dás ihtá mitalussii. Kárenina máinnasta mánáide, ja lea maiddái veahkkin ja doarjjan go mánát deaividit hástalusaid. Mánát áicet ja árvvoštallet earret eará Kárenina láhttema ja mo son hállá iešguđet ge oktavuodain. “- Máilmmis gal ii birge, jos dušše curbmá, Kárenina dadjala gaskii.

Mánát goddalit mojiid, go eai oajo jitnosit čaibmat albmáguoktá gullut” (31). Nu sáhtta ge gohčodit mánáid oktavuoda Káreninain allaárvosaš sosiála hárbhallamin.

5.3.1 Morála ja neavvun

Sámi bajásgeassimis lei dehálaš láhčit buriid ja ávkkálaš diliid mánái, mas ollesolmmoš lei dábálaš doarjjan oahppodilis. Ulbmil dilálašvuodalahčimiin lei hábmet mánái vejolašvuodaid iskat ja ovddidit máhtuidis ja dáidduid, ja nu maiddái hárbánit veardádallat, buohtastahttit ja árvvoštallat daguidis (Aikio 2010:41). Kárenina lea vuosttažettiin mánáid ustit, ja lea vel nieidda guoktá gáibmi. Verddet ja gáimmit leat dehálaš oasit sosiála ortnegiin. Ráđđejeaddji posišuvnnain váikkuha Kárenina kollektiiva váldopersovna jurdagiidda ja daguide, ja rávve maiddái mánáid morálalačcat. Kárenina ráđđejeaddji posišuvnnain ovddida son kollektiiva váldopersovna servodatlahtun. Ovdamearkan rávve Kárenina mánáid ná: “Máilmmis gal ii birge, jos dušše curbmá” (31) ja “Dás gal ferte vuosttažettiin dutkat ja de easkka hutkat” (34). Mearkkašahtti lea ahte Kárenina ráva dutkat ja de easkka hutkat, čujuha áican- ja árvvoštallanmáhtui. Aikio (2010:38) deattuha smávva rávvagiid ja geažidemiid dehálaš oassin sámi bajásgeassimis man vuodul ollesolmmoš láidestii máná oahppodilálašvuodain. Dákkár smávva rávvagiiguin besse mánát árvvoštallat dilálašvuodaideaset ja daguideaset, ja dasto hutkat buriid ja govtolaš čovdosiid. Káreninas lea maiddái vuđolaš eallinfilosofijja, mii lea láidesteadjain mánáide. Mitalusas lea Kárenina čoaggán ruostastobii rásiid mainna son čijaha bartta. Son čáppáša stobe, muhto Káre ii oainne stobes čábbodaga:

“- Ii dat gal iešalddes leatge nu ropmi, go dárkileappot geahččá. Káre čaibmá njálgát ja rohhteha: - Iihan dat leatge *nu ropmi*, baicce *mielahis ropmi*! Mu beales diet gal juollu leat dies, vaikko dan čábbodagas gal lean áibbas eará oaivilis. Kárenina himiha ja vástida: - Čábbodagas gal juohke olbmoš lea su iežas oaivil” (40-41).

Balto (1997:125) čállá ahte su informánttat oaivvildedje nuorat buolvva manahan oasi luonddu jurddašeamis, go valljiservodagas lea golaheapmi guovddážis. Kárenina láidesteamis lea eallinfilosofijja ja ekologalaš jurddašeamis vuodđun, ja čalmmustahtta ge nu maiddái dehálaš osiid sámi árvomáilmmis mat leat vuodđun olbmo eallimii.

5.3.2 Ekologalaš jurddašeapmi

Ekologalaš jurddašeapmi lea oassi sámi árvomáilmmis mii deattuhuvvo sámi bajásgeassimis. Sápmelaččat leat árvvus atnán luonddu ja gudnejahttán luonddu silolašvuoda. Dat mearkkaša ahte olmmoš galggai eallit luonddu eavttuid mielde, ja geavahit luonddu valljodaga loaittut. Lei dehálaš viežžat ja geavahit luonddu govtolaččat, soabadit luonddu fámuiguin ja maiddái oskut luonddu silolašvuhtii. Luondu lei dehálaš oassi olbmo eallimis, sihke oskku, jurddašeami ja birgejumi dáfus (Balto 1997:125). Kárenina eallimis lea maiddái luondu dehálaš oassi, go son sihke eallá ja gulahallá luondduin. Son geavaha luonddu dorvun go muiltalusas ihtet hástaleaddji dáhpáhusat. Muhtin beaivve go mánát jovdet bartii, de leat bovdekeahces guossit moiven ja durddidan bartta. Mánát gávdnet guokte juhkkis albmá oaddimin barttas. Sii ráddádallet ja vuorddašit goas Kárenina ihtá sidjiide veahkkin. Káreninas lea álo ráđit mat leat ávkin mánáide. Son viežžá gotkkaid, maid doalvula bartii. Kárenina čilge dagus ná: “- Meahcishan gal gávdno dálkkas buot dávddaide, Kárenina láhttesta” (36). Dáinna vugiin fuomášahtta Kárenina ahte luonddus lea siellu, maid sáhtta geavahit ávkkálaččat. Kárenina čalmmustahtta maiddái mánáide luonddu árvvu ja govtolaš geavaheami. Oakkodettiin dohppe diddi Kárenina vuggii. Kárenina hálešta dittiin, dassái go loahpas luoitla ditti johkii. Dahku lea áddetmeahttun mánáide, muhto Kárenina čilgesta ahte luonddus ii galgga goddit dušše goddima dihtii. Su dahku čujuha luonddušlájaid sieluide, go áddejumiin deattuhuvvo ahte ealli ii galgga gillát. Nu lea Kárenina daguin čanasteapmi sámi luonddu oskui, go geavaha gudnevuollegašvuodain luonddu alccesis buorrin.

Geaidnobargiid huksenplánaid vuosttildemiin lea luondu sihke ávkin ja dorvun Káreninai. Go geaidnobargi merkegoahká muoraid, de jienádišgohtet muorat mat málain merkejuvvojit. Luonddu jienat leat balddonassan geaidnobargái, guhte baluin báhtara. Geaidnobargi hoavda ii jáhke bálvvá čuoččuhusaide. Kárenina rávve hoavdda guhte ii jáhke meahci jienaide: “- Don dat gal ieš leat eanet seagis go du skibir. Son gal áddii gullat luonddu jiena, go fihttii vuolgít eret” (32).

Mánájoavkkus lea Nina geas buoremusat vuhtto luondduipmárdus. Ovdamearkan diktá son čuoikka njammat vara, vaikko vel Káre imaštallá Nina dagu. Nina čilge dagus ná: “- Galhal vuosttas čuoika ferte oažžut borrat guhkes dálvvi maŋŋá” (39). Nina hálešta maiddái gotkkaiguin, mii govvida Nina luondduipmárdusa. Hálešteapmi gotkkaiguin čujuha luonddu ja luonddušlája sillui, go vel unnimusain lea dáhttu, miella ja dárbu.

- Mo gillebehtet álelassii guđđat ovddosmaŋás ja dákkár čáppa geassebeaivve viššabehtet rahčat duoid agálašvuoda luniiguin? Gosa rundibehtet buot dieid rissiid ja goahcciid? Káre gullá Nina jearahallamiid ja gažasta: - Gáttátgo gotkkaid máhttit vástidit? – Mas dan diehtá, vaikko dat áddešedjege olbmuid giela. – Gáttátgo, ahte dat leat oahppan skuvllas gielaid, vai? – Juo, dat lohket doppe sáme giela nubbin giellan (42).

Nina hálešteapmi muittuha Kárenina hállanvuogi. Son guhte muđui lea udju ja várrogas, čájeha háleštemiin ovdáneami. Son duostá čuoččuhit oaiviliiddis, ja vuohki mo son hálešta čájeha sihke hutkáivuoda ja humoristtalaš beali, mas vuodus leat nanu árvvut.

5.3.3 Jávohisvuolta

Sámi árbevierus lea jávohisvuolta dakkáraš máhttu mii lea sávahahtti ahte olmmoš hálddaša. Aikio (2010:58) namuha jávohisvuoda vierrun, earret eará jos lei eará oaivilis go nubbi.²² Sánehis gulahallamiin galggai olmmoš doalahit oaiviliid alcesis, ii ge juohke áššái dárbbášan leat čilgehus. Jos olmmoš hálddašii sánehis gulahallama, de lei sihke jierbmái, nanus ja maddái vuoinjalaččat stádis. Kárenina spiehkasta namuhuvvon sosiála máhtus, go su láhttemiin hástala dán jurddašeami. Kárenina lea sátnerikkis, ja geavaha giellamáhtus aktiivvalaččat sihke gulahallangaskaoapmin, leaikkastallamii ja vuosttildit eaŋkilolbmuid daguid ja servodaga mearrádusaid. Mánát leat álggos jávoheamit, eai ge duostta vástidit geaidnobargiide. “Dasa lassin gean čivggat dii oppalohkáii lehpit? almmái ohpit jearrá. Mánáin ii oktage oro duostamin jienádit maidige” (29).

Muitalusas deaividit mánát iešgudetge hástalusaid, nugo juhkkis albmáid, geaidnobargiid ja guolástanvávta. Buot dáid oktavuodain lea Kárenina, guhte hutkáivuodain ja gielalaš vuosttildemiin veahkeha mánáid. Kárenina váikkuhusain jálosmuvvet mánát dađistaga muitalusas. Go geaidnobargit bargagohtet fas meahcis, de duostagohtet mánát jearahit ja juogadit jurdagiiddiset geaidnobargiiguin. Ovdamearkan lea go Sami evttoha geaidnobargiide ná: “- Manin baicce dii ieža ehpet sáhte hukset geainnu duosa vári vuollai. Dohan oidno ovddeš geaidnoráigi juo gárvvisin. Ehpet dárbbášivčče oba muoraidge njeaidit. Ii oroše dárbu ráhkadit nuppi geainnu vel seamma várrái” (54).

²² Oarjemáilmmi árbevieruin lea jávohisvuolta dohkkeheami mearka. Dat mearkaša ahte sin jurddašanmáliin dohkkehat don ášši dahje dilálašvuoda jos bisut jávohaga, čuoovvoaš dajaldagain: “den som tier samtykker”.

Káre ja Sami leaba álo njunnálaga hárdimin ja nárrideamen goabbat guoimmiska. Hárdidettiin ja nárridettiin suhtadeaba dávjá. Sudno njálbmás ja ceaggás luondu rievdá dađistaga Kárenina váikkuhemiin. Sudno ovdáneapmi govvida bures makkár váikkuhus Káreninas lea kollektiiva váldopersovdnii. Sihke Káre ja Sami vásiheaba Kárenina láhttema hástaleaddjin, go sudno njálbmás ja ceaggás iešvuodát hástaluvojit. Káre guhte dábálaččat lea hállái, jávohuvvá oalát go Ninain deaivaba Kárenina vuosttaš geardde. “Káre gahkká, gálgá čoddaga ja maŋážassii jearrá: - Gi-giibat don leat?” (16-17). Maiddái Kárenina háleštanvuohki suhtada Káre, guhte dolká ja suhtiha go Kárenina nárridemiin hástala Káre. Sami viggá maiddái hástalit Kárenina hilbošemiin ja nárridemiin, muhto ferte loahpalaččat vuollánit go eai bastte Káreninai.

“Sami áicá, ahte ohpit son vuoittahálai. Dáinna nieiddain son gal gusto ii birge, vaikko suinna mo hilbošivččii dahje nárrestivččii su. Sami geassá hui láivves moji ja oalle goida jienain dadjalastá: - Ieš mun dájun. Káre illuda, go oktiige gávdnui nieida, geasa Sami sánit eai bastte” (27).

Muitalusa álggus lea Samis garra vuosteháhku Káreninai. Son čájeha mulgumiin vuostehágus go deaivvada Káreninain vuosttaš geardde, ii ge jáhke nieidda ságáid duohtan. Dasa lassin gohčoda son amas nieidda nieidalimškin, mas lea negatiiva šuokŋa. Dattetge rievdá Sami čeavlás ja eahpideaddji luondu, go son váttis dilálašvuodas dorvvasta Kárenina ráđiide. Ovdamearkan lea go geaidnobargit bargagohtet meahcis. Sami vuolgá dakkaviđe ohcat Kárenina, ja čájeha ge nu nanu luohhtevašvuoda Káreninai.

5.4 Fápmorollaid čielggadeapmi

Dán oasis guorahalan mitalusa fápmorollaid mat ihtet sosiála oktavuodain. Fápmorollaid guorahallamiin geahčadan loahpalaččat makkár váikkuhus fápmorollain leat kollektiiva váldopersovvna ovdáneapmái. Mitalusa mánát deaividit ollesolbmuiguin geat leat iešguđet ge doaimmas dahje ámmáhis. Ovdamearkan leat geaidnobargit ja guolástanvákta. Nu lea ge lunddolaš gažadit mii geavvá mánáid ja ollesolbmuid deaivvadeamis, ja lea go deaivvadeamis man ge lágan váikkuhus?

Nikolajeva (2006:32-33) čilge ahte leat muhtin eavttut mat eaktudit máná fápmoposišuvvna. Vuosttažettiin ferte máná gaskaboddosaččat doaibmat birrasis, gos váhnemat eai leat suodjaleamen máná. Máná ferte háhkat alccesis birgejumi go váhnemat váilot mitalusas, ja lea ge dakko bokte friddja eallit ja doaibmat iežas miela ja dárbbu mielde. Gaskaboddošaš friddjavuodain beassá máná áicat, geahččalit ja árvvoštallat eallima eavttuidis vuodul. Dáinna vugiin bajiduvvo máná jietna mearrideaddji ja fámolaš posišuvdnii, go doaibmá norbma-mearrideaddjin. Nikolajeva čilgehusas leat olu sullasašvuodát das mo Bakhtin čilge karnevála riemuid fápmoposišuvvna molsuma.

Kárenina lea lunddolaččat friddjavuoda posišuvvnnas go eallá váhnemiid haga. Maiddái Kárenina hápmi ja mo son láhtte spiehkasta dábálaš mánáid hámis ja daguin. Su gárvvut leat earáláganat, son lea iešheanalaš, sus lea buorre iešdovdu, lea duostil ja gielalaččat nanus. Kárenina láidesta mánáid daguidis ja mitalusaidis bokte, seammás go vuosttilda eaŋkilolbmuid ja servodaga mearrádušaid. Mitalusas iešalddes eai leat čielga karnevála elemeanttat, nugo skatologálaš humor, roaves elemeanttat, dahje teáhter- ja márkanelemeanttat. Lunddolaš friddjavuodain lea Kárenina dan posišuvvnnas ahte ii doarrit fámu, muhto geavaha aktiivvalaččat posišuvvnnas gažadit ja vuosttildit ollesolbmuid normalitehta ja fápmoposišuvvnaid. Son hástala ollesolbmuid earret eará gielalaččat, go humoristtalaččat bonjada áššiid. Su hállan- ja láhttenvuohki šaddá hearvás kontrástan ollesolbmuid láhttemii, ja lea ge nu symbolalaš govvideapmi boagusteapmái mii ovddida friddjavuoda. Kárenina iešvuodát dagahit ge su oppalaččat karneválafáktorin, guhte váikkuha njealji máná jurddašeami, dagu ja ovdáneami.

Kárenina mitala mánáide ahte lea huksen sierra gávpoga mánáide. Gávpotgovvideapmi lea čielga ovdamearkan mo Kárenina lea mánáid ovddasteaddji. Mánáid miella ja dáhttu lea vuodđun gávpoga doibmii, mii lea ollislaččat dohkkehuvvon gávpoga norbman. Gávpoga govvidemiin hábme Kárenina kontrástta dábálaš servodatstruktuvrii mas mánát ellet.

Seammás lea gávpogis maiddái subversiiva váikkuhus, go lea kontrástan dábalaš servodatstruktuvrii, mii čalmmustahtta vejolašvuoda ođđa jurddašepmái ja servodatstruktuvrraid rievdadusaide. Gávpogiin bajida Kárenina máná integritehta ja iešmearrideami.

5.4.1 Ollesolbmuid fápmu

Muitalusas govviduvvojit ollesolbmuid mearrádusat ráđđejeaddji norbman. Ollesolbmot johtet meahcis, mánáid birrasis, ja vigget sihke ráddjet ja sosiálalaččat bearráigeahččat sin. Sii gáibidit mánáid guldalit, jeagadit ja doahttalit sin oaiviliid ja daguid. Meahcci lea mánáid friddjabiras, ja nu maiddái iešheanalašvuoda geađejuolgi, mii hástaluvvo ollesolbmuid daguin. Kárenina hástala ollesolbmuid normalitehta ja fápmogeavaheami. Son ii njuolgut rihko ollesolbmuid norpmaid, muhto hearvás dadjalemiiguin, cuiggodemiiguin ja nárridemiiguin hástala ollesolbmuid jurddašvugiid. Ovdamearkan govvida Kárenina ollesolbmuid eahpejierpmálaš jurddašemiid, vuoruhemiid, mearrádusaid ja daguid čielga govvidemiiguin. Son maid gažada ollesolbmuid árvvuid ja etihka, váhnen guokta gárgidemiin, go guođđiba mánáska iehčanassii ruđalaš riggodagaid háhkamis.

Eadni muitališgođii, go násti gahččá eatnamii ja cuovkana, de dakko báliid gávdnojit eatnamis eatnatvuhtii divrras geađggit ja golle-ja silbamoalut. Muhto dađi bahát eadni ii astan eanet čilget, dušše dahkalii dearvvuođaid das uksagaskkas: “Báze dearvan ráhkis mánážan (22).

Káreninas lea guovttebealatvuolta ollesolbmuid fápmui. Son vuosttilda mángga dáfus ollesolbmuid norpmaid, seammás go govvida ollesolbmuid norpmaid vuodđun máná oadjebasvuhtii. Oarbbesvuoda dilálašvuodain son cuiggoda ollesolbmuid árvvuid ja etihka, muhto váivašuvvá go sus ii leat geas jearrat idjalobi.

5.4.2 Fápmorollaid iskkadeapmi

Vuosttaš háve go Kárenina čájeha garra vuostehágu lea go geaidnobargi guovttos boahtiba dearvvahit mánáid. Mánát eai ádde álggos geat soai leaba, muhto vávjet Kárenina vaši. “-Gegeatson duot guovttos leaba? Nina vavddada. – Vaikko leažžaba turisttat, Juha dávista. – Hás eaba leat, Kárenina nággesta nannosit. Juha ja Sami liđguba Káreninai, gean čalmmit gaskigohtet čuonamiid” (29).

Geaidnobargiid hoavda, geas ámmátlaččat lea fápmu, deattuha iežas stáhtusa juo álgodeaivvadeamis. Čeavlás hállanvugiin dadjala: “-Jahah! Mii skajaid dátges ráhkkanus lea? Hui virgás almmái jearrala ja cuige mánáid barta. -Dat lea min barta, Juha muitalastá. -Din! Geas dii lehpet ožžon lobi dakkára cegget?”(29). Hoavda joatká seamma čeavlás hállanvugiin, ja jearrala: “-Dasa lassin gean čivggat dii oppalohkái lehpet? almmái ohpit jearrá” (29). Sámi áddejumiin lea *čivga* sátni muhtin guovlluin negatiivvalaš govvideapmi olbmo oktavuodas, ja sáhtá ge nu geavahuvvot cielusin. Nodelman (1997:21) čállá ahte oarjemáilmmi girjjálašvuodas lea dábálaš govvidit máná ealli-namahusaiguin. Máná šaddet ge nu ealli-govvádussan, guhte ferte oahppat ja hárjehallat láhtte sosiála birrasiin. Ovdamearkan sáhtá máná guhte lea šiega gohčoduvvot láppisin, ja máná guhte lea váibmil borramuššii sáhtá gohčoduvvot spiinnázin. Sámi árbevierus lea mu oainnu mielde earálágan govvideapmi. Mánát veardiduvvojit luondugáhpoliiguin, mat čilgejit máná luonddu. Ovdamearkan veardideapmái lea: kievra dego guovža ja gávvil dego rieban. Kárenina ii dohkket gohčoduvvot čivgan, ja joraha ášši dan láchkai ahte ollesolbmo láhtten šaddá jallodahkan, ja su viisodat ges diehtemeahttumin. “- Vuoi, vuoi, gal dus gusto leat eallimis duodaid heajos dieđut. Lottis ja bussás gal leat čivggat, muhto eai olbmos. Olbmos leat mánát, leatgo gullan?” (29). Máná bilkideapmi čuohcá hovdii, guhte ruvssoda ja suhtá. Hoavda dattetge joatká gohčostemiiguin, go gohčoda Kárenina vuovdeskuolfin. Buriin iešdovdduin ja duostilvuodain hástala fas Kárenina albmá. Kárenina cuigesta ádestallamiin albmái ahte son baicce lea duottarskuolffi. Jámma negatiivvalaš gohčostemiin govviduvvo muitalusas eahpedásálaš oktavuohhta gaskal mánáid ja ollesolbmuid. Hoavda duodašta oainnus go suhtuin cuige Kárenina láhttema: “Dál gal almmái duodaid suhtá Káreninai. Vuohttugohtá čorpmáid, ráivu ja huiká čoddatvehkii: - Ále don čilge munnje! Do-don leat menddo njálbmái. Dutnje gal galggašii oahpahit olbmuid dábiid” (31).

Mánát deaividit maiddá oakkodettiin guolástanvávttá. Guolástanvákta jearrá mánáin oaggunlobi. Hutkáivuodain muitališgohtá Kárenina hearvás muitalusa mo lohpi gárgidii sis.

Hei ártet, go datge sáhhtá leat nie jeagoheapme ja nággár. Fasttat dienu heivehii gárgidit. Miihan ozaimet dan skealmma oba eahketbotta. Guoradeimmet ja vikkaimet časkilit, guđe guvlui dat lea vuolgán. Jurddaš! Dat lei gálbbardan sáddos issorasat, amamet mii vuohttit. Kárenina viehká skirvehallá ja čájeha guolástanfáktii, man láhkai lohpi vuhttui mohkkasaddan sáddos (46-47).

Muitalusas lea sihke duodalaš ja humoristtalaš vuodđu. Vuosttažettiin cuiggoda Kárenina muitalusain ollesolbmo dáhttu sosiálalaččat dárkkistit ja ráddjet mánáid daguid. Muitalusa humoristtalaš vuoduin čalmmustahtá ges mánáid vuostemiela sosiálalaš ráddjemii. Nu lea ge Kárenina muitalusas metaforalaš mearkašupmi máná friddjavuhtii ja iešmearrideapmái.

5.4.3 Fápmoposišuvnnaid molsun

Kárenina rihku sosiálalaš rájáid maid muitalusa ollesolbmot vurdet ja gáibidit ahte mánát čuvvot ja dohkkehit. Earret eará jorggiha son ságastallama mánáid oainnuide ja eavttuide, mii maiddái nanne máná integritehta. “- Mii leat meahcehálldi mánát ja imaštallat hui issorasat, geat doai guttahi heabuheamit oba leahppige? Dánu jolgebeahtti boahitit headuštit luonddu ja min ráfi meahccái!” (31). Mánát ožžot fápmoposišuvnna go bajidit iežaset stáhtusa, seammás go vuolidit ollesolbmo posišuvnna. Dákkár fápmoposišuvnnaid molsun lea karnevála váikkuhangaskaoapmi. Ollesolbmo normalitehta hástaluvo maiddái go Kárenina jearahišgoahhá guolástanvávttas lobihuššama birra. Maiddái dán oktavuodas lea fápmoposišuvnna molsun, go Kárenina jođiha ságastallama.

– Leatgo don ieš goassege oggon lobi haga? – Já mun! I-in agibeavvisge! – Dál gal nistihit gielistit! Mu mielas gal orru, ahte dus lea maid lohpi gárgidan soames háve ja de leat ferten lobihuššat. – Ma-maid ártegiid don dájut? – Giellásiid muitaleapmi sáhhtá olbmo vaikke giddagassii doalvut... Vuoi, vuoi! De gal lea unohas, jos don, alla hearrá gárttat doppe giddagasas bivastatgálluin gággat geđggiid, itge šat beasa fáktet mánáid, geain lobit lovpejit (47).

Fápmoposišuvnnaid molsumii gullá maiddái stáhtusrasttildeapmi. Karnevála riemuid oktavuodas čilge Bakthin ahte gonagas sáhtii lonuhit posišuvnna iežas vuollásaččaiguin vissis áigodahkii. Maiddái *Vuoi dan Kárenina* muitalusas deattuhuvvojit virggálaš stáhtusat fápmoposišuvnnaid doarrideamis ja rievdadeamis. Ovddit ovdamearkkas namuha Kárenina guolástanvávttá alla hearrán. Dán oktavuodas lea stáhtus bajideamis ironalaš váikkuhangaskaoapmi, mainna bilkida albmá stáhtusa. Geaidnobargiid hoavda deattuha

maiddáid geaidnobargiid stáhtusa ná: “- Meahcci gal ii didjiide gula. Dán eatnama oamasta stáhta ja moai letne dan ovddasteaddjit. Munnos lea virggálaš lohpi johtit dáppe, gos hálidežže, virgealmmái deattasta. - Gul’al gii jo leaččatge! Kárenina cihrrá” (31). Virggálaš stáhtusa šiidtimin lea Kárenina vuosttildeaddji ollesolbmuid stáhtus bajideapmái.

5.4.4 Kollektiiva váldopersovvna váikkuhus

Nikolajeva (2006:33-37) juohká Bakhtina karnevála fantasiija ja realisttalaš šáŋŋerii, go čilge mo mánát bajiduvvojit fápmoposišuvdnii ja mo sii doibmet fápmogeavaheamis. Fantasiija karneválain oažžu máná fámu go johtá imašlaš ja amas máilbmái. Realisttalaš karneválain bajiduvvo ges máná posišuvdna jurddašeaddji iešvuodaiguin, nugo jierbmáivuodain ja buorredáhtolašvuodain. Kollektiiva váldopersovvna lea muitalusas ovdánan nanu jurddašeaddji ja duostilis olmmožin. Sii leat álggos jávoheamit sihke geaidnobargiide ja guolástanvákttii geat headuštít ja ráddjejit mánáid. Sami čájeha kollektiiva váldopersovvna bealis ođđa, duostilis ja jurddašeaddji beali, go geaidnobargit vigget baldalit mánáid ruoktot: “- Manin baicce dii ieža ehpet sáhte hukset gainnu duosa vári vuollai. Dohan oidno ovdeš geaidnoráigi juo gárvvisin. Ehpet dárbbasivčče oba muoraide njeaidit. Ii oroše dárbu ráhkadit nuppi gainnu vel seamma várrái” (54). Kollektiiva váldopersovvna lea dáinna árvalusain ovdánan duostilis, iešjurddašeaddji olmmožin, guhte duostá árvalit ollesolbmuide jurdagiiddis. Lea maiddáid ovdáneami mearka go kollektiiva váldopersovvna duostá ovddidit jurdagiiddis, go Kárenina ii leat doarjjan dilálašvuodas. Kollektiiva váldopersovvna duostilis ovdáneapmi lea áittan ollesolbmuid mearrideaddji posišuvdnii, go geaidnobargi vuolida máná posišuvvna hierárkkalaš čilgejumiin: “-It don gal dárbbas dása boahit mu rávvet, gosa gainnu seahtá dahkat ja gosa fas ii! almmái rogáda. – Gula maid, diekkár áššiid mearridit hui allahearrát, stuorábut go don ja mun” (55).

Mággá-áhkku lea váhnenlonuhussan doarjjan ja suodjalussan hástaleaddji dilálašvuodain. Áhkku ovddasta árbevirolaš jurddašanmálla ja birgejumi, ja dáinna viisodagain son gulahallá luonddufámuiguin mat loahpalaččat veahkehit mánáid vuosttildit guovllu billistemiid. Áhku dorvvolašvuodain suodjaluvvo kollektiiva váldopersovvna, ja nu maiddáid loahpahunvojit sosiála oktavuodát gos fápmoposišuvvnnat hástaluvvojit.

Sámi árbevierus lea eallilan olbmos alla stáhtus, go sus lea sihke máhttu ja diehtu mii lea suorra árvun. Mággá-áhku eallilan stáhtus govviduvvo go son cuiggoda hoavdda daguid: “- De bargga dál mannat dohko gávpogii ja čilge hearráide, ahte duot vuolábeali geaidnu gal livččii doarvái muđui, muhto divustit gal seadášii veaháš. De eaimmaskasat girddihehpet

moivet ja bilidit meahci duokkár joavdelas geainnuin!” (60). Geaidnobargi guhte leamaš njálbmái ja áddetmeahttun mánáid vuostá, čájeha eará beliid mat duođastit áhku allaárvosáš stáhtusa. “- Muhto... Ivvár gahkigohtá. – Ále nágge, muhto mana dal vajot, nu go livččet jo! áhkku vuodjela” (60). Áhkku stivre stáhtusiin vel daid alimus hearráid, mii čujuha sámi árbevirolaš sosiála ortnegiid stáhtusiidda. Dán lágan stáhtusa dovddan ieš ge bearrašisttán. Muittán mo áhkkon lávii deaivilis dadjalemiiguin cuiget ja njulget sávakeahtes láhttenvugiid.

Mággá-áhkku lea maiddái lunddolaš čanasteapmi kollektiiva váldopersovvna ja katalysáhtora oktavuhtii. Mánát oidnet vuosttaš geardde Kárenina Mággá-áhku šiljus, ja mitalus loahpahunvuo maiddái Mággá-áhku dálus. Nu lea lunddolaš gažadit makkár mearkašupmi lea Mággá-áhkus mánáid ja katalysáhtora oktavuhtii. Álgosánis geažiduvvo maiddái ahte Mággá-áhkku dovda Kárenina. Dattetge son ii mieđit dovdamá amaset navdot hoavrin, go olbmot jáhkket Kárenina láganiid miellagovvádussan. Dološ jurddašeami gáidamis, oainnán Mággá-áhku lunddolaš gaskaoapmin mánáid oktavuhtii. Son guhte dovda sihke otná ja ovddeš dili, šaddá ge nu lunddolaš gaskaoapmin mánáid ja katalysáhtora ustivuhtii, mii laktá otná eallindili ja dološ máhtu.

Kárenina nammaválljen lea maiddái oassi kollektiiva váldopersovvna ovdáneamis. Gáibmin šaddá Kárenina signifikánta nubbin kollektiiva váldopersovdnii. Kárenina láchčá ge dáinna vugiin erenoamáš oktavuoda, go namain doaibmá ovdagovvan kollektiiva váldopersovdnii. Mun lean sihke áhkuidan ja máttaráhkkon gáibmi. Lean eallinagi dovdan stuora gutni go guottán áhkuidan namaid. Namaidanguin lean vásihan vuordámušaid ahte sulastahttán áhkuidan. Nuorabužžan ledje mus čuvges golleivnnát vuovttat. Lean mángii gullan vuorraset olbmuid máidnumin ahte ledjen árben máttaráhkkon vuoktaivvni. Sullasaš buohtastahttimiid lean maiddái vásihan iešvuodaid dáfus. Vaikko in leat deaivan máttaráhkkon, de dovddan goittotge lagaš čanasteami nama bokte. Sullasaš čanastemiid vällje Kárenina didolaččat hábmet go vällje nieidda guoktá namaid.

Mánáide lea stuorra illu go rádios gullo ođđasiin ahte geaidnobargit leat loahpahan bargguideaset meahcis. Vuoitus leat guokte dehálaš beali. Vuosttažettiin leat mánát gádjon ja suodjalan luonddu gos sii ellet, seammás go lea symbolalaš vuoiu máná friddjavuhtii. Kárenina lea hutkáivuodain ja duostilvuodain láidestan dábálaš mánáid ođđa jurddašeamái ja viisodahkii, mainna lea čalmmustahttán ahte ollesolbmuid norpmat ja njuolggadusat eai dárbbáš leat áidna rivttes vuogit mo eallit. Ja vaikko mitalusas loahpalaččat leat ollesolbmuid

normalitehtat fámus, de leat goittotge mánáid oainnut ja dagut váikkuhan ollesolbmuid mearrádusaide.

5.5 Čeahkkáigeassu

Mánát guđet ovttas hábmejít kollektiiva váldopersovvna, ellet odđáigásaš servodagas. Sii geasuhuvvojít meahccái, go gullet ságaid Mágga-áhku birra. Stereotiippalaš govvidemiiguin lea noaidevuolta amas ja balddonas mánáide. Mágga-áhku šiljus oainnestit amas nieidda, geainna sii maŋŋelis oahpásmuvvet. Kárenina oahpista mánáid árbevirolaš máilbmái ja jurddašeapmái mii lea meahcebirrasa vuodđun. Meahcebiras lea kontrástan márkani, mii maiddái doaibmá rádján gaskal otnáža ja doloža. Servodat doaibmá otná árvvuid ja norpmaid vuodul, dan botta go meahcis lea árbevirolaš máhttu vuodđun áddejupmái ja birgejupmái. Mánát huksejit barta meahccái, mii lea sin friddjasadji. Go geaidnobargit uhkidit bilidit eatnamiid gos barta lea, de šaddá eatnamiid suodjaleapmi maiddái gižžu nannet mánáid integritehta. Kárenina láhčá dilálašvuodaid áicat, ja áicama bokte ovddida kollektiiva váldopersovvna árvvoštallannávccaid. Kollektiiva váldopersovvna ja Kárenina ustitvuolta láhčá vejolašvuoda mánáide oahpásmuvvat amas birrasiin, oahppat sámi vuodđoárvvuid ja buriid birgenvugiid, seammás go maiddái gávdnet iežaset saji servodagas.

Loahpalaččat dahká Kárenina earrodearvuodaid mánáiguin: “- Mis gal otne lea vel nubbiga sivva ávvudit, Kárenina fáhkkestaga dadjala. [...] – Miibat dat nubbi sivaide lea? Nina jearrala. – Ávvodat go dahkat min earrodearvuodaid, Kárenina vástida. – Earrodearvuodaid? Sami imaštallá. – Nu fal! Otnáža maŋŋá mun in šat boade deikke” (62). Mánát ganjalidit go dahket earrodearvuodaid Káreninain. Káreninas lea ge nu čielga ávžžuhus mánáide: “Muhto dál goittotge ferten vuolgit. Hei, amat mis min oktasaš áiggis jullot násttit muittuhit. Álohii go almmis násti vulos goaikkeha, de dalle mis lea áigi muittašit guđet guimmiideamet” (63). Ávžžuhusas lea vuđolaš eallilan dimenšuvdna, mii čujuha mánáid boahhteáigái. Kárenina cuiggoda muittuhusain otná váhnemiid daguid ja mearrádusaid, ja ávžžuha mánáid eallit dan vuodul mo son lea oahpistan sin. Loahpalaččat báhcá ge munnje jearaldahkan, ahte idii go Kárenina muitalusii danin go mii leat gáidan dološ máhtus ja áddejumis? Girjeduodji čujuha ge nu sámi mánáidgirjjálašvuoda ulbmili, namalassii seailluhit ja nannet min kulturárbbi.

6. MU ÁRTEGIS EALLIN

Mu ártegis eallin-muitalus lea Niillas Juhán Heandaraga muitalus iežas eallima birra.

Girjji tihttel láidesta lohkki njuolgga persovdnagallerijai. “Háliidan dál muitalit dutnje iežan eallima birra. Mu muitalus sáhtá orrut dego gielis, muhto juohke áidna sátni lea duohta” (5). Álgu lea dego njálmmálaš muitaleapmi, gos muitaleaddji njuolggodadjamiin lohkkái muitala maid son dál áigu muitalit. Nu son hástala ge lohkki čuovvulit muitalusa siskkožii, su ártegis máilbmái. Dutkosis guorahalan iešguđetge osiid váldopersovvna doaimmas, nugo makkár hápmi ja iešvuodát sus leat. Lavttán dasto persovvnalaš dieđuid go suokkardalan man láchkai ja makkár váikkuhusain váldopersovdna ovdána. Loahpalaččat guorahalan makkár fápmoposišuvnnat leat muitalusas, ja dasto mo fápmoposišuvnnat hástaluvvojit persovnnaid doaimmain. Humor lea dehálaš oassi muitaleamis, ja nu lea ge lunddolaš guorahallat humora geavahusa ja váikkuhusa sihke váldopersovvna doaimmas, ovdáneamis ja sosiála oktavuodain.

Muitalus álggahuvvo Niillas Juhán Heandaraga riegáдемиин. Nikolajeva (2004: 50-51) čállá ahte jos váldopersovvna riegádeapmi namuhuvvo muitalusas, de govviduvvo bás mánáš-áigodat oanehis govvádusaiguin, dassái go váldopersovdna lea stuorrulan. *Mu ártegis eallin* muitalus čuovvu Nikolajeva čilgehusa, go vuosttaš kapihtal lea Niillas Juhán Heandaraga muitalus vuosttaš eallinagi birra. Nuppi kapihtalis muitaluvvo leat gollan muhtin jagit. “De golai muhtun áigi. Ledjen eatni ja áhči mielde gárddis, ledje rátkkašeamin. Ledjen birrasit guđa jahkásaš” (8).

Niillas Juhán Heandaraga muitala su eallima álggu eatni ja áhči gávnnaдемиин. “Mu eallin álggii aiddo nu movt buot olbmuid eallin álgá. Mu eadni ja áhčči gávnnađeigga, ja go muhtun áigi golai, de riegádin mun” (5). Muitalusa vuosttaš cealkagiin lea guovttebealatvuohta mii hukse gealddu muitalussii, ja sáhkkiivuoda persovvnaide. Vuosttažettiin geavahuvvo adjektiivá ártegis muitalusa tihttelis. Muitaleaddji deattuha maiddái ahte muitalus lea duohta, vaikko orošii dego gielis. Eallima álgu govviduvvo dábálažžan nugo buohkat dan dovdet, mii lea kontrástan ártegis sátnái, ja vugiin mo muitaleaddji álggaha muitalusa. Muitaleaddji duođašta bearraša leat eahpedábálažžan mañnelis muitalusas : “Ja buorre lei, go dalle in diehtán ahte ledjen boahtán dakkár bearrašii gos vaikko mii sáhtá dáhpáhuvat”(5-7). Imašlaš govvidemiiguin bohciida gealdu, go muitaleaddji geažida lohkkái ahte muitalusas leat imašlaš persovnnat ja vuorddekeantes dáhpáhusat.

6.1 Mitalleaddji

Mitalus doaimá vuosttašpersovdna-mitalleaddji diehtoaddin. Vuosttašpersovdna-mitalleaddji gohčoduvvo persovnnalaš mitalleaddjin, dan sivas go son oassálastá mitalus. Su mitallemiin vásihat persovnnalaš govvidemiid, nugo persovnnalaš dieđuid, jurdagiid ja dovđuid. Hehttehussan persovnnalaš mitalleaddjin leat fas nuppe dáfus subjektiiivvalaš govvideamit, mat leat ráddjejuvvon ovttá persovna oidnui. Ráddjejuvvi dagaha ahte eará persovnaid jurdagat, dovđut ja vásáhusat leat váilevaččat mitalus (Nikolajeva 2004: 152).

Vuosttašpersovdna-mitalleaddjis lea retrospektiiva mitalanvuohki, go mitala vássánaiggi dáhpáhusaid. Guovtti sajis spiehkasta mitalus retrospektiiva mitalanvuogis, go mitalleaddji aktiivvalaččat ihtá mitalussii njuolgočilgehusaiguin. Njuolgočilgehusat muittuhit njálmmálaš árbevieru, go mitalleaddji mitallettiin čilge, dahje govvida juoga dálá áiggis. Njuolgočilgejuvvi ii leat dattetge simultána mitalleaddji, go mitalleaddji ii mital dáhpáhusaid jur dan áiggis go dáhpáhuvá.²³ Ovdamearkan geavahuvvo njuolgočilgejuvvi mitalusa álggus ja loahas: “Háliidan dál mitalit dutnje iežan eallima birra.” (5) ja “Eallin joatká ain dáppe Guhkesdievás. Lean dohkkehan oappá attáldagaid, vaikko in sáhte čilget mii ja makkár attáldagat sus leat” (46). Mitalleaddji lagašvuohka ihtá maiddá go mitalleaddji čilge lohkkái mii ekspearta lea. “Ekspearta lea vissa dakkár doavttir gii galgá diehtit buot olbmo buozanvuohaid ja olbmo goruda birra” (20). Mitalleaddji fátmasta maiddá lohki mitalussii njuolgodadjama bokte: “Dál dáiddát don ge ipmirdat ahte mu eallin ii lean nu somá daid áiggiid (14) ja “De bođii dat čakča man birra áinnas háliidan dutnje mitalit” (33). Nu šaddá ge lohkkis oktavuohka mitalleddjiin, ja mitalus lea mealgat eambo ealas. Njuolgočilgejuvvi ja mitalleaddji lagašvuohka gaskkalduhttin leat vealtameahttun iešvuohat mitalanvuohká, mii sulastahtá njálmmálaš mitallemi.

Mu ártegis eallin-mitalus lea mánas mitalleaddji jietna, vuosttašpersovdna-mitallemiin. Nikolajeva (2004:153-154) čállá ahte mánas leat ráddjejuvvon eallinvásáhusat, ja nu maiddá váilevaš árvoštallan ja gielalaš máhttu. Ráddjejuvvon eallinvásáhusaiguin ja váilevaš gealbbuin oaivvilda Nikolajeva ahte mánná, mitalleaddji jienainis, lea prinsihpalaččat naiiva-mitalleaddji. Naiiva-mitalleaddjis leat váilevaš vásáhusat ja máhttu árvoštallat

²³ Nikolajeva (2004:152) čállá ahte vuosttašpersovdna-mitalleaddji sáhtá juohkit simultána ja retrospektiivva mitalanvugiide. Simultána mitalleaddji lea mun-mitalleaddji guhte mitala dáhpáhusaid birra jur dan áiggis go dáhpáhus dáhpáhuvá.

dilálašvuodaid ja eará persovnnaid láhttemiid. Mitalus spiehkasta Nikolajeva čilgehusas, go máná jienain árvoštallojuvvojit sihke váldopersovna iežas ja earáid dagut ironalaččat. Ovdamearkan lea go mun-muitaleaddji govvida hearkivuodas ironalaččat. “Ja nu lei, ledjen unni ja guoirras, ballen bohccuin, vaikko mus dalle juo ledje mánga čuođi bohcco iežan mearkkas. Ballen maiddá sáhpánis, muhto dan gal ii oktage diehtán” (8). Muitaleaddji lea ge nu čielga ironalaš-muitaleaddji, mii lea kontrástan naiiva-muitaleaddjái.

Kjersti Lersbryggen Mørk (2013) čállá ahte Julie Cross (2011) vuosttilda gáržžiduvvon ja oktageardánis oainnu mánáid humoráddejupmái. Nikolajeva (2014:154) čállá ahte naiiva-muitaleaddji čállinteknihkka lea hástaleaddji, go girječállit fertetit geahččalit hábmet mun-muitaleaddji mánáid jurddašnavugiiguin. Son oaivvilda girječálliid eahpelihkostuvvat dáinna čállinteknihkain, go geavahit ollesolbmuid vásáhusaid vuodđun muitaleaddji hábmemii. Nuppe dáfus heive buohtastahttit mitalusa mun-muitaleaddji hámi, sámi olmmošárvvu áddejumiin. Sámi árbevierus lea máná seamma árvosaš go ollesolbmot (Aikio 2010:41). Olmmošárvvu áddejumi vuodđu lei jáhkku ja doavva olbmo ovdáneapmái, go máná galgai ieš áicat ja árvoštallat dilálašvuodaidis. Dán oktavuodas leat “máná-jietna” ja “ollesolbmojietna” dássálagaid. *Mu ártegis eallin*-mitalusas lea muitaleaddjis ironalaš mitalanvuohki, go árvoštallá sihke iežas ja earáid láhttemiid ironalaččat. “Mun doivon álggus ahte juoigan muorrageažis lei dán guovllu vierru, muhto dal dieđán ahte nu ii leat” (5). Ironalaš muitaleddjiin spiehkasta *Mu ártegis eallin*-mitalus Nikolajeva (2004:153-154) čilgehusas, go muitaleaddji jienain deattuhuvvo Cross (2011) oaivil, namalassii ahte mánás lea vuđolaš humoristtalaš áddejupmi ja reflekšuvdna.

Sihke Gaasland (1999:96) ja Nikolajeva (2004:154) deattuheaba luohhtevašvuoda árvoštallama muitaleaddji guorahallamis. Nikolajeva čállá ahte vuosttašpersovdna-muitaleaddji definerjuvvo eahpeluohhtevažžan, go subjektii vva oainnuin leat muitaleaddji dieđut dehálaš gáldun persovdnaguorahallamii. *Mu ártegis eallin*-mitalusas lea *konsonánta iešmuitaleaddji*, go sihke mun-muitaleaddji ja mun-vásiheaddji doaibmaba oktan. Mun-muitaleaddji mitala dušše áššiid mat leat guoskevaččat mun-vásiheaddjái. Go muitaleaddji ja vásiheaddji doaibmaba oktan, de leat muitaleaddji dieđut luohtehatti (Nicolajeva 2004:156). Guorahallamis lean diđolaš ahte mun-muitaleaddji lea áidna muitaleaddji gáldu persovdnaguorahallamii, ja geahččalan ge dan dáfus leat kritihkalaš go välljen osiid mat čujuhit váldopersovna iešvuodaide ja ovdáneapmái. Nuppe dáfus leat mitalusas ironalaš ja

humoristtalaš elemeanttat guovddážis, mat Bakhtina (2003) karnevála teoriija vuođul čujuhit nuppi duohtavuhtii, mii dasto dagaha ironiija geavahusa nubbin gáldun.²⁴

6.2 Persovdnagalleriija

Muitalusat tihttelis, *Mu ártegis eallin*, geažiduvvo ahte mun-muitaleaddji lea muitalusat váldopersovdna. Muitalusat muitala Niillas Juhán Heandarát eallinvásáhusaidis birra, riegeameamis nuorravuhtii. Niillas Juhán Heandarát lea sihke muitaleaddji ja vásiheaddji. Váldopersovdna ovdáneami guorahallamis oainnán ávkkálažžan čielggadit geat leat váldopersovdna birrasis ja makkár doaibma sis lea váldopersovdna dáfus.

Oabbá lea nubbi persovdna guhte lea guovddážis muitalusat, vaikko lea oalgepersovdna. Niillas Juhán Heandaraga eallin rievdá oalát go oabbá riegeada. Oappá aktiiva rolla dagaha su váikkuheaddjin, go su doaimmain váikkuhuvvo ja ovdána sihke váldopersovdna ja dáhpáhusráidu. Oappá katalysáhtor-rolla deattuhuvvo earret eará viđát ja guđát kapihttaliid tihtteliin: “Ođđa áigi álgá” ja “Ođđa olmmoš riegeada”. Kapihttaliid tihttelat čujuhit ahte juoga rievdá eallimis. Guorahallamis suokkardalan gii oabbá lea ja mo son váikkuha váldopersovdna.

Muitalusat leat mánggat oalgepersovdnat, geain leat iešgudetge rollat muitalusat. Sin ulbmil lea hábmet ollislaš gova muitalusat birrasis. Lean válljen juohkit persovdnaid dan ektui mo sii doibmet muitalusat. Lassin váldopersovdnii ja katalysáhtorii, juogán persovdnaid siido- ja duogášfiguvrraide dainna ulbmiliin ahte čalmmustahttit mo sii doibmet muitalusat.

²⁴Gč. dán barggus, kap.4.5.

Niillas Juhán Heandarát	Váldopersovdna	Guovddášpersovdna
Oabbá (Elle Risten)	Katalysáhtor ja oalgepersovdna	Guovddášpersovdna
Áhčči, Ánte Issáha rosvut, Mr. Olsen, Eadni ²⁵ , Risten áhkku, Juhánáddjá, Máret, doavttir, dulka, professor, universitehta giellačeahppi, báhppa, Maria ja sátnejodiheaddji	Siidofiguvera	Oalgepersovdna
Oahpaheaddjit, fuolkkit (goaskkit, ednot, čezit ja eagit), buohccidivššár Kari, eará buohccidivššárat, Bulti-Máhtte, eará politiiijat, japána journalista, eará journalisttat,	Duogášfiguvera	Oalgepersovdna

Muitalusas lea čielga earru gaskal siido- ja duogášfiguvrraid. Siidofiguvrrat doibmet eambo aktiivvalaččat muitalusas, go leat mielde fuomášuhttimin osiid sisdoalus. Duogášfiguvrrain ii leat mearkkašupmi sisdollui, sii johtalit muitalusas ja leat dávjá govviduvvon hearvádin (Nikolajeva 2004:100-101). Duogášfiguvrra ovdamearka lea japána journalista guhte govviduvvo hearvádin.

Áhčči dohpestii Čalmmo ja šlivgii feaskárii ovdal go journalisttat bahkkejedje boardaga nala. Son lássestii feaskkeruvssa ja cahkkehii čuovgga. Dalle easka oinniimet ahte duot guolgaealli ii lean beana, muhto olmmoš. Son lihkašgođii ja hupmagođii. – Hey, I’m from Japan, I’m a journalist (25).

²⁵ Eatni ii doaimma iešalddes aktiivvalaččat muitalusas. Válljen dattetge gohčodit su siidofiguvran go sus lea mearkkašahhti rolla sisdollui go riegeahtta Niillas Juhán Heandaraga ja oappá.

Oalgepersovnnat leat dehálaččat ollislaš govvii, go čuovvovaččat guorahalan váldopersovnna iešvuodaid ja ovdáneami. Geahčadan mo muhtin oalgepersovnnat leat govviduvvon go guorahalan váldopersovnna ovdáneami.

6.3 Váldopersovdna – Niillas Juhán Heandarát

Niillas Juhán Heandarát lea muitalusa váldopersovdna. Son muitala eallinvásáhusaidis birra bás mánážin gitta logi mat jahká. Niillas Juhán Heandarát govvida iežas unnin ja guoirrasin. Sus leat rukses ivnnát vuovttat ja bealljit leat veaháš stuorrá. Niillas Juhán Heandarát lea maiddái árgi, go ballá sihke bohccuin, sáhpániin, ja Ánte Issáha rosvuin geat hárdet ja givssidit su. Subjektiiivvalaš govvideamit leat ovdamunnin lohkamis, go Niillas Juhán Heandaraga jurdagat ja dovddut govviduvvojit:

Čuoččahin speadjala ovdii ja álgen vuortnuhit iežan speajalgova: - Manne lean dákkár go lean? Manne balan bohccuin? Lean go earalágan go earát? Speajal ii vástidan, muhto mu speajalgovva lei dego vástáduš: Ledjen unnislágan olmmái. Ledjen guoirras ja ferten mieđihit, in lean beare gievra ge (13).

Speajalgovva lea oahpes symbolalaš geavahus oarjemáilmmi álbmotmáidnasiin. Vuosttažettiin govvida speajalgovva duohtavuoda, namalassii gii son lea. Speajalgotas ii čihkkojuvvo duohtavuodta, ja lea ge dakko bokte symbolalaš proseassan dohkkehit iežas olmmošárvvu. Nuppe dáfus sáhtta buohtastahttit Niillas Juhán Heandaraga dagu álbmotmáidnasiin, *Snehvit og de syv dvergene*, mas muitaluvvo mo dronnet ánuhii speadjalis duođaštusa gohčoduvvot guovllu fávrumus olmmožin. Buohtastahttimiin dulkon Niillas Juhán Heandaraga dagu sullasažžan álbmotmáidnasiin, namalassii go ánuhemiin sávašii buoret iešdovddu.

6.3.1 Earálágan gánda

Niillas Juhán Heandarát lea Rikkisnigá áidna bárdni. Rikkisnigá lea guovllu riggásamos badjeolmmoš. Su stáhtus namuhuvvo Niillas Juhán Heandaraga govvidemiin: “Su eallu lei nu stuoris ahte go jodii min giláža meaddil gidđat, de gullui ruovggas olles guokte beaivvi” (5). Aikio (2000:37) čállá girjjistis, *Olbmo ovdáneapmi*, bearraša sosiála stáhtusa dehálažžan máná ovdáneapmái, go sihke eallindilli ja eallinvuogit leat vuodđun stáhtusii. Sámi servodagas leat sihke bearrašis ja servodagas vuordámušat máná eallindillái, sihke ovdáneami dáfus ja boahtteáiggi eallinvugiid válljemis.

Gándamáná riegádeapmi illudahttá lagamuččaid, ja erenoamážit áhččái lea gándamáná riegádeamis doavvva ealáhussii. Áhči illu govviduvvo ná: “Mu áhčči giccui muorrageahčái ja juoiggai olles beaivvi doppe, vaikko lei dálvi ja oalle čoaska bieggá. Nu movttet lei áhčči go lei ožžon bárdni gii sáhtii veahkkinn bargat bohccuiguin” (5). Sámi servodagas lei dábálaš ahte gánda dávjá fuolahii boazobarggu. Balto (1990:23) duođašta dán iežas iskosis, go čilge ahte sohkabeliid sosialiseren lea oalle árbevirolaš Sámis. Johannes Schefferus (Balto 1997:53) čálii jagis 1673:as ahte áhčiin lei ovddasvástádus gánddaid oahpahit ealáhussii ja árbevirolaš bargguide. Nu ledje ge servodagas vuordámušat makkár gánda galggai leat ja makkár bargguid galggai doaimmahit. Balto čilge maiddái ahte oppalohkái leat bajásgeassinvuogit eanáš ovttaláganat guktui sohkabeliin, muhto oahpadettiin gálggaid stohket mánát goappatge lágan duhkorasaiguin. Sohkabeliid sosialiserenvuogit speadjalastet servodaga gos mánát ellet (Balto 1997:53).

Guda jahkásažžan rievdá Niillas Juhán Heandaraga eallin. Son ballagoahtá bohccuin go darvána sarvva čorvviide go eallu ruvgala rátkkašettiin. Ballu lea heahpadin áhččái, geas árbevirolaččat lea ovddasvástádus oahpistit ja oahpahit gándamáná árbevirolaš bargguide. Dáhpáhus čuohcá maiddái áhči stáhtusii, guhte doalvu Niillas Juhán Heandaraga ávdin báikái oahpahan dihtii njoarostit. Ávdin báiki čujuha man heahpat áhččái lei go gánddas ii hálddaš boazobarggu. Njoarosteapmi eahpelihkostuvvá, go Niillas Juhán Heandarát sorro suohpanii.

Niillas Juhán Heandarát lea earálágan go dan maid áhčči ja muđui servodat vuorddašivčče sus. Son ii leat nugo servodaga gándaideála lea, namalassii deahkkái ja kievra, vai birge árbevirolaš ealáhusbargguin. “Earát ledje juo áigá fuomášán ahte Rikkisnigá bárdnis ii orron šaddamin boazobargi. Ja nu lei, ledjen unni ja guoirras, ballen bohccuin, vaikko mus dalle juo ledje máŋga čuođi bohcco iežan mearkkas” (8). Vaikko olbmot leat jo fuomášán ahte Niillas Juhán Heandarát ii leat boazobargi, de viggá goittotge áhčči oahpahit gánddas njoarostit.

Easka manñil go eahpelihkostuvvaba hárbjehaladettiin, vuollána áhčči maiddáa áigumušainis. Niillas Juhán Heandarát duodásta miedihemiin, “Ja nu lei [...]” (8), giliolbmuid fuomášemiid duohtan. Son maiddáa deattuha maiddáa namas, go čilge áhčči leat áddešgoahtán ahte son ii leat boazobargi. “Jáhkán áhččán dalle duodas ipmirdii ahte Niillas Juhán Heandarát ii šatta boazobargi” (10).

Niillas Juhán Heandaraga persovnnalaš beroštupmi lea dihtoriin bargat. Son govvida iežas dihtorčehppodaga hearvádin, nugo lea ironalaš muitaleaddji dovdomearka. “Čohkkágohten viesus lanjastan. Doppe lei mus dihtor, ja šadden hui čeahppi dihtoriin. Čalmmit hedjonedje go guvlen nu ollu dihtorii, ja mun ožžon stuora čalbmelásiid” (8). Vuosttažettiin rihkku su beroštupmi árbevirolaš sosialiserenvuogádaga, go gánda čohkká siste, ii ge oassálastte olgobargguin. Aikio (2010:28-30) namuha ahte sámi bajásgeassimis lei ulbmil ovdánahttit olbmo mánggabealagin, namalassii ahte hálddašii iešguđetge bargguid. Olmmoš geas lei gáržžes čehppodat gohčoduvvui ovttá barggu olmmožin. Jos olbmos lei beroštupmi dušše ovttá áššái, de lei sámi áddejumiin váilevaš bajásgeassin. Niillas Juhán Heandaraga áhči figgamuš oahpistit ja oahpahit bártnis boazodollui govvida Aikio čilgehusa.

6.3.2 Árgi

Niillas Juhán Heandarát lea luonddus árgi, go ballá sihke bohccuin, sáhpániin ja givssideaddji gándajoavkkus. Bohccuin ja sáhpániin son ballagođii go ealuin ruvgalii gárddis, ja go dan olis ijastii miesttamáddagis dassái go áhčči gávnnai su. Su ballu govviduvvo bures elliid sturrodagain, go ballu fátmasta stuorra eallis unnimus eallái. Su ijasteapmi miesttamáddagis govviduvvo hearvádin, seammás go das lea duodalašvuohta. “Dan ija go šadden miesttamáddagis idjadit, dalle ledje sáhpánat čoahkkanan mu birra ja imaštemiin gehčče go Rikkisnigá áinnut čirodii akto buiga meahcis” (8-9). Niillas Juhán Heandaraga ballu govviduvvo miesttamáta idjademiin. Metaforalaš buohtastahttimiin govviduvvojit giliolbmot sáhpánin. Giliolbmot fuomášit jođánit ahte Rikkisnigá bárdi ii lihkostuva ollašuhttit áhčis vuordámušaid. Nu lea ge dáhpáhusas vuđolaš metaforalaš govvideapmi su ballui ja rahčamuššii dohkkehuvvot danin go son lea, vaikko ii lihkostuva ollašuhttit áhči ja muđui servodaga vuordámušaid.²⁶

Ránnjá siidda gánddat givssidit Niillas Juhán Heandaraga. Su juolggit njuorrasit ja sugadišgohtet baluin ja eahpesihkarvuodain go gándajoavku lahkonišgoahtá. Niillas Juhán

²⁶ Gč. dán barggus, kap. 6.4.

Heandarát gohčoda jurdagiin gándajoavkku Ánte Issáha rosvožin, muhto ii duostta sin gullut geavahit buddestatnama. Muitalusas muitala Niillas Juhán Heandarát dáhpáhusa go Ánte Issáha rosuvut gesse su skuvlla duohkái, ja čatne ja gesse julgiid seainni mielde bajás.

Givssidettiin bidje luođi sutnje:

Gean bat dat lea rean̄ga,
gii dáhki vuolde hean̄gá,
na Rikkisnigá, Rikkisnigá rean̄ga

Bahtii basttii soađis
go dušše veallá goađis
Rikkisnigá, Rikkisnigá rean̄ga

Bohccuiguin ii gille
vaikko movt dal fille,
Rikkisnigá, Rikkisnigá rean̄ga

Gean bat dat lea rean̄ga,
gii dáhki vuolde hean̄gá,
Na Rikkisnigá, Rikkisnigá rean̄ga (11-13)

Gándajoavku bidjá persovnnalaš luođi Niillas Juhán Heandarakhii, mainna bilkidit su, erenoamážit go lea Rikkisnigá bárdni. Luohti lea árbevirolaččat ráhkaduvvon olbmo luonddu mielde, sihke luođi šuoknja ja luohtedajahusat sáhttet govvidit juigojuvvon olbmo. Luohti lea vejolaš muittašit muhtima, sihke iluin, morrašiin ja vašiin. Inger Eline Eira Buljo (2003:14) čállá ahte luohti sáhtii nuppi bilkidit, nugo ovdamearkkas vuhtto.²⁷ Luohti lea persovnnalaš, maid olmmoš oamasta. Nu lea ge luohti oassi olbmo identitehtas ja gullevašvuodas. Niillas Juhán Heandarát govvida dilálašvuodas ná: “Go bessen das, de ledjen fas čalbmelásiid haga. Muhto ođđa luođi ledjen ožžon dan botta go hean̄gájin dáhki vuolde” (13). Niillas Juhán Heandaraga jurddašeapmi, muittuha dáhpáhusa maid Nils Jernsletten (1978:110) čállá ovcci jahkásaš gándda dovdduid birra go luođi oaččui áhkustis. Son muitalii eadnásis mo son dán oktavuodas viimmat dovddai iežas dohkkehuvvon sosiála oktavuodain. Vaikko givssideapmi iešalddis lea ilgat, de vuhtto Niillas Juhán Heandaraga jurddašeamis ironalaš vuodđu. Ironiija lea maiddái váikkuhangaskaoapmin čalmmustahttit áššiid mánggabealatvuoda. Niillas Juhán Heandarát hábme muitalemiinis kontrástta, go čilge buorin givssidemiin lei ahte rikkui luohtiin, vaikko čalbmelásat cuovkanedje. Ironiija gaskaomiin son cuiggoda mo luohti dán oktavuodas geavahuvvo. Dáhpáhus gažada maiddái vuđolaš olmmošárvvu, namalassii dohkkehuvvot nugo son lea. Niillas Juhán Heandarát čilge jurdagiinnis ná: “Mañnel go dáhki vuolde ledjen hean̄gán ja mañnel go ođđa luođi ledjen ožžon, de álgen imaštít manne mus

²⁷ Lill Tove Fredriksen čállá ahte Porsáŋggus lei maiddái árbevierru ráhkadit bilkolávlagiid, go báikegotti olbmot mo nu áigo cuiggodit muhtima (2001:60).

ledje nu ollu bárttit eallimis. Čuoččahin speadjala ovdii ja álgen vuortnuhit iežan speajalgova” (13). Cuiggodemiin hástala Niillas Juhán Heandarát servodaga vuogádaga, mii lea oassi skealmma dovdomearkkain.

6.3.3 Skealbma

Niillas Juhán Heandaraga mitalanvuohki lea mearkkašahtti, go mun-muitaleaddji doaibmá ironalaš muitaleaddjin. Retoralaš gaskaomiin govvida son iežas hámi ja dilálašvuoda, seammás go maiddá kommentere earáid hámiid ja daguid. Niillas Juhán Heandaraga mitalanvuohki muittuha Sara Margrethe Oskala (2014) *skealbma*-doahpaga. Skealbma geavaha ironiija gaskaoapmin jorggihit duodalaš áššiid suohtasin. Nu dahká maiddá Niillas Juhán Heandarát mitalanvugiinis. Hearvás mitalanvuohki muittuha Oskala (2014:56) čilgehusa mo sámi čeahpes árbevirolaš muitaleaddjit geavahit giela gaskaoapmin geasuhit guldaledjiid fuomášumi ja deattuhit áššiid. Vaikko girjjálašvuoda dáidagis eai leat gorutlaš gaskaoamit, nugo jietnageavaheapmi ja lihkestagat, de láidesta mitalusa muitaleaddji lohkki gielalaš teknihkain mii geasuha lohkki. Ironalaš ja humoristtalaš govvidemiiguin lea teakstahápmi sihke ealas ja geasuheaddji. Niillas Juhán Heandaraga mitalanvuohki sulastahtá njálmmálaš muitaleami, ja nuppe dáfus maiddá Oskala dáiddalaš neaktinteknihkka. Ovdamearkan ealas govvidemiide mat sulastahttet Oskala mitalanvuogi leat: “Doppe heangájin vulosoivviid dego báhččon čáhceloddi” (11) ja “Go Ánte Issáha rosvut lahkonišgohte, de lávejedje mus njuorrasit juolggit ja baluin álgen sugadit dego váibbat čearpmat gidđat” (13). Mitalanvugiinis čalmmustahtá Niillas Juhán Heandarát earret eará váivves vásáhusaid. Hearvás govvidemiiguin šaddet persovnnalaš noadit suohtasin, mainna sihke fuomášuhtá ja cuige sosiála- ja servodatáššiid.

Go mun-muitaleaddji, guhte lea Niillas Juhán Heandarát, geavaha ironiija muitaleami gaskaoapmin, de lea lunddolaš dulkot dan su iešvuhtan. Ovdamearkan lea go Niillas Juhán Heandarát čilge iežas hámi: “Ledjen dábálaš čappa bárdni, oaivvildin ieš, bealjit ledje veaháš stuorrát, ja rukses ruobbi lávii ihtit njunnegeahčái. Muhto muđui ledjen áibbas dábálaš, jus ii namut rukses vuovttaidan mat ceaggájedje juohke guvlui” (13). Čilgehusain govviduvvo Niillas Juhán Heandarát klovdnagovvádussan, sihke stuorra beljiiguin, ja rukses ruppiin ja vuovttaiguin. Nubbi ovdamearka klovdnagovvádussii lea go áhčiin vuolgiba hárhallat njoarostit. Niillas Juhán Heandarát viggá buorredáhtolašvuodain duhtadit áhči, muhto sorro suohpanii njoarostettiin.

In luoitán suohpana ja huškkastin iežan oaivái. Gahččen ja fierralin ráma vuollai. Áhčči šattai niibbiin čuohppat mu luovos, go ledjen sorron nu čavga suohpanii. Bávččagahtten juolggi, skierpmu bohten vissui čalbmelásiid haga, dat ledje cuovkanan go fierralin ráma vuollái (10).

Govvideapmi lea hearvái, vaikko vuodus lea duođalaš ášši go bárdni ii nagot duhtadit áhčis sávaldaga. Nu lea son sihke hámálaččat, njálmmálaččat ja daguid bokte heivvolaš skealbma doahpaga govvádussii.

Oskal (2014:56) čilge mo sámi muitaleaddji muitalandáidduinis nagodii hehpehit muhtima. Hehpeheamis bohciida reaškkas. Dán lágan muitalandáiddu hálddaša maiddá Niillas Juhán Heandarát, go bilkida autoritehtaid muitalusas. Autoritehtat mat bilkiduvvojit muitalusas leat earret eará áhčči, Mr. Olsen ja Ánte Issáha rosvut. Leat muđui maiddá eará autoritehtat muitalusas, nugo doaktárat, giellačeahppi ja guovllu sátnejođiheadđji. Áhčči ovddasta boazodoalu autoritehta muitalusas. Son lea guovllu riggámuš badjeolmmoš, ja dainna stáhtusiin leat maiddá vuordámušat mañisbohttiide. Dát iešguđetge persovnnat ovddastit láhttemiid, máhtuid ja árvvuid maid sáhtta juohkit stereotiipa joavkkuide. Ovdamearkan ovddastit Ánte Issáha rosvut stereotiipa rosvogova, go givssideaddji daguid lassin servet Mr. Olsena vearredaguide. Mr. Olsen ovddasta ges kapitalisttalaš stereotiipa gova, go su áidna jurdda ja doaibma lea ruđaid dinet ja riggodagaid suoládit. Mr. Olsen ovddaste ge nu ruđalaš áŋgirusšama mas ii leat etihkalaš vuodđu. Stereotiipa govvidemiin čalmmustahtta Niillas Juhán Heandarát áššiid, go stuorida autoritehtaid iešvuodaid bilkidemiin ja parodieremiin. Bilkidemiin šaddet autoritehtat kontrástan eará persovnaide, nugo dán oktavuodas, váldopersovdnii ja katalysáhtorii. Nu lea ge lunddolaš geavahit Niillas Juhán Heandaraga muitalan- ja humoristtalaš dáiddu gáldun váldopersovnna ovdáneami ja fápmoposišuvnnaid dulkomis.

6.3.4 Váldopersovvna typologiseren

Niillas Juhán Heandaragas leat iešguđetge iešvuodát mat leat kombinašuvnnas, ja hábmejit dainna lágiin ollislaš gova persovnnas. Gaasland (1999:106) čállá ahte kompleksitehta mearriduvvo das galle iešvuoda dahje funkšuvvna persovnnas leat, mat dasa lassin galget leat vuostálasvuodas ja mánggabealagat. Niillas Juhán Heandarát ollašuttá kompleksitehtagáibádusa earret eará ironiija geavahusain. Ovdamearkan govviduvvo son árgin go ballá bohccuin, seammás go iežas siivos beliin lea buorredáhtolaš go viggá duhtadit áhčis. Son govvida árggesvuodas ja buorredáhtolašvuodas ironiijain ja humoriin, mii lea váikkuhangaskaoapmin čalmmustahttit áššiid mánggabealatvuoda.

Niillas Juhán Heandarát lea maiddá jorba persovvna, go lassin kompleksitehtii ovdána muitalusas. Su ovdáneapmi vuhtto earret eará ironiija- ja humorgeavahemiin, go govvida duodalaš dáhpáhusaid hearvás vugiin. Niillas Juhán Heandarakhkii čuoheá givssideapmi go vuortnuhišgoahdá iežas speajalgova, dattetge son govvida oasi givssideamis hearvás govvidemiin. Humoristtalaš govvideapmi lea čielga mearka ahte persovvna lea ovdánan. Muitalusas lea vássánáiggi muitaleapmi, ja maiddá dan oktavuodas lea humor ja ironiija ovdáneami mearka. Lea váttis oaidnit duodalaš ášši hearvádin, jos olmmoš ii leat ovdánan dilálašvuodas.

6.4 Biras

Birasguorahallamis geahčadan makkár vuodđu muitalusa birasis lea. Birasgovvideamit leat ávkkálaš gáldut go guorahalan váldopersovvna, su ovdáneami ja mo fápmorollat doibmet muitalusas. Birrasa vuodđu hábme daid rámmaid man vuodul fiktiivva persovvnat ellet, ja dat árvvut mat leat muitalusa rámmas. Niillas Juhán Heandarát čilge ahte son riegádii eanaspáppa davimus oassái. Lea čielggas ahte muitalusa biras lea sámi guovlu, go muitalusas leat sámi symbolat nugo bohccot, gietkka ja luohiti. Dasa lassin muitala Niillas Juhán Heandarát iežas riegádan guovllu riggámus boazobearrašii. Lohkki čuovvu váldopersovvna fearániid mat dáhpáhuvet sihke sámi bearrašis ja sámi gilázis. Bearraša vuordámušat ja servodaga norpmat leat mielde hábmemin Niillas Juhán Heandaraga eallima. Aikio (2000:37) čállá ahte sámi servodagas hápmašuvvá máná bajásgeassin golmma váldooasis, nammalassi bearrašis, giellabirasis ja kultuvrralaš birasis. Nu lea ge ávkkálaš geavahit sámi árvomáilmmi gáldun birasguorahallamii, go girjji dáhpáhusat leat sámi guovllus.

6.4.1 Sámi servodaga vuordámušat

Sámi bearaš- ja fuolkevuogádat lea nanus muiltalusa birasgovvadásas. Niillas Juhán Heandaraga bearaš orru unna visožis márkaniš, ja sin birrasis orrot maiddáí fuolkkit. “Ristenáhkku orui min dálus, ja áhči áhčči, Juhánáddjá, orui lagamus dálus” (5). Nanu fuolkevuogádat deattuhuvvo go Niillas Juhán Heandarát govviduvvo bás mánážin. Son duodašta fuolkevuogádaga ná: “Mu soga fuolkevuohhta lei nanus ja mun ipmirdin jođánit ahte mus ledje ollu fuolkkit”(7). Seamma nanu fuolkevuogádat doaibmá maiddáí go fuolkkit gullet ahte eadni vuordá nuppi máná.”Go diet sáhka gullostii fulkkiid gaskkas, de čoahkkanedje fas áhkut, ádját, goaskkit, ednot, čezit ja eagit. Sii čohkkájedje min gievkkanis ja juhke gáfe. De álge árvalit; šaddá go nieida dahje bárdni? Ja go dan ledje dahkan, de álge árvalit namaid” (14).

Árbevirolaččat lea nanu fuolkevuogádat leamaš lunddolaš ja dehálaš sámi servodagas. Balto (1997:75-76) deattuha fuolkevuogádaga mearkkašumi mánáid bajásgeassimis. Earret eará lei lunddolaš ahte fuolkkit nevvo ja bagadalle mánáid, ja nu maiddáí njulgejedje ja cuigejedje mánáid láhttemiid. Fuolkevuogádaga funkšuvdna lei maiddáí addit sohka gullevašvuoda mánáid, mii lei coakci ja eaktu sihke identitehtii ja iešdovdui.

Fuolkevuogádat lea maiddáí nanus nammaválljema olis, go nammaválljen lei sihke váhnemiid ja muđui fuolkevuogádaga hálddus. Searválagaid sii oassálaste aktiivvalaččat nammaválljemis, mii govviduvvo Niillas Juhán Heandaraga ja oappá nammaválljema olis. Nammaválljen lea allaárvosaš dahku, go namain sáhtii gudnejahttit nuppi, seammás go maiddáí lei dehálaš sosialiserema oktavuodas. Sosialiserema dáfus lei sávaldat ahte máná rohtašuvvá gáibmái (Balto 1997: 84-85). Niillas Juhán Heandarát lea namaidiguin áhči, ádjá ja edno gáibmi. Áhčis lea alla stáhtus servodagas, go lea bures lihkostuvvan boazodoalus. Nammaválljemis lea symbolalaš mearkkašupmi, go Niillas namain galggašii árbet áhčis čehppodaga. Ovttaárvosašvuohhta lea dehálaš nammaválljema oktavuodas (Balto 1997:86). Ovttaárvosašvuoda dehálašvuohhta govviduvvo bures Risten-áhku láhttemis, go son veallá máŋga jándora gokčasa vuolde maŋŋil go Juhán-áddjá árvala dušše iežas soga namaid. Muiltalus govvida nammaválljema gutni ja árvvu, seammás go maiddáí čalmmustahtta vuordámušaid máná šaddamii ja eallinvugiide.

Balto (1997: 79) čállá ahte fuolkevuogádaga kontrolla ja givrodát sáhtta maiddáí čuohecat negatiivvalaččat. Soga beaggin lei dehálaš, go servodagas vurdojuvvui ahte olmmoš árbii sihke iešvuodaid, dábiid ja heajos beliid beaggima vuodul. Niillas Juhán Heandarát, guhte

gullá guovllu riggámus bearrašii, vásiha maiddái beaggima vuordámušaid. Sihke bearaš, sohka ja servodat vurdet ahte Niillas Juhán Heandarát lea čeahpes boazobargi. Go dattetge vuordámušat eai ollašuva, de lea váttis Niillas Juhán Heandarahkii luvvet iežas soga beaggimis. Nanu fuolkevuogádat govviduvvo maiddái go oabbá riegeáda. Leat lassu vuordámušat nuppi mánnái, go boarráseamos bárdni ii ollašuite vuordámušaid.

Muhtun fuolkkit ledje veaháš eddon, go mánná ii lean bárdni, muhto eai diehtán geainna galge suhtadit. – Gal bárdnemánná livččii buorre olmmájin Niillas Juhán Heandarahkii, hoagai áhkku. Gal otne ii leat buorre birget bohccuiguin jus eai leat ollu bargit. Ii oktage jietnadan dasa maidege. Buohkat dihte ahte Rikkisnigá bárdni ii máhtán njoarostit ja dasa lassu balai bohccuin. Ja dál ges lei Rikkisnigá ožžon nieidda maid eai diehtán lei go albma olmmoš vai gufihtaraš (27).

Balto (1997:81) čállá ahte jos olbmos lei nanu sohka, de sáhtii vuordit veahki ja doarjaga sis. Olmmoš, geas eai lean lagaš fuolkkit, šattai lunddolaččat dorvvastit ustibiidda. Vaikko Niillas Juhán Heandaragas lea nana fuolkevuogádat, de son dorvvasta oabbái ja ustibiidda. Oappá dorvu lea vuohki luvvet iežas soga beaggimis. Niillas Juhán Heandarát eallá vuostálas fámuin, go vuosttažettiin lea juohke olbmos sávaldat eallit ja dohkkehuvvot danin go son lea, seammás go servodagas ja lagaš birrasis leat vuordámušat ja gáibádusat eallinvugiide. Niillas Juhán Heandarát viggá duhtadit áhčis go dattetge vuolgá mielde hárbhallat njoarostit, vaikko lea vuostemielas. Nu lea ge muitalusa biras dehálaš váikkuhangaskaoapmin fiktiivva persovvna doibmii ja ovdáneapmái.

6.5 Oabbá – mitalusa katalysáhtor

Mitalusas lea oabbá katalysáhtor-rollas, go jođiha mitalusa dáhpáhusráiddu ja váikkuha maiddái oalát Niillas Juhán Heandaraga eallimii. Niillas Juhán Heandarát deattuha rievdadusa eallimis oappá riegáдемиin, mii maiddái hukse gealddu mitalussii: “Muhto eallin sáhtta leat hui imašlaš, dál de galggat gullat manne mu nu dajan” (14). Maiddái kapihttaliid namat čujuhit rievdadusaide.²⁸

Máná riegáдемиin bohciida sihke illu ja ođđa doaivva bearrašii. Niillas Juhán Heandarahkii lea ođas illun, go oappá riegáдемиin ii leat šat áinnut. Áinnuhin lea árvideames bearraša ja servodaga vuordámušat leamaš liigenoaddin sutnje. Son govvida vuordináigge ná: “Beaivvit manne jođanit, ja mun nagodin vajáldahttit ibártiidan, in muitán ahte ballen bohccuin ja sáhpániin. In šat muitán Ánte Issáha rosvuid ge. Dál jurddašin ja vuorddašin oappá dahje vielja” (14). Niillas Juhán Heandarát mitala maiddái ahte áhččái ja áhkku lea máná riegáдемиin boahteáiggi doaivva. Go áhčči gullá ahte aiddo riegádan mánná lea nieiddaš, de govvida Niillas Juhán Heandarát áhčis ná: “Oidnen go áhčis luite veaháš oalggit. Son lei dieđusge sávvan bártni, searas boazobargi, muhto ii dán ge háve orron lihkestuvvan dainna” (15). Áhči láhttemis lea kontrásta, go buohtastahtta Niillas Juhán Heandaraga riegáдемиin oappá riegáдемиin. Áhčči juoiggai beaivvi go gándamánná riegáдемиin.

6.5.1 Giellageavaheapmi

Giella ja giellageavaheapmi leat oappá váikkuhangaskaoamit. Oabbá suorggaha sihke váhnemiid ja buohccidivššáriid go bás mánázin hállagoahat. Buohcciviesu buohccidivššáriidda ja eará ámmátlaččaide lea máná hállanattáldat imaš ja amas, eai ge sii ádde oappá guhte hállá sámegea.

Svensen (2001: 24-25) čállá ahte mánáid giellageavaheapmi ja cukcasat sáhttet geavahuvvot gaskaoapmin vuosttildit ollesolbmuid njuolggadusaid ja servodaga norpmaid. Svensen oaivvilda mánáin leat gielalaš gullu, ja danin leat riimmat, ritmat ja jietnakombinašuvnnat mánáid miela mielde. Oappá hálešteapmi lea dego hoahkan, ritma- ja riibmageavahusain.²⁹ Doavttir iskagoahat oappá, ja dáhttu su jienádit. Oabbá lea jávoheapme, ii ge jienát doaktára gohččumii. Dasto go doavttir lea geargan iskosiin, de hállagoahat oabbá:

²⁸ Gč dán barggus, kap. 6.2

²⁹ Sámegea lea álo deaddu sániid álggos, mii addá lunddolaš ritma hoahkamiidda ja divttaide.

Garragiedat doavttiráddjá,
heaitte dál eret
in hálit vihkkejuvvot,
in hálit mihtiduvvot
čižžegoiku lea
čižžegoiku lea (17-18)

Oabbá lea dakkáraš guhte geavaha giela gaskaoapmin čalmmustahttit áššiid. Oappá hálešteamis ja hoahkamis ovddiduvvo máná integritehta ja iešheanalašvuohta. Oabbá muitala masa sus lea dárbu, dieđiha jos vuosttilda juoga ja mearrida ieš goas hállá, ii ge leat earái gohčostahkan.

Muhto gielladutki ii vuollánan, ja doavttir maid logai ahte lei dehálaš iskat máná albmaládje, go juo lea dáppe. Gielladutki čohkkedii máná gurrii ja geahččalii oažžut su hupmat. Muhto máná dušše buoskkui, nu go lei dahkan mañimuš beivviid. Jáhkán mu unnaoappáš lea oalle juonalaš, ja lean dán moatti beivvis go letne leamašan seamma bearrašis, šaddan hui buorre sutnje. Dán háve vuittii unnaoappáš (23).

Oappá gielalaš dáidu lea kontrástan Niillas Juhán Heandarahkii, guhte rahčá sihke iešdovdduin ja dohkkehuvvot servodagas. Oabbá lea attáldagaidisguin olmmošlaš láidesteaddjin Niillas Juhán Heandarahkii, dohkkehít iežas ja duostat čuoččuhit iežas dárbbuid. Professor muitala Niillas Juhán Heandarahkii muitalusaid mánáid birra geat leat riegádan liigenjuokčamiin, -oivviin ja -julggiin. Sin earalágánvuohta lei ovdamunnin sidjiide, go šadde čeahpit sihke hállat ja viehkat, ja sus geas ledje guokte oaiivi šattai mielahis jierbmái. Professora muitalusain lea moralalaš vuoddu, go earalágánvuohta govviduvvo attáldahkan mánáide. Moralalaččat mearkaša ahte olmmoš lea seamma árvosaš servodatlahttu, vaikko ležžet earalágan hámit dahje iešlágít go earáin servodagas. Oabbá gullá maiddái namuhuvvon mánáid searvá, go lea riegádan erenoamáš hállanattáldagaiguin. Son lea buorre ovdagovva Niillas Juhán Heandarahkii, guhte ii dovdda iežas dohkkehuvvon servodagas.

6.5.2 Gorutlaš dovdomearkkat

Buoskun ja gorutlaš doarggisteapmi leat lassin hállanattáldahkii oappá dovdomearkkat. Oabbá buosku earret eará go doaktárat iskagohtet su, ja go journalista viggá jearahit oappá. Oabbá maiddá doarggista dahje lihkada jorris go juoga imašlaš dáhpáhuvá. Niillas Juhán Heandarát govvida oappá golbma attáldaga ná:

Álgen jurddašit eanet oappán attáldagaid birra. Ledjen vásihan ahte son humai dalle go háliidii, ja lei gal maiddá veaháš imaš dien buoskuma hárrái. Orui dego diehtimin goas galgai jienádit ja goas ii galgan jienádit. Ja go oabbá álggi lihkadit dahje doarggistišgođii, dalle lávejedje hui dávjá dáhpáhuvat imašlaš áššit (31-32).

Buoska lea dovdomearka mii heive skatologálaš humorii, maid Nikolajeva (2004:17) namuha leat Bakhtina karneválateoriija dovdomearka. Mørk (2013) čállá ahte “buoska” lea humoristtalaš elemeanta mii dávjá geavahuvvo mánáidgirjjálašvuodas. Buoskun lea dahkku mii almmolaččat ii leat dohkkehuvvon. Jos muhtin ribaha busket, de njuolgut hehppeha iežas dahje cuiggoduvvo dagus geažil. Dákkár lágán gorutlaš hehppehus boktala boagusteami, mii lea hearvá sihke nuorabuidda ja boarrásiidda. Buoska lea ge nu karnevála elemeanta, go almmolašvuoda norpmat rasttilduvvojit boagusteami friddjavuodain. Mørk (2013) čállá ahte humor mas leat gorutlaš hehppehus-elemeantat, doibmet hástaleaddjin almmolašvuoda autoritehtaide ja stohket autoritehtaid detroniseremiin. Oappá buoskumis lea guovttelágán váikkuheapmi. Buoska lea boagustanmekanisma mii lea nuorra lohkiide mielahis suohtas ja geasuheaddji, seammás go lea autoritehtaid hástaleapmi. Buoskuma váikkuhus govviduvvo bures go Niillas Juhán Heandarát ja oabbá deaivaba Ánte Issáha rosvuiguin. “Aiddo dalle gullui dego issoras sparanas Juhána buvssaid siste. Buohkat gehčče Juhánii ja oidne movt su buvssat rahtasedje ja dasa lassin gullui stuora buoskkas” (31). Oabbá lea dagu váikkuheaddji, go sus leat čielga čanasteamit buoskumii ovdalaččas. Buoskkain oabbá hehppeha givssideaddji autoritehtaid. Seammás lea maiddá symbolalaš vuohki mo bajidit iežas posišuvnna, ja njeaidit autoritehtaid posišuvnna, mii muittuha Bakhtina čilgehusa kruvdnema ja detroniserema karnevála riemuid oktavuodas.

Oappás leat *golbma* namuhuvvon attáldaga, namalassii hálešteapmi, buoskun ja doarggisteapmi. Sihke oappá buoskun ja doarggisteapmi geardduhuvvojit *golbmii*. Mjør, Birkeland ja Risa (2006:70) namuhit golmmešlága ja geardduhanlága, mat leat gullevaččat davviriikkalaš álbmotdiktema hápmái. Golmmešlágain oaivvilduvvo ahte lea dábálaš ahte álbmotmáidnasat leat hábmejuvvon golmmain olbmui, ellin, attáldagain ja nu ain.

Geardduhanlágain geardduhuvvojit dáhpáhusat golbmii, ja mañimuš geardduheamis dáhpáhuvvá juoga erenoamáš. Ovdamearkan mo oappá attáldagat geardduhuvvojit muitalusas:

Buoskun

1. Go doaktárat ja professorat isket oappá.
2. Go japána journalista jearahallá oappá.
3. Go Ánte Issáha rosvut vigget rivvet oappá Niillas Juhán Heandaragas.

Doarggisteapmi/lihkadeapmi

1. Go Ánte Issáha rosvut vigget rivvet oappá Niillas Juhán Heandaragas.
2. Fabrihkka virgádemiin ožžot dušše Ánte Issáha rosvut barggu Mr. Olsenis. Niillas Juhán Heandaragas ja Máret imašteaba virgádanproseassa.
3. Go Mr. Olsena guorbmebiilla vuodjá máttás biergogáhkuiguin.

Goalmmát geardduheamis dáhpáhuvvá juoga imašlaš, sihke buoskuma ja doarggisteami dáfus. Juhánis, guhte lea gullelaš Ánte Issáha rosvuide, rahtasit buvssat go viggá rivvet oappá Niillas Juhán Heandaragas. Imašlaš dáhpáhus deaivida maiddá goalmmát doarggisteames, go Mr. Olsena guorbmebiilla gopmána, go biilla vuoddjá golliiguin máttás. Oappá dagus lea noaidemuitalusa analogiija, maid Niillas Juhán Heandaragas muitala iežas lohkan internehtas. Internehtas mitaluvvo dánska gonagasa birra guhte borjjastettiin fertii oastit biekká sámi noaidis. Nu lea ge oappá dagus lagaš čanasteapmi dološ oskui ja áddejupmái, sihke giela ja attáldagaidis bokte.

Mearkkašahtti lea ahte imašlaš ja surrealisttalaš dáhpáhusat mat gullet oappá doibmii leat oassin mitalusa dábálaš eallimis. Niillas Juhán Heandaragas ii máhte čilget oappá attáldagaid, muhto jáhkka gal ahte oappás leat erenoamáš attáldagat. Áhkku ges bajida máná attáldagaid, go rápmo oappá sutnje rohtašuvvan. Čilgehussan ahte surrealisttalaš dáhpáhusat leat oassin dábálaš eallimis, sáhtta leat das mo sámi áddejumis definere duohtavuoda. Oarjemáilmmis definerejuvvojit imašlaš áššit dávjá doahpagaš “badjellunddolašvuohta”. Sámi árbevierus gávdnojit earret eará gufihttarat, čáhcerávggat ja háldit mat gullet sámi áddejupmái ja máilmmálaš govvádussii. Nu lea ge oarjemáilmmi definišuvnnas ja sámi áddejumis goappat ge lágan epistemologálaš vuolggasadji duohtavuoda defineremis.

6.6 Váldopersovvna ovdáneapmi

Niillas Juhán Heandarát eallá guovtti vuostálas fámuin, go viggá duhtadit sihke iežas dáhtu ja lagaš birrasa gáibádusaid ja vuordámušaid. Niillas Juhán Heandaraga sosiálalaš rahčamušain lea lagaš čanasteapmi olmmošárvvu gažaldagaide. Aikio (2010: 28 ja 31) čilge ahte mánggabealat ovdánahttin lea dehálaš bajásgeassinulbmil sámi árbevierus. Bajásgeassin vuodđuduvvo jáhkuin olbmo ovdáneapmái ja vejolašvuodaide. Ja nu galggai ge bajásgeassin láhčit vejolašvuoda ovddidit ovttaskas olbmuid buriid attáldagaid.

Aikio (2010) geavaha doahpágiid nugo *iešgovva*, *identitehta* ja *iešdovdu* go čilge olbmo ovdánahttima. Dán golmma doahpagis leat lunddolaš čanasteamit.

Čielga iešgovva ←————→ *nana identitehta* ←————→ *nana iešdovdu*

Iešgovva ovddideapmái leat sihke áican ja árvoštallanmáhttu dehálaš. Sámi bajásgeassimis láhčēt ollesolbmot mánnái dilálašvuodaide mainna son beassá veardádallat ja buohtastahttit iežas ja earáid daguid. Čielga iešgovva lea eaktun nana identitehtii. Identitehtain oaiivilduvvo earret eará gullelašvuhta, nugo sierralágan áššiide, sohki dahje guvlui. Čielga iešgovva ja nana identitehta hábmejit fas nana iešdovddu. Nana iešdovdduin diehtá olmmoš gii son lea, makkár son lea ja gosa son gullá (Aikio 2010: 41-45).

Oabbá lea attáldagaidisguin mángga dáfus ovdagovvan Niillas Juhán Heandarahkii, go oabbá láhčá vejolašvuodaide áicat ja árvoštallat dilálašvuodaide. Oappá doaibma lea dehálaš go Niillas Juhán Heandarát eallá vuostálasvuodain earret eará váhnemiid gáibádusaide. Lea diehtelasat váttis árvoštallat man doaimmalaččat váhnemat leaba bajásgeassimis, go diehtoaddi lea vuosttašpersovdna-muitaleaddji.

Oabbá lea sihke hutkái ja juonalaš, guhte garvá gielladutki ja doaktára buoskumiin. Oabbá geažida Niillas Juhán Heandarahkii ja Márehii ahte Mr. Olsen ohcá golliid sin guovllus. Guoktin soai juonalaččat filleba ádjá vuodđjin geahččat čorrágiid Stuuravári lulágeahčen. Áddjái vuolgá iluin vuodđjin, go doaivu áddjuba beroštišgoahtán bohccuin. Niillas Juhán Heandarát čájeha hutkáivuodain ja juonalašvuoda ollašuttit iežas áigumuša. Seammás lea dagus maiddái roahkkatvuhta, mii ii leat vuhtton ovdalaččas su daguin.

Oappá giellačehppodat lea juoga mii spiehkasta das mii lea dábalaš, nu dahket maiddái professora muitalusat mánáid birra geat leat riegdán earáláganin. Niillas Juhán Heandaraga áidna ustit lea Máret. Márehis ii leat njálmmálaš giella, ja lea dan dáfus riegdán earáláganin.

Máret hállá giehtagiela, ja lea luohká čeahpimus oahppi. Niillas Juhán Heandarát ja Máret oahpásmuvvaba Mariain, guhte lea einnosteadđji. Maria lea maidđái earalágan go eará giliolbmot. Oappá giellačehppodat lea maidđái imašlaš dutkiide, go muhtin dánska dutki oaivvilda oappá leat odđasit riegádan noaidin. Dánska dutki čuoččuhus čuoheá iešgudetge láhkai bearašláhtuide. Niillas Juhán Heandaraga mielas lea buohtastahttin somá, eadni ja áhčči rusuiga das ja áhkku ges válddii ášši hui lossadit. Bearašláhtuid reakšuvdna govvida bures servodaga oainnu earaláganvuhtii mii almmolaččat ii leat dábálaš dahje dohkkehuvvon. Bearašláhtuid reakšuvdna sáhtta nu maidđái govvidit sin rahčamušaid dohkkehít Niillas Juhán Heandaraga danin go son lea. Niillas Juhán Heandarát, guhte oaidná ášši positiivvalaččat, dohkkeha earaláganvuoda earret eará Máreha ja Maria ustivuodain. Nu soaitá ge sihke oappá ja ustibiid earaláganvuolta leat persovnnalaš proseassan Niillas Juhán Heandarahkii dohkkehít iežas árvosaš servodatáassin. Dán duodašta son mitalusa loahpahemiin: “Jáhkán mii heivet hui bures oktii: Mun, oabbá, Máret ja Maria” (46).

Oappá riegáдемиин vajáldahtta Niillas Juhán Heandarát vuosttaš geardde baluidis. Maidđái Niillas Juhán Heandaraga oktavuolta áhččiinis rievda mitalusas go oabbá riegáda. Oappá riegáдемиин dorvvasta áhčči vuosttaš geardde Niillas Juhán Heandarahkii. Dorvvasteapmi dáhpáhuva go japána journalista dáhpedorpmis beassá dállui. Niillas Juhán Heandarát hálddaša eangalasiela, ja sáhtta ge nu gulahallat journalistain. Sus lea eará máhttu, mii lea ávkin áhččái. Áhči dorvvasteapmi govvida ge dan dáfus ahte sudno oktavuolta lea ovdáneamen ovttadássásašvuhtii. Mitalusa loahpas mitala Niillas Juhán Heandarát ahte áhčči lea dohkkehan eallinvuorbis.

6.6.1 Humor

Humoristtalaš govvideapmi lea mearka ahte persovdna lea ovdánan. Svensen (2001:43) karakterisere mánáid ja nuoraidgirjjálašvuoda, dainna áddejumiin ahte olmmoš guhte lea duhkorahteš, impulsiiva ja govvádallá miellagovvadásaid, lea sihke láddamin ja ovdáneamen. Niillas Juhán Heandaragas lea humoristtalaš mitalanvuohki mii doaibmá olles mitalusas, earret eará go govvida dáhpáhusaid veavttastemiin. Mitalusas lea retrospektiiva mitalleadđji, guhte mitala vássánáiggi dáhpáhusaid. Dát rahpá maidđái vejolašvuodaid dulkot mitalleadđji láddama, go mitalus mitaluvvo vássánáiggis. Árvideames lea váttis mitalit duodalaš dáhpáhusaid suohtasin, jos ii leat gollan áigi. Ovdamearkan jorggiha son noadi hearvádin, go govvida áhčis riggodaga ja stáhtusa veavttastallamiin. “Su eallu lei nu stuoris ahte go jođii min giláža meaddil giđđat, de gullui ruovggas olles guokte beaivvi” (5). Niillas

Juhán Heandarát cuiggoda maiddá ihearváš vuogiin sihke bearraša ja iežas daguid.

Ovdamearkan cuige son Juhán ádjá dagu, go gohčoda su skealbman. “Ja Ristenáhkku veallái mánga jándora gokčasa vuolde, go Juhánáddjá, duot skealbma, árvalii dušše iežas soga namaid” (7). Son bilkida maiddá iežas njoarostandáiddu, áhčis stáhtusiin: “Rikkisnigá bárdni galggai oahppat njoarostit” (10). Dajaldagain vuhtto maiddá iešironiija.

Johnsen (1996:24) čállá ahte persovnnat geat geavahit humora hállangielas, hálddašit earret eará iešironiija. Niillas Juhán Heandarát hálddaša sámi iešironiija go čilge áhči dulkoma sámegeielas dárogillii. Áhči dulkomis dáhpáhuvvá konsonántamolsun, mii lea dábálaš go dulko sámegeielas vierisgillii. Áhčči dulko čizžegoiku lea, dárogillii jeg vil ha bupp. Niillas Juhán Heandarát čájeha ahte hálddaša iešironiija go dadjá: “Jáhkán son oaivvildii pupp, iige bupp”(18). Dát lea hearvá ilohkkái guhte dovda sámegeiela gielalaš hástalusaid, mat sáhttet deaividit go hállá dahje jorgala sámegeielas eará gielaide.

Niillas Juhán Heandarát lea oappá vehkiin ovdánan mánggabealat olmmožin. Son lea ovdánan lossa noađis roahkkadis ja jurddašeaddji olmmožin. Loahppa muitalusas duodašta son ahte dohkkeha iežas danin go son lea. “Vaikko mus ii oro šaddamin boazobargi, de lea mus dál hui buorre dovdu eallima ektui” (46). Maiddá eará dáfus lea su eallin rievdan. Áhči dohkkeheapmi ja Ánte Issáha rosvuid váilevašvuotta leat buoridan Niillas Juhán Heandaraga eallima. Dát govviduvvo earret eará das mo Niillas Juhán Heandarát loahpaha muitalusa, “Ja lean hui giitevaš go beassat ovttasajis eallit eananspáppa jorbadasas” (46-47). Muitalusa loahppa čujuha sihke unnit ja stuorát perspektiivvas gullevašvuoda dovdui, sihke lagaš servodahkii ja máilmmiboargárin. Loahppacealkagis lea maiddá moralalaš ávžžuhus oaidnit juohke olbmo árvosažžan. Muitalusa loahpas govviduvvo Niillas Juhán Heandarát stádis ja laššis olmmožin, guhte diehtá gii son lea, makkár son lea ja gosa son gullá.

6.7 Fápmorollaid čielggadeapmi

Muitalusas leat guovttelágan fápmorollat, mat doibmet sosiála oktavuodain ja stuorát servodaga perspektiivvas. Svensen (2001:22) čállá ahte mánáidgirjjálašvuohta rahpá vejolašvuođa oahpásmuvvat norpmaide, muhto seammás maiddái servodaga variašuvnnaide, spiehkastemiide ja vuostálasvuođaide. Svensena čilgehus heive bures go buohtastahtá birra mitalusa govvidemiiguin. Muitalusa biras lea hábmejuvvon nana sosiála vuogádagain, mii lea vuodđduvvon sosiála ortnegiid ja norpmaid vuodul. Sosiála vuogádagain leat ge nu vuordámušat olbmo hálddašeapmái ja eallinvuohkái. Niillas Juhán Heandaraga ballu ja earáláganvuohta govviduvvo eahpedábálažžan das makkár oaidnu servodagas lea gándamánái. Oappá erenoamáš attáldagat spiehkastit maiddái servodaga vuodđooainnus. Jerome Bruner (Svensen 2001:22) čállá ahte spiehkasteamat dábbálašvuođas leat elemeanttat mat hábmejit mitalusa juona. Dát čilgehus heive Niillas Juhán Heandaraga doibmii, oappá katalysáhtor-rollii ja maiddái Svensena čilgehussii.

Niillas Juhán Heandaraga rahčamušas dohkkehuvvot servodaga vuogádahkii lea vuodđun su persovnnalaš hápmái. Oappá riegeadeapmi ja dagut leat váikkuhangaskaoamat Niillas Juhán Heandaraga iešdovddu ovdáneapmái. Máná perspektiiva servodahkii govviduvvo mitalusas. Máná perspektiivvain ii oaivvilduvvo oaidninčiehkka, muhto baicce teavsttalaš govvideami teknihkka, gos eallin govviduvvo vuolábeale vugiin. Vuolábeale vugiin oaivvilduvvo ovdamearkan ahte máná guhte lea oanibut ja unnibut go ollesolbmot, govvida eallima iežas gorutlaš perspektiivvain (Svensen 2001: 25). Niillas Juhán Heandaraga vuosttaš deaivvadeapmi fulkkiiguin, govviduvvo sihke amasin ja imašlažžan. “Orui juo beanta ilgat oaidnit buotlágan fulkkiid nu lahka. Guohca vuoiŋŋahagain reške ja soalssidedje mu oaiivi bajábealde” (7). Svensen (2001: 29) čállá ahte dákkár perspektiivageavahus rahpá vejolašvuođaid gažadit ja botket servodaga gustovaš fápmoposišuvnnaid- ja oktavuodaid. Máná perspektiiva sáhtá gaskkustit unnivuoda- ja fámohevuoda dovddu. Seammás sáhtá maiddái perspektiivvas leat nuppelágan ulbmil, namalassii deattuhit smávimusaid iešárvodovddu ja čájehit fápmoposišuvnna fikšuvdnamáilmmis.

Fápmorollaid guorahallamis geavahan Niillas Juhán Heandaraga ja oappá daguid vuodđun guorahallamii. Go dál geahčadan fápmorollaid mat leat mitalusas, de leat sihke Niillas Juhán Heandaraga ja oappá dagut vuodđun guorahallamii. Niillas Juhán Heandaraga ja oabbá ovddasteaba mánáidjiena fiktiivva servodagas gos ollesolbmo norpmat leat vuodđun.

6.7.1 Humor váikkuhangaskaoapmin

Johansen (1996:90) čállá ahte dábálaš elemeanta humoristtalaš muitalusain lea ahte muitalusat sisttisdoallet persovnnaid geat leat ártegat, suohttasat dahje jallat. Suoma dutki Olli Alho (1996:27) buohtastahtta sirkusa roavva kloavnnaid doahpagiin “de löjliga”³⁰, namalassii dakkáriin guhte dán lágan rollain bohkostahtta nuppiid. Son čállá ahte kloavnnaid komihkalaš dagut boagustahttet olbmuid, mii dagaha sin persovnnalaš bogostahkan. Dát lea kontrástan namuhuvvon árbevirolaš muitaleddjiide, geat dávjá hehpejedje nuppi. Niillas Juhán Heandarát heive skealbma-iešvuodaidisguin sámi árbevirolaš muitaleddji ja “de löjliga” doibmii, go botnjá muitalusa sihke hehpehan dihtii earáid, seammás go ieš šaddá bogostahkan. Johansen (1996:91) čállá ahte olbmot geat ieža šaddet bogostahkan geavahit humora ovddidit birgenstrategiijaid.

Ruota etnologa Lynn Åkeson (1996) lea dutkan smávit gilážiid olbmuid geat spiehkastit dábálašvuodas, nu gohčoduvvon originálaid. Dutkosis son gažada mo ja man vuodul olbmot definerejuvvojit earáláganin ja mo dat váikkuha persovnnaid eallit earáláganvuodainis, mii spiehkasta almmolaš dábálašvuodas. Son čállá ahte olbmot geat spiehkastit almmolaš dábálašvuodas, geavahit justa humora birgenstrategiijan. Humor geavahuvvui maiddái dán olis servodatkritihkkan ja vuosttildit autoritehtaid. Åkeson (1996:178-179) čilge:

Det visade sig nämligen att originalens rappa repliker i mycket hög grad var riktade uppåt, mot lokalsamhällets elit såsom präster, skollärare, skatteindrivare, storbönder- ja, kort sagt mot alla som på något sätt hade en högre social position. [...] Deras respektlösa skämtade tydliggjorde och utmanade lokala hierarkier och folk i allmänhet kunde få sig ett gott skratt på maktelitens bekostnad.

Sihke Niillas Juhán Heandarát ja oabbá spiehkasteaba almmolaš dábálašvuodas, ja doaimbaba ge dan olis Åkesona čilgehusa vuodul. Humor lea nanu váikkuhangaskaoapmin sihke ceavzit ráddjejuvvon servodagas, seammás go maiddái lea vuosttildeami jietna.

³⁰ Alho (1996:27) čilge de löjliga” karakteraid dávjá spiehkastit almmolašvuoda dábálašvuodas, go sáhttet hámi dáfus leat earáláganat go earát. Ovdamearkan namuha son deakki, dahje olbmuid geain olgguldas hápmi spiehkasta roaves elemeanttain dábálašvuodas.

6.7.2 Fápmorollaid vuosttildeapmi

Oappá attáldagat spiehkastit servodaga vuodđooainnus, sihke ipmárdusas mo mánná galgá leat ja maid galgá hálddašit. Spiehkastemiin leat maiddá fápmoposišuvnnaid iskkadeamit ja rasttildeamit. Ovdamearkan lea go doaktárat ja dutkit gohččot oappá hállat. Oabbá čuovvu iežas miela ja dáhtu, ii ge guldal ollesolbmuid gohččumiid. Su dahku speadjalastá sihke máná integritehta ja iešheanalašvuoda eallimii. Dáinna vugiin son ii dušše iskka fápmoposišuvnnaid, muhto maiddá rasttilda daid. Ovdamearkan lea go son dadjá oaivilis doaktárii, guhte lea ámmátolmmoš ja geas dan dáfus lea alit stáhtus servodagas.

Dál gal lean dolkan

Dál gal lean dolkan

Garragiedat doavttir, mana dál ruoktot

Mana dál ruoktot

Mun áiggun čiččii

Mun áiggun čiččii. (18-19)

Attáldagaidisguin vuosttilda oabbá ollesolbmuid jurddašuvuogi ja daguid. Áhčči rápmo Mr. Olsena, ja bajida su stáhtusa go lea máddin eret, eaiggáda máŋga buvdda ja lea rikkis. Oabbá vuosttilda sihke áhči jurddašemi ja Mr. Olsena stáhtusa giellastoahkamiin, mas lea duodalašvuoha:

Giellása hápmi

Lea rápmi

Golli ja silba

Vuovdnásvuoda vilba (34)

Oappá sánit leat bastilat, earret eará danin go son dušše jienáda iežas dáhtuin. Oappá lunddolaš fápmoposišuvdna govviduvvo earret eará eatni, Niillas Juhán Heandaraga ja Máreha dadjalemiiguin: “- Die gulat, logai eadni, soaitá du olbmá birra hupmamin. [...] Mun geahčastin Márehii, gii giehtagielainis dajai: Du oabbá ii láve duššiid jienádit, mun jáhkán son háliida mitalit juoidá midjiide. Nivkalin Márehii, nu jáhkán mun maid” (35). Áhčči ii dohkket oappá rávvaga ja rusáda: “Mánáid ságaid eai láve nu duodas váldit” (35). Nu vuosttilda ge áhčči oappá fápmoposišuvnna. Oappá sánit leat duođat, go loahpas mitalusas

duodaštuvvo Mr. Olsena áigumuš, namalassii suoládit luondduriggodagaid. Dán oktavuodas šaddá ollesolbmuid jallodat komihkalaš govvádussan, dan botta go mánáid rehálaš dahku vuoitá.

Mr. Olsen nanne iežas fápmoposišuvvna, sihke láhttemiin ja áigumušaidisguin. Su hápmi ja stáhtus govviduvvo ná: “Sus lei gaibagahpir oaivvis masa lei čállon Mr. Olsen himself. Son lei rávislágan olmmái, ja su čoavji geaigái ovddasguvlui go son váccašii” (33). Mr. Olsenii lea stáhtus ja fápmoposišuvdna dehálaš. Báikki olbmot, nugo Rikkisnigá, sátnejodiheaddji ja muđui guovllu ássit, dohkkehit Mr. Olsena stáhtusa. Mr. Olsen lohpidá biergogáhkuid ja bargosajiid guovllu ássiide, muhto leat dušše Ánte Issáha rosvut geat loahpaloahpas ožžot barggu. Naiiva govvádusaiguin govviduvvo mo guovllu ássit goittotge jáhkket Mr. Olsena lohpadusaide, go čoahkkanit gillái geahččat vuosttaš guorbmebiilla mii lea jođus máttás. “Buohkat ledje hui movttegat, vaikko dušše Ánte Issáha rosvut ledje barggu ožžon Mr. Olsenis” (43). Mr. Olsenis lea lunddolaš alla stáhtus servodagas go lea máddin eret, ja dasa lassin lea rikkis gávpealmmái. “Go bođiimet ruoktot, de mitalii áhčči man somás olmmái diet Mr. Olsen lei. Son lei máddin eret ja sus ledje mánaga buvdda” (34). Stáhtusiin vuoitá Mr. Olsen sihke gudnevuollegašvuoda álbmogis, ja geavaha maiddái stáhtusa deattuhit iežas fápmoposišuvvna. Dát govviduvvo erenoamážit rumašlaš kontrásttain, go Mr. Olsen guovttos sátnejodiheaddji čuožžuba sárdnestuolus:

Suohkana sátnejodiheaddji lei gizzon stuolu nala go lei nu unni, illá oidnui dan stuora Mr. Olsena bálddas. [...] Go sátnejodiheaddji lei geargan, de jorgalii Mr. Olsen su guvlui hui fáhkka. Galggai giitalit sátnejodiheaddji. Muhto su stuora čoavji deaivvai dan unna sátnejodiheaddjáža oalgái, ja nu fierralii sátnejodiheaddji vulos stuolus (38).

Autoritehtaid fápmoposišuvvnat doibmet maiddái go báikkálaš fápmu, namalassii gieldda ovddasteaddji, ja Mr. Olsen čuožžuba sárdnestuolus. Niillas Juhán Heandarát govvida autoritehtaposišuvvnaid hearvadin rumašlaš kontrásttain. Humoriin ja ironiijain čalmmustahttá muitaleaddji dološ stereotiipa gova sámi- ja dážaid oktavuodas, ja nu maiddái davvi- ja máttaperspektiivvas. Mr. Olsena ja sátnejodiheaddji oktavuoda sáhttá buohtastahttit guovddáš ja ravddabeale doahpagiin. Guovddášis lea definerenváldi ja fápmu, dan botta go ravddabealli lea fámohis bealli. Trinh T. Minh-ha (1995:215-217) čilge guovddáš ja ravddabeale doahpagiid dutkama olis, ja ravddabeale rahčamušaid bajidit sin jurdagiid ja árvvuid akademalaš lahknanvugiid olis. Doaba-geavahus heive dattetge mitalussii go

govvida fápmoposišuvnnaid ja dološ stereotiipa jurdagiid, mat leat sullasaččat Minh-ha čilgejumiin.

Guovddáš	Mr.Olsen	Stuoris	Dáža	Máddin eret
Ravddabealde	Sátnejodiheadji	Unni	Sápmelaš	Davvin eret

Oappá riegádeapmi ja su erenoamáš iešlágit dagahit ahte fápmoposišuvnnaid hástaluvojit. Vaikko mitalus ii leat ollislaččat karnevalisttalaš, de leat goittot ge muhtin karnevalisttalaš elemeanttat mat doibmet fápmoposišuvnnaid oktavuodas. Mr. Olsena oktavuodas oaidnit buoremusat elemeanttaid mat čujuhit karneválismii. Mr. Olsen ihtá mitalussii čakčamárkaniid olis. Márkan lea dábálaš karneválisma elemeanta gos fápmorollat sáhttet molsut. Mánát hástalit fápmoposišuvnnaid, vaikko eai oaččo oalát fámu gaskaboddosaččat. Nu sáhtta ge gažadit maid mearkkaša go son dahje sii, geaid navddáše rašimussan, govviduvvojit nanusin ja fámolazžan? Mánát bajjedit iežaset posišuvnna erenoamášvuodaideasetguin, ja ollesolbmot ges masset muhtin muddui válldi. Dán posišuvnna rievdadusat rahpet ge nu vejolašvuoda humoristtalaš govvidemiide, maid Niillas Juhán Heandarát geavaha gaskaoapmin. Lassin humoristtalaš govvidemiide, sáhttet maiddái gorutlaš tabuáššit leat váikkuhangaskaoapmin, nugo oappá buoskun ja doarggisteapmi (Svensen 2001:29).

Mr. Olsen ja Ánte Issáha rosvut leat láhttemis sullasaččat, ja ovddastit maiddái sullasaš fápmogeavahusa. Ánte Issáha rosvut givssidit Niillas Juhán Heandaraga go son lea earálágan, ja Mr. Olsen cielaha ja sivaha Maria guhte maiddái lea barggus dáfus earálágan go earát. Lassin givssideapmái leat Mr. Olsen ja Ánte Issáha rosvuin eará čanasteamit. Mr. Olsen virgáda dušše Ánte Issáha rosvuid fábrihkkabargin. Loahpalaččat čajehuvvo ahte Mr. Olsen maid lea rosvu, justa nugo Niillas Juhán Heandarát gohčoda Ánte Issáha joavkku. Oappá vehkiin ja vuosttildemiiguin jorggihuvvo sihke Mr. Olsena ja Ánte Issáha rosvuid stáhtus. Stáhtusrievdadeapmi govviduvvo humoristtalaš govvádusaiguin, gos máná rehálaš oaidnu lea vuoti. Ovdamearkan lea go Juhána buvssat rahtasit buoskkas, ja go Mr. Olsen gávnnahallá gielistan ja suoládan birra. Svensen (2001:23) čállá ahte eanáš mánáidgirijit loahpahunvojit vuostálasvuoda dohkkehemiin, dahje ahte vuostálasvuodát vuogáiduvvet ollislaččat dahje belohakkii máná eallimii.

6.8 Čeahkkáigeassu

Mu ártegis eallin lea muitalus Niillas Juhán Heandaraga eallilan vásáhusaid birra.

Váldopersovvna *doaibma* lea guovddázis guorahallamis, ja dan olis geahčadan iešvuodaid, ovdáneami ja fápmoposišuvnnaid. Niillas Juhán Heandarát lea árgi, go ballá bohccuin, mii lea liigenoaddin sutnje. Áhččái lea ges ballu heahpadin, go lea guovllu riggámus badjeolmmoš. Niillas Juhán Heandarát spiehkasta servodaga gándaideálas, mii lea vuodđun bearraša ja servodaga vuordámušaide mo gándamánna galgá leat. Oappá riegáдемиin bohciida odđa doavva bearrašii, mii lea Niillas Juhán Heandarahkii dego odđa álgu. Oabbá ovddasta iešheanalašvuoda ja mánggabealat čehppodaga hállamiin ja gorutlaš attáldagaidisguin. Son láchčá Niillas Juhán Heandarahkii dilálašvuodaid áicat ja árvvoštallat dilálašvuodaid. Nu lea oabbá sihke láidsteaddjin ja ovdagovvan Niillas Juhán Heandarahkii. Niillas Juhán Heandarát ovdána oappá váikkuhemiin, mii lea čielggas ironalaš muitaleaddji geavahusain, earret eará mo son áicá ja árvvoštallá sihke iežas ja earáid láhttemiid hearvás vugiin. Muitaleaddji humor- ja ironiija geavahusain hástaluvojit maiddái servodaga autoritehtat, stereotiipa govvádusaiguin. Dáinna vugiin bajida muitaleaddji máná integritehta, ja vuolida servodaga autoritehtaid stáhtusa. Oappá váikkuhemiin rievdá Niillas Juhán Heandarát, guhte odđa jurddašvugiin, árvvuiguin ja hutkáivuodain ovdána iešheanalaš ja jurddašeaddji olmmožin.

Nu rievdá Niillas Juhán Heandaraga eallindilálašvuolta heajos iešgovas ja váilevaš gullelašvuodas, buori iešgovvii ja nanu identitehtii. Loahpalaččat eallá Niillas Juhán Heandarát eallima servodagas gos su olmmošárvu dohkkehuvvo. Son lea diđolaš gii son lea, makkár son lea ja gosa son gullá. Persovnnalaš vuoittuin ovddasta *Mu ártegis eallin* čielga mánájiena, máná integritehta ovddidemiin.

7. LOAHPAHEAPMI

Dutkamušastan lean guorahallan váldopersovnnaid ovdáneami, mitalusaid váikkuheddjiid ja fápmorollaid sosiála- ja servodatoktavuođain. *Vuoi dan Kárenina* ja *Mu ártegis eallin* mitalusain mitaluvvo váldopersovnnaid birra geat ovdánit vigihisvuodas iešheanálaš ja jurddašeaddji olmmožin. *Vuoi dan Kárenina* mitalusas ovdána kollektiiva váldopersovdna duostilis ja iešjurddašeaddji olmmožin. Ovdáneami váikkuheadji lea Kárenina, guhte rávvagiiddisguin láidesta kollektiiva váldopersovdna árbevirolaš máhttui ja eallinvuohká. *Mu ártegis eallin* mitalusas ovdána ges váldopersovdna persovnnalaš dásis stáddásit persovdnan. Oappá váikkuhemiin ovdána Niillas Juhán Heandaraga iešgovva, go dohkkehišgohtá earáláganvuodas, mii spiehkasta servodaga vuordámušain.

Mitalusain leat golbma váikkuhangaskaoami mat váikkuhit váldopersovnnaid doibmii, namalassii katalysáhtoriid doaibma, gielalaš gaskaoapmi ja fápmoposišuvnnaid hástaleapmi. Mitalusaid katalysáhtorat ihtet mitalussii nanu persovnnagovvidemiiguin. Sihke Kárenina ja oabbá leaba iešráđálaččat ja erenoamášvuodaideaskkaguin spiehkasteaba dábálaš máná láhttemis. Soai hástaleaba ja rasttildeaba ge dan olis ollesolbmuid norpmaid, go rihkkuba rájaid maid vuodul ollesolbmot doibmet ráđđejeaddjin.

Gielalaš gaskaoapmi lea nubbi váikkuhanmekanisma mii lea oktasaš guktui mitalusain, sihke persovnnaid ja muitaleaddji doaimmain. *Mu ártegis eallin* mitalusas leat humor ja ironiija geavahasat čielga mearkkat váldopersovdna ovdáneapmái. Ironalaš muitaleaddji jienain muitala ja árvoštallá Niillas Juhán Heandarát vássánáiggi dáhpáhusaid veavttastallamiin. Ironiijain son jorggiha duodalaš áššiid ja dáhpáhusaid suohtasin, ja dan láhkai maiddái bilkida autoritehtaid. *Vuoi dan Kárenina* mitalusas lea Káreninas eallás ja kreatiiva giellageavaheapmi, go sátneriggodagain, hutkáivuodain ja sátnestoahkamiin hástala kollektiiva váldopersovdna ja autoritehtaid. *Mu ártegis eallin* mitalusas lea oappá buoskun humoristtalaš dahku, mii bohciidahtá bohkoseami nuoramus lohkis boarráseamos lohkkái, ja hehppeha dahkki almmolašvuoda norpmaid rasttildemiin. Buoska lea dáiinna vugiin maiddái friddjavuoda mearka, go rasttilda almmolaš norpmaid hearvás vugiin.

Fápmoposišuvnnat vuodduvvet vuostálasvuodain. Nikolajeva (2004:53) namuha iešgudetge vuostálasvuodaid mat leat dábálaš govvideamit dáhpáhusráidduin. Vuostálasvuodát govvidit earret eará persovnnaid doaimmaid iešgudetge oktavuodain. Dábáleamos vuostálasvuohhta lea vuostálasvuodát persovnnaid gaskkas. Dat mearkkaša ahte muhtin eará persovdna hástala váldopersovdna, juogalágan vugiin mii dagaha sudno gaskii vuostálasvuoda. Nikolajeva čilge

ahte nuorra lohkiide lea dán lágan vuostálasvuohta álkimus áddet, go lea oahpes ášši lohkiide. Teakstadujiin leat *Mu ártegis eallin* mitalusas čielgaseamos vuostálasvuođat persovnnaid gaskkas, nugo ovdamearkan Niillas Juhán Heandaraga oktavuohta Ánte Issáha rosvuiguin. Nubbi vuostálasvuohta maid Nikolajeva namuha, leat vuostálasvuođat gaskal persovnnaid ja servodaga. Persovnnaid ja servodaga vuostálasvuođat govviduvvojit earret eará go persovdna deaivida ráđđejeaddji sosiála norpmaid mat headuštit váldopersovnna doaimma. Sihke *Vuoi dan Kárenina* ja *Mu ártegis eallin* mitalusain leat persovnnat vuostálasvuođas servodagain. Persovnnat nugo geaidnobargit, guolásteaddjivákta ja maiddái Niillas Juhán Heandaraga áhčči ovddastit servodaga norpmaid, ja šaddet dakko bokte servodatdásis vuostálasvuođas váldopersovnnaiguin. *Vuoi dan Kárenina* mitalusas headuštit geaidnobargit ja guolástanvákta kollektiiva váldopersovnna, go vigget ráddjet ja stivrret su doaimma. Niillas Juhán Heandarát ferte ges morálalaččat válljet eallingeainnus, go áhčči vuordámušat, mat vuodđuduvvet servodaga árvvuide ja norpmaide, ráddjejit su miela ja dáhtu.

Teakstadujiin leat čanasteamit njálmmálaš árbevrrui, sihke persovnnaid ja muitaleaddji doaimmaiguin. *Vuoi dan Kárenina* mitalusas geasuhuvvojit mánát amas meahccái, mii dađistaga šaddá dorvvolaš birasin. Mánát besset meahcebirrasis ahtanuššat iežaset mielain ja dárbbuin go ollesolbmuid norpmat leat gáidosis. Meahcci lea maiddái biras gos Kárenina ja Mággá-áhku ovddasteaba árbevirolaš máhtu ja jurddašeami. Sudno máhttu šaddá lunddolaš oassi birrasis. Nu oahpista ge Kárenina lunddolaš birrasis mánáid árbevirolaš máhttui, go árgabeaivválaš dáhpáhusaid bokte son laktá sámi kultuvrra, árvvuid, norpmaid ja birgejumi dieđuid mánáid árgabeaivválaš doaimmaide. Nu lea ge Kárenina árbevieru ovddasteaddji, guhte oahpaha nuorat bulvii máhtus ja viisodagas, nugo sámi mánáidgirječállit deattuhit vuodđoulbmilin teakstadujiid čállimis. Sámi girječállit namuhit lassin dieđu sirdimii, giela seailluheami ja nannema ággan čálligoahtit girjiid sámegillii.³¹ Giellariggodagain ja giela bajidemiin leaba sihke oabbá ja Kárenina gielalaš ovdagovat lohkiide. Kárenina bajida sámegiela árvvu, go muitala mánáide ahte Amerihkás soitet olbmot lohkgaohtán sámegiela maŋŋil go son sáddestit reivve dohko ohcan dihtii váhnemiiddis. Kárenina muitaleami dulkon ávžžuhussan geavahit giellamet, go giellageavahemiin bohciida dárbu áddejupmái, mii ovddida giellaoahppama. *Mu ártegis eallin* mitalusas lea ges oappás erenoamáš gielalaš attáldat, go hállagoahtá bás mánázin rikkis gielain, go geavaha hállamis dološ sániid mat eai leat šat anus. Almmolašvuođas buhtastahttojuvvo oabbá noaidi attáldagaiguin, go sihke

³¹ Gč. dán barggus, kap. 2

gielalaš ja gorutlaš attáldagaiguin lea sus erenoamáš fápmu, mii spiehkasta dábálašvuodas. Oabbá ovddasta maiddái attáldagaidisguin doloža, go guoskevaš máhttu ja áddejupmi bajiduvvojit.

Marry A. Somby (1978:114-115) guhte lea čállán *Ámmul ja alitoarbmælle* (1976), čilge čállima vuolggasadjin lei vuosttildit servodatrievdademiid mat uhkidedje sámi eallinvuogi. Alit oarpmeali ruovttubáikkis, gufihttarmáilmmis, lea sullasašvuolta gávpogiin maid Kárenina muitala huksen mánáide. Kárenina gávpot doaibmá mánáid eavttuin, gos mohtorfievrrut leat gildojuvvon nugo gufihttarmáilmmis ge. *Vuoi dan Kárenina* muitalusas eai dattetge mánát beasa ollislaččat ahtanuššat iežaset mielain ja dáhtuin, go iešguđetge ollesolbmot almmolašvuoda rollain vigget ráddjet ja váikkuhit mánáid. Nu leat ge servodaga almmolašvuolta ja ollesolbmuid norpmat hehttehussan mánáid doibmii. *Mu ártegis eallin* váldopersovdna váikkuhuvvo ges servodaga vuordámušain, mat hehttejit su eaŋkilolmmožin eallit ja ovdánit iežas miela ja dáhtu mielde. Sihke Kárenina ja oappá vehkiin láidesteaba soai váldopersovnnaid ođđa jurddašeapmái, mii lea vuodđuduvvon árbevirolaš máhttui ja jurddašeapmái. Nu bajidit ge teakstadojot árbevirolaš máhtu mávssolaš máhttun ja máná jiena dehálaš jietnan.

Gaski (1991:37-39) hástala sámi girječálliid gávdnat hámi mii sulastahtá árbevirolaš muitalanvugiid ja vieruid, seammás go lea geasuheadđi lohkiide. *Vuoi dan Kárenina* ja *Mu ártegis eallin* teakstadojii leat čielga čanasteamet árbevirolaš muitalanvuohkái ja áddejupmái. Seammás leat teakstadojii ođđa ja miellagiddevaš bealit, go sihke humor- ja ironiija geavahusain čalmmustahttet ođđa beliid sámi girjjálašvuodas, namalassii sosiála ortnegiid fámu mánáid eallimis. Gaski (1991:48) čállá ahte buorre girjjálašvuolta fuomášahtá ođđa vugiid mo oahpes áššiid árvvoštallat. Nu leat ge teakstadojot ávkin earret eará árvvoštallat min birrasa, dábiid, jáhkuid ja maiddá diehtemeahttunvuoda. Dáidda lea ge nu posišuvnnas hástalit lohkiid jurddašanvugiid, dilálašvuodain mat govviduvvojit dáidagiin. Logadettiin *Mu ártegis eallin* teakstadojii bohciidii munnje jurdda kulturárbámet seailluheamis. Leat go min árvvut ja birgenlágit man ge láhkai hehttehussan olbmo ovdáneapmái, go leat nu sajáiduvvan servodaga eallimii? Mearkkašahtti lea goittot ge ahte *Vuoi dan Kárenina* muitalusas bohciida ges nuppe lágan gažadeapmi, namalassii leat go mii gáidamin min kulturárbbis ruđalaš riggodagaid geažil? Ja hehttejit go servodaga stivrrejeaddji norpmat min servodaga ovdánit árbevirolaš jurddašemiin? Bakhtin čilge ahte boagustemiin ihtá ođđa duohtavuolta, mii

čujuha ođđa jurddašeapmái. Ođđa duohtavuodain ja jurddašemiin leat teakstadojit sihke hámi ja sisdoalu dáfus erenoamáš, beroštahti ja ođasmahti.

GÁLDUT

Materiála

Paadar-Leivo, Rauna (2000). *Vuoi dan Kárenina*. Kárášjohka: Davvi Girji.

Sokki Ristin (2007). *Mu ártegis eallin*. Kárášjohka: Davvi Girji.

Girjjálašvuohta

Aikio, Aimo (2000). *Olbmo ovdáneapmi*. Kárášjohka: Davvi Girji.

Aikio, Aimo (2010). *Olmmošhan gal birge: Áššit mat ovddidit birgema*. Kárášjohka: ČálliidLágádus.

Alho, Olli (1996). “De löjliga, de roliga och de glada”.- Ulf Palménfelt (doaimm.), *Humor och kultur*. Turku: Nordic Institute of Folklore. 23-35.

Nodelman, Perry (1997). “Barnelitteratur som sjanger”.- Harald Bache-Wiig (doaimm.), *Nye veier til barneboka*. Oslo: Landslaget for norskundervisning (LNU) og Cappelen Akademiske Forlag. 12-54.

Bakhtin, Mikhail (2003). *Latter og dialog: Utvalgte skifter*. Oslo: Cappelen Akademiske Forlag.

Balto, Asta (1990). “Gutter og jenter i en samisk barnehage”.- Arne C. Nilssen (doaimm.), *Ottar: “Samiske kvinner”*, nr.180. 23-35.

Balto, Asta (1997). *Sámi mánáidbajásgeassin nuppástuvvá*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Buljo, Inger Eline Eira (2003). *Áibmolaččat bohtet! Šáŋragirji nuoraidskuvlii. Sámeigiella vuosttašgiellan*. Kárášjohka: Davvi Girji.

Cross, Julie (2011). *Humor in contemporary junior literature*. New York: Routledge.

- Fredriksen, Lill Tove (2001). *Porsáŋggu lávlagat. Mearrasámi lávlunárbevierru ja olmmošlaš reaškinkultuvra*. Skriftserie 10. Tromsø:Universitetet i Tromsø. Senter for samiske studier.
- Fredriksen, Lill Tove (2012). “Dát lea mo nu munnje oahpis – kulturáddejupmi ja konteaksta girjjálašvuoda analysas”. *Sámi diedalaš áigečála 2*: “Njealji davvisámi adposišuvnna geavahus”. 39-56.
- Gaski, Harald (1987). *Med ord skal tyvene fordrives: Om samenes episk poetiske diktning*. Karasjok: Davvi Media.
- Gaski, Harald (1991). *...nu gárvvis girdilit : sámi girjjálašvuoda oahppogirji*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Gaski, Harald (1994). “Etnokritihkka ja amaskultuvrralaš hermeneutihkka- nuppi ádden ja iežas čilgen nubbái”.- Vuokko Hirvonen (symposia jođ.), *Sámegeiela ja sámi girjjálašvuoda praktihkalaš ja teorehtalaš symposia Guovdageainnus 13.-15.9.1993 – Loahpparaporta*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla. 5-8.
- Gaski, Harald (1997). “Voice in the Margin: A Suitable Place for a Minority Literature?”.- Harald Gaski (doaimm.), *Sami Culture in a New Era : the Norwegian Sami experience*. Karasjok: Davvi Girji. 199-220.
- Gaski, Harald (1998). “Čálagovat. Sámi girjjálašvuodahistorjá”. *8 Gielas Gillii Mielas Millii*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Gaski, Harald (1998). “Den hemmelighetsfulle teksten. Joikelyrikken som litteratur og tradisjon”.- Nikolaj Frobenius, John Erik Riley ja Tor Eystein Øverås (doaimm.), *Vinduet*, nr. 3, 52.årgang. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag. 33-39.
- Gaasland, Rolf (1999). *Fortellerens hemmeligheter: Innføring i litterær analyse*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Gravir, Magnhild ja Olav Imenes (1995). *Bøker for barn: analyse-vurdering-formidling*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Guttorm, Hans Aslak (2007). *Gohccán spálli : divttat ja máidnasat*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Halvari, Inger Haldis (1988). *Lámek*. Fanasgieddi: Jár'galæd'dji.
- Hirvonen, Vuokko (1995). "Sámi nissonat, teavsttain ja čállin".(Harald Gaski ja John Trygve Solbakk (doaimm.), *Cafe Boddu :essayčoakkáldat 2*. Kárášjohka: Davvi Girji. 45-54.
- Hirvonen, Vuokko (1999). *Sámeeatnama jienat: Sápmelaš nissona bálggis girječállin* . Guovdageaidnu: DAT.
- Hirvonen, Vuokko (2003). "Lasten- ja nuortenkirjallisuutta saameksi". – Liisi Huhtala, Karl Grün, Ismo Loivamaa, Maria Laukka (doaimm.), *Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten-ja nuortenkirjallisuuden historia*. Helsinki: Tammi. 259-264.
- Jernsletten, Nils (1978). "Om joik og kommunikasjon". *Norsk Folkemuseum's Årbok 1977* : "By og bygd", nr.26. Oslo: Norsk Folkemuseum. 109-122.
- Johnsen, Birgit Hertzberg (1997). *Hva ler vi av? Om nordmenns forhold til humor*. Oslo: Pax Forlag.
- Kovach, Margaret (2009). *Indigenous Methodologies. Characteristics, Conversations, and Context*. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press.
- Krupat Arnold (2008). "Nationalism, Indigenism, Cosmopolitanism: Three Critical Perspectives on Native American Literatures",- Henry Minde, Svein Jentoft, Harald Gaski ja Georges Midré (doaimm.), *Indigenous Peoples. Self-Determination, Knowledge. Indigeneity*. Delft:Eburon. 361-375.

- Kuokkanen, Rauna (2009). *Boaris dego eana: Eamiálbmogiid diehtu, filosofiját ja dutkan*. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- Min-Ha, Trinh.T (1995). "No Master Territories".- Bill Ashcroft, Gareth Griffiths ja Helen Tiffin (doaimm.). *The Post-Colonial Studies Reader*. London ja New York: Routledge. 215-218.
- Mjør, Ingeborg, Tone Birkeland ja Gunvor Risa (2006). *Barnelitteratur: sjangrar og teksttypar*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Nikolajeva, Maria (2004). *Barnbokens byggklossar*. Lund: Studentlitteratur.
- Nikolajeva, Maria (2006). "Børnelitteratur: kunst, pædagogik og magt".- Nina Christensen ja Anna Karlskov Skyggebjerg (doaimm.), *På opdagelse i børnelitteraturen. Festskrift til Torben Weinreich*. København: Høst&Søn/GB-forlagene A/S. 29-45.
- Nystad, Kristine (2007). "Hindrer verdikonflikten mellom hjem og skole Jussa og Mihkku å ta utdanning?".- Marit Anne Hauan (doaimm.). *Maskuliniteter i nord*. Kvinnforsks skriftserie 6. Tromsø: Universitetet i Tromsø. 143-170.
- Oskal, Sara Margrethe (2014). *Skelbmošit máilmmi lávddiin: sámi skelbmošanárbevierru muitalusain, luđiin ja odđaáigásaš lávddis*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Skoglund, Christer (1997). "Ur humorns idéhistoria".- Gunnar Berfelt ja Anne Banér (doaimm.), *Barn och humor*. Stockholm: Centrum för barnkultur forskning, Stockholm universitet. 15-41.
- Slettan, Svein (2010). *Inn i barnelitteraturen: artiklar om bøker for barn og unge*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Smith, Linda Tuhiwai (1999). *Decolonizing Methodologies. Research and Indigenous Peoples*. London- New York: Zed Books; Dunedin: University of Otago Press.

Somby, Marry Aslaksdatter (1976). *Ámmul ja alit oarbmealli*. Oslo: Tiden.

Somby, Marry A. (1978). “Min situasjon som samisk barnebokforfatter”. – Audun Thorsen (doaimm.) *Norsk årbok for barne- og ungdomslitteratur 1978*. 114-116.

Svensen, Åsfrid (2001). *Å bygge en verden av ord: Lyst og læring i barne- og ungdomslitteratur*. Bergen: Fagbokforlaget.

Vuolab, Kerttu (1990). *Ánde ja Risten jagi fárus*. Kárášjohka: Davvi Girji.

Vuolab, Kerttu (1995). “Riggodagaid botnihis gáldu : máidnasiid mearihis mearkkašupmi”.- Harald Gaski ja John Trygve Solbakk (doaimm.), *Cafe Boddu :essayčoakkáldat 2*. Kárášjohka: Davvi Girji. 23-35.

Åkeson, Lynn (1996). “Original och obducenter”.- Ulf Palmenfelt (doaimm.), *Humor och kultur*. Turku: Nordic Institute of Folklore.177-189.

Interneahhttagáldut

Mørk, Kjersti Lersbryggen (2013). “Serielitteratur: Hvorfor må vi ALLTID ned i den stinkende kloakken? Om humor, kjønn og hemoroider i Jo Nesbøs serie om Doktor Proktor” *Norsk barnebok institutt*. (URL: <http://barnebokinstituttet.no/artikkel/1283/serielitteratur-hvorfor-ma-vi-alltid-ned>) . Mañimuš guovlalan siiddu: 26.10.14.

Paltto, Kirste (2014). “Biografiiija”, *Kirste Paltto*. URL-čujuhus: www.kirstepaltto.org/biografiiija . Mañimuš guovlalan siiddu: 22.01.14.

Aviisareportašat

Ávvir 09.09.14:168. “Iežas girjji jorgalan dárogillii”